

Sators

Proza

Intervija

Vēsture

Proza

Nils Sakss. <i>Jaunais psihologs, kurš palīdzēja uzkāpt pa trepēm</i>	2
Aivars Kļavis. <i>Bedre kalna galā</i>	7
Viesturs Vecgrāvis. <i>Mūžīgais meklētājs</i>	13
Roberts Mūks. <i>Tehnoloģija — cilvēka liktenis</i>	15
Ilga Liepiņa. <i>Pelnu diena</i>	18
Stīvens Dž. Faulers. <i>Pazemējuma galerija</i>	20
Saša Batjani. <i>Teātris Agnesei</i>	24
Kristina Sabaļauskaite. <i>Viļņas vējraži</i>	27

Dzeja

Gunta Šnipke. <i>Piederšana</i>	36
Toms Treibergs. <i>Nebija gana</i>	38
Vistans Hjū Odens. <i>Spānija</i>	40

3 dzejoļi tuvākajiem 100

Zbignevs Herberts. <i>Uzraksts</i>	42
Džefrijs Makdaniels. <i>Klusā pasaule</i>	43
Federiko Garsija Lorka. <i>Bērnu ērglis</i>	44

Intervija

<i>Iekausēt tekstu valodas tradīcijā.</i> Ar Guntaru Godiņu sarunājas Ronalds Briedis	45
---	----

Recenzijas

Jūlija Dibovska. <i>Avantūra prātā</i>	50
Toms Ķikuts. <i>Varoņu nepievilcīgie tuoplāni</i>	51
Gints Apals. <i>Kara stāstu summa</i>	52
Arnis Koroševskis. <i>Biedrs biedram vilks jeb Pasakas nemelo</i>	54
Dace Lūse. <i>Bēgļu gaitu rekonstrukcija</i>	56

Reportāža

Krišjānis Zeļģis. <i>Atskats uz Eiropas dzejas festivālu</i>	57
--	----

Diskusija

<i>Vārdos un skaitļos</i>	59
---------------------------	----

Vēsture

Edvīns Evarts. <i>Cerību un vilšanās gadi</i>	64
---	----

Viedokļi

Margita Gūtmane. <i>Vizma. Kādas grāmatas piecdesmitgade</i>	69
Rūta Mežavilka. <i>Politiskais aktīvisms</i>	72

Žurnāls *Domuzīme*.

Iznāk kopš 2015. gada.

Galvenā redaktore: Rudīte Kalpiņa

Literatūras nodaļas redaktors: Jānis Vādots

Vēstures nodaļas redaktors: Mārtiņš Mintauris

Kolēģija: Ingmāra Balode, Arnis Koroševskis

Literārais redaktors un korektors: Jānis Kulmanis

Māksliniece: Sarmīte Māliņa

Izdevējs: a/s *Cits medijs*. Reģ. nr. 40103271624

Adrese: Bruņinieku iela 16, K-2, Rīga, LV-1001

www.facebook.com/domuzime.ir

Twitter: @Domuzime

E-pasts: redakcija.domuzime@gmail.com

Žurnāls izdots ar Valsts Kultūrkapitāla fonda finansējumu
Iespiests tipogrāfijā *Adverts*

Citējot atsauce uz *Domuzīmi* obligāta. Pārpublicēšanas
gadījumā nepieciešams saskaņojums ar žurnāla redakciju

Vāka ilustrācija — Krišs Salmanis

Žurnāls elektroniski: las.am, ir.lv/abonesana/ir-domuzime/

Nils Sakss

Jaunais psihologs, kurš palīdzēja uzkāpt pa trepēm

Stāsts

Nils Sakss (Konstantinovs, 1983) raksta prozu, ieguvis maģistra grādu teoloģijā un psiholoģijā, specializējies bērnu psihoterapijā. Strādā Bērnu slimnīcā, vada Pusaudžu resursu centru. Mācībspēks Latvijas Universitātē. Vairāku grāmatu autors un līdzautors.

Torīt es drusku kavēju, un, kad biju izsteidzies cauri skolas vestibilam, pa ceļam no dežurantes paķēris savu 201. atslēdziņu, Timofejs mani jau gaidīja pie lielajām kāpnēm. Zvans bija noskanējis, visi bērni sagājuši pa klasēm, tikai viņš tur stāvēja, viens pats un apjucis, tramīgi skatīdamies apkārt, svīda un elsoja — slikti pārdzīvodams negaidītās atkāpes no ierastā ritma, kā jau tas raksturīgs bērniem ar autisko spektru jeb ģebilačkā, kā mēs viņus visus šeit, rajona speciālajā skolā, mīlīgi saucām.

«Dobroe utro, Timofej,» es viņam teicu, «atvaino, sanāca nokavēt.» Viņš tikai pamāja ar galvu un pastiepa man roku, no uztraukuma mitru un sasuvidušu, tāpat kā viņa pierē un tuklie vaigi, un pie pieres pielipušie gaišie mati, kas bija apgriezti lauku muzikanta manierē ar čolku priekšā, augšā īsi, un aizmugurē atstāta astīte, un biezs flaneļa krekls garām rokām, jo zēnam nepatika pieskārieni ādai, bet kreklam pāri vēl nez ar kādu nolūku pārvilkta vilnas veste, lai arī skolā vienmēr bija pārkurināts, un par komunālajiem maksāja Rīgas dome — mēs bijām speciālā skola, kam pienācās speciālas atlaides.

Ras. Dva. Moloģec. Kāpām ar Timofeju pa trepēm, vienu pakāpienu pēc otra, skaitīdami līdzī — no oģin bija jātiek līdz dvaciķ pjaķ. Timofejs jau pie vosem svīda un sēca kā tāds desmitgadīga zēna ķermenī iesprostots pensionārs, viņam bija

grūti kāpt, jo puika bija diezgan resns, turklāt papildus ierastajai trauksmei, ko sagādāja ikrīta uzdevums tikt līdz savai 5.b klasei uz otro stāvu, klāt vēl nāca stress, ko izraisīja mana kavēšanās, par ko es, protams, jutos nedaudz vainīgs.

«Nu, Timofej,» es viņu uzrunāju, mēģinādams novērst zēna uzmanību no fiziskās piepūles un priekšā vēl gaidošajiem divdesmit pakāpieniem, «ko ēdi brokastis?» Viņa miklā plauksta satvēra manējo ciešāk — brokastis bija temats, kas viņā vienmēr izraisīja dzīvu interesi. Viens no ļoti reālajiem tādiem tematiem.

«Omļekik,» viņš paziņoja ar neslēptu lepnumu.

«Mmm, omļekik...» es atkārtoju. «Naverna bļinčiki tožē?»

«Bļinčiki tožē,» zēns teica, un pār viņa sviedriem un mokām, un trauksmes pārņemto seju pārslidēja viegls smaids, brokastis bieži bija vienīgais mierīgais brīdis viņa pasaulē, kur viss cits, sākot no apģērba pieskārieniem pie ādas līdz katrai skaļākai balsij, bija iemesls satraukumam vai panikai.

«Omļekik i bļinčiki. Moloģec! Dvinaciķ. Trinaciķ...»

Cik es viņu pazinu, brokastīs Timofejs vienmēr ēda tikai omļekik i bļinčiki, tāpat kā visās citās ēdienreizēs, viņam pat uz skolu katru dienu līdzī bija folijā sapakota omlešu un pankūku deva, kuru viņš ēda, kamēr citi locīja iekšā brīvpusdienu kartupeļus un tefteļus. Kaut kad iesākumā biju runājis ar zēna vecomammu, ka vajadzētu viņu ieradināt pie kādiem citiem produktiem — galu galā, ne tikai uzturvērtības dēļ, bet arī tāpēc, ka omlešu un pankūku diēta slikti ietekmēja zēna svāra rādītājus, apgrūtinot viņa dzīvi vēl vairāk. Tomēr vecāmamma, kas pati bija gados un puisī audzināja viena, ar maigu izpratni pakratīja galvu, *eh vi, molodoj cilvēk*, liekot man saprast, ka nebūs gatava cīnīties ar zēna histērijām, kliegšanu un paniku, kas neizbēgami pavādīja ikvienu viņas mēģinājumu ieviest kādu jauninājumu.

Es to labi sapratu. Pats biju redzējis vienu tādu histērijas lēkmi. Pašā sākumā, tā bija mana pirmā darbadiena skolā un Timofejam pirmā diena jaunajā klasē, kas, par nelaimi, atradās otrajā stāvā. Viņš stāvēja iekēries margās un spiedza un auroja dēmoniskā balsī pa visu koridoru, atteikdamies kāpt augšā, kamēr skolotāja Olga Andrejevna, tērpusies melnā satīna kleitā, cieši atpakaļ atglaustiem matiem — ja kādas divainas sakritības dēļ nebūtu kļuvusi par speciālo pedagoģi rajona skolā, tad noteikti būtu tēls kādā Čehova lugā —, centās viņu sagrābt un kaut ar varu uznest pa trepēm augšā uz skaisti iepīlānoto, ar Ļermontova dzeju un laba vēlējumiem piepildīto mācību gada atklāšanu. Tikmēr baltos kreklos un mazos, pelēkos uzvalciņos saģērbtie klasesbiedri stāvēja un noskatījās izrādē platām acīm, dažs ar izkārtu mēli vai nosiekalojies, katrs pats pēc savas atpalcības pakāpes reaģējot uz notiekošo vai nu ar klusu izbrīnu, vai bļaujot un kliezdnot, pie-

Problēmas radās, kad Olga Andrejevna pirmajā pedagogu sapulcē mani publiski saslavēja, visiem izstāstot, cik ātri es esot izārstējis smagu gadījumu

vienodamies vispārējai histērijai, vai, tieši pretēji, apātiskā vienaldzībā planējot pa savu iekšējo izplatījumu. Tāds bija pirmais skats, ko ieraudzīju savā pirmajā dienā, un uzreiz nodomāju, ka šito neizturēšu ilgāk par piecām minūtēm — kas tā par trako māju, un kur es vispār esmu nonācis? Bet beigās nebija ne maz tik traki — aizvedu Timofeju uz savu skolas psihologa jauno kabinetu un uztaisīju viņam tēju. Olga Andrejevna savāca savus audzināmos un uzdzina augšā uz klasi vēlēt tiem izdevušos mācību gadu. Un dzīve rajona speciālajā skolā lēnām samala visas nenormālas savā normālajā ritmā.

Timofejs kļuva par manu pirmo aprūpējamo — mēs strādājām ar viņu, lai iemācītos uzkāpt pa trepēm. Protams, tik praktiskas lietas neietilpst psihologa darba aprakstos, bet, iesācēja entuziasmā labu gribēdams, es zēnu pāris reizes no rīta sagaidīju un aiz rokas uzvedu augšā uz klasi. Man bija terapeitiska hipotēze, ka puisim vajadzēs vien dažas reizes palīdzēt, līdz viņš saprātīs, ka nekas slihts taču nenotiek, un tālāk varēs kaut caurām dienām kāpēt pa trepēm viens pats. Tomēr Timofejs nekādām hipotēzēm nepakļāvās un visu saprata pēc savas loģikas — viņš pa trepēm var kāpt vienīgi tad, ja turas pie manas rokas, kas viņa prātā ieguva tādas kā maģiski sargājošas īpašības. Problēmas radās, kad Olga Andrejevna pirmajā pedagogu sapulcē mani publiski saslavēja, visiem izstāstot, cik ātri es esot izārstējis smagu gadījumu un ka viņas Timofejs tagad klasē vienmēr ierodoties laikā, sēžot tāds mierīgs un pat iemācījies no galvas Ļermontova poēmas pirmos divus pantus, kas pārējiem ģebilačkām viņas klasē vēl nav izdevies. Tad nu, negribot samaitāt labo iespaidu jaunajā darba vietā, ik ritu nācu uz darbu pusstundu agrāk, lai paspētu uzvest Timofeju pa trepēm. Un pat tajā nedēļā, kad man skaitījās brīvdienas, dabūju celties augšā, braukt uz skolu, lai uzvestu zēnu uz klasi, un tad steigšus braucu atpakaļ mājās.

«Priekš kam tu to dari,» mana draudzene neapmierināti idēja, kad mēs no rīta īsu brīdi vēl gulšņājām — es pirms braukšanas uz skolu, bet viņa pirms došanās uz VEF pamestajās rūpnīcās iekārtoto biroju, kur strādāja par programmētāju. Mēs tajā birojā bijām iepazinušies, viņa atnāca strādāt turpat, kur es labi apmaksātā apātijā un aizvien sliktāk maskētā depresijā biju pavadījis pēdējos piecus gadus, strādādams mārketinga departamentā, un nupat kā pieņēmis galējo lēmumu mest to visu beidzot pie malas un atgriezties universitātē, pabeigt psiholoģijas studijas, darīt to, kas man agrā jaunībā bija licies kaut drusku jēdzīgi.

«Ja es Timofeju neuzvedīšu aiz rokas, viņš stāvēs lejā un neies augšā uz klasi, un sāks blaut, ja kāds liks viņam kāpt vienam pašam.»

«Viņš noteikti nav vienīgais, kas tajā skolā blauj vai nedara, ko vajag.»

«Nav gan. Bet tad Olga Andrejevna saprātis, ka

es nemaz neesmu viņam neko daudz palīdzējis.»

«Un kas par to? Lielākajai daļai taču tur vispār nevar palīdzēt — ne tu, ne kāds cits.»

Man nebija viegli piekrist draudzenes vēsi matemātiskajai loģikai, tomēr strīdēties pretim arī nebija iespējams — tā bija viena no ļoti retajām lietām, kas mani viņā kaitināja.

«Nujā. Bet vismaz šobrīd Olgai Andrejevnai ir radies tāds iespaids. Un tas nav maz — lielākā daļa tur tādu skolas psihologu vispār nopietni neuztver.»

«Tad tu patiesībā ieguldi pūles, lai nevis palīdzētu zēnam, bet nesabojātu iespaidu par sevi Olgai Andrejevnai. Cik divkosīgi — tu uzvedies kā mazs bērns, kas negrib apbēdināt savu skolotāju.»

«Tev tik labi izdodas interpretācijas... Varbūt tev arī vajadzētu iet prom no tās programmēšanas un kļūt par psihoterapeiti,» es teicu, ieslidot ar roku viņas siltajās un mīkstajās padusēs, kur, es zināju, viņai ļoti kut.

«Diez vai,» viņa iespurdzās, mēģinādama atvairīties no kutināšanas. «Ko tad mēs darītu, ja abi pelnītu tādu algu, kā tu skolā...»

Zināju, ka viņa tikai joko, un mēs šo jautājumu bijām sen izrunājuši un pārrunājuši simt un vienu reizi, un viņa bija mani vienmēr atbalstījusi, kad es pirms pieciem gadiem gāju prom no biroja, lai turpinātu studēt psiholoģiju, un pat manu darbu skolā viņa bija atbalstījusi, lai arī privātpraksē es varētu pelnīt daudz vairāk. Tas viss bija izrunāts, un es droši zināju, ka viņa mani visā patiešām atbalsta, jo ir ne tikai skaista, bet arī neprātīgi jauka meitene, īsts zelta gabaliņš, nepelnīti iekritis manā dzīvē un to apspīdējis, tomēr atgādinājumi par manas algas lielumu nekad nebija patīkami.

«Mēs to esam izrunājuši, es skolā strādāju tikai pagaidām, kamēr dabūšu sertifikātu, lai varu sākt privātpraksi.»

«Atvaino, nedusmojies,» viņa apķērās man cieši klāt. «Es tiešām tā nedomāju. Tu taču zini, es lepojos ar tevi un to, ko tu dari.»

«Es pārsvarā tur nedaru neko, tikai sēžu sapulcēs vai klausos, kā skolotājas man sūdzas par bērnu uzvedību. Īsti nesaprotu, ar ko man vajadzētu lepoties.»

«Tā arī ir tava lielākā problēma,» viņa man ičukstēja ausi, ar ķermenī maigi piekļaujoties klāt un cieši apskaujot.

Dvaciņ četiri. Dvaciņ pjaķ. Moloģec!

«Atvainojiet, Olga Andrejevna,» es atvēru klases durvis. «Mana vaina, ka nokavējām. Man vajadzēja ar Timofeju nedaudz aprunāties.»

«Nodarbību laikā?» viņa pagriezās pret mani, galvu nedaudz nolaidusi, acīm aizdomīgi mani nopētīdama. Vainīgs paraustīju plecus.

«Sagis, Timofej,» viņa vēsi noteica. Iestūmis puisī klasē, pats vēl brīdi paliku turpat aiz durvīm.

«В пространстве брошенных светил, когда он

Kolektīvā baumoja, ka biežāk ierasties traucējot alkohola problēmas, kas savukārt esot cieši saistītas ar direktora sievu

верил и любил,» dzirdēju, kā Olga Andrejevna at-
sāk deklamēt no vietas, kurā bijām viņu pārtrau-
kuši. «Tagad atkārtojiet, bērni,» viņa mudināja, un
tūlīt pat daudzas paklausīgas balsis viņai steidzās
atbildēt. «*В пространстве брошенных светил,*»
skandēja mazo ģebilačku koris un Timofejs līdz
ar viņiem, vienīgais klasē nevis atkārtodams, bet
zinādams visus vārdus no galvas, par ko mani
pārņēma pat neliels lepnums, lai arī labi zināju,
ka ne jau man tajā kāds nopelns.

Ņemot vērā, cik labi Timofejam veicās ar Ļer-
montovu, nebija nekāds brīnums, kad ieraudzīju
viņa vārdu pārceļamo bērnu sarakstā. Ministrija
bija izlēmusi slēgt tādas programmas kā mūsē-
jā, kur visi bērni bija ar garīgām problēmām un
neviens nejutās kā īpaši atstumts, un kur viņus
mācīja speciālie pedagogi pēc savām, speciālām
metodēm, kas ļāva neuztraukties par eksāme-
niem, un kur skola bija reizē arī rehabilitācijas
centrs, kas bērnus ārstēja, un sociālās aprūpes
dienests, kas viņus pieskatīja, jo lielākā daļa šeit
nāca no nabadzīgām rajona ģimenēm, traumē-
ti, neēduši un neaprūpēti. Jaunajā plānā visiem
vajadzēja būt kopā, labiem, sliktiem, normāliem,
atpalikušiem, krieviem un latviešiem, visiem
vienā klasē ar vieniem skolotājiem un arī vienā
valodā, kas situāciju mūsējiem padarīja vēl ne-
apšaužamāku, jo lielākā daļa no viņiem vispār
runāja ar grūtībām jebkādā valodā, kur nu vēl
latviešu, kuru viņi bija dzirdējuši tikai valodas
stundās pie Inas Aleksandrovnas, kas pati īpaši
brīvi latviski nerunāja, toties bija tiešām jauka
un mīla skolotāja, bērni vienmēr pie viņas bija
pielīpuši un nemaz nebaidījās, viena no retajām
tādām mūsu skolā.

«Bet jūs pasakiet man, kā tas bērns tur iejuti-
sies — klasē, kur visi pārējie bērni ir veseli!» Olga
Andrejevna jau atkal bija kļuvusi emocionāla.
«Klasē, kur viņš vienmēr jutīsies atpalicis, kur
viņš neko nesapratis, kur pārējie viņu vienmēr
apsmies...» Viņa dramatiskā žestā aizklāja acis
un saļima uz krēsla, čukstot: «*Ja не могу, ja проста
не могу это сделать!*»

Šī aina atkārtojās ikreiz, kad mums nācās vei-
dot jaunu pārceļamo bērnu listi. Lai arī šis bija jau
piektais tāds saraksts, ar katru nākamo izšķirties
par pārceļamajiem nācās aizvien grūtāk — visi,
kam intelekta rādītāji deva kaut nelielu cerību
uz izdzīvošanu parastajā mācību sistēmā, jau
bija nosūtīti uz jaunajām skolām. Palika pārsvarā
vai nu ļoti auklējāmie, vai pavisam agresīvie, un
mēs labi zinājām, ka, sūtot uz parasto skolu, mēs
nosūtām viņus uz pāris mēnešiem apsmiekla un
pēc tam vairākus gadus nīkšanas izolētībā un
mājmācībā, līdz vien būs dzīva kāda vecmāmiņa,
kas par tiem vēl būs spējīga parūpēties, un beig-
sies tas viss vai nu pansionātā, vai cietumā vai la-
bākajā gadījumā kaut kur lielveikalu kasēs, gluži
kā lielākajai daļai šo bērnu vecāku. Bet tur neko
nevarēja darīt — tāds bija ministrijas rikojums,
jaunā kārtība bija iekļaujoša, un iekļauties vajā-

dzēja visiem bez izņēmuma, arī speciālajiem.

«Nesāciet, lūdzu, Olga Andrejevna,» pie viņas
piesteidzās direktors, ar roku mādams vienai no
kolēģēm, lai ielej glāzi ūdens. «Jūs taču zināt, ne
mums to lemt, ne mums izlemt.»

«Bet kam tad?» Olga Andrejevna atkal izslējās
krēslā taisni, viņas vienmēr cieši pieglaustie mati
tagad bija nedaudz izspūruši, acis spīdēja drū-
mā apņēmībā. «Kurš tad vēl iestāsies par mūsu
ģebilačkām, ja ne mēs?»

«Olga Andrejevna, ko mēs varam, to mēs šajā
situācijā arī darām,» direktors mēģināja viņu no-
mierināt, runādams maigā, pieklusinātā balsī kā
ar dumpīgu bērnu. Viņš pats bija diezgan lādzīgs
vīrs, liela auguma, biežām, kopā saaugušām uz-
acīm un pagurušām sanbernāra acīm. Gluži vai
žēl, ka skolā viņš parādījās gandrīz vai tikai uz
lielajām sapulcēm un vēl divas reizes gadā, lai
atklātu un noslēgtu mācību gadu, — kolektīvā
baumoja, ka biežāk ierasties traucējot alkohola
problēmas, kas savukārt esot cieši saistītas ar di-
rektora sievu, kas it kā no drošiem avotiem zi-
nāma kā istākā palaistuve un staigule. Viena no
skolotājām Larisa Grigorjevna pat it kā bija to
sievu vienreiz redzējusi galīgi izlaidīgā paskatā,
ar svešiem vīriešiem apkampušos, kokteili *Dins*
rokā, mikriņā no centra uz Imantu, bet skaļi par
to, protams, neviens nerunāja.

Direktors tikmēr bija sadabūjis ūdens glāzi un
sniedza to ģībējai.

«Mēs nedarām to, kas ir mūsu svēts pienā-
kums,» Olga Andrejevna noteica, padevēģi pie-
ņemdama glāzi no direktora rokām.

«*Nu hvakiť že vistrajevatsa!*» no telpas otra gala
atskanēja sporta skolotājas Annas Davidovnas
balss, un pārējās pedagoges steidzās viņai pie-
krist, ar sejas grimasēm raidot savu neapmierinā-
tību un sašutumu par teātri, ko Olga Andre-
jevna atkal bija nevajadzīgi uzrikojusi. «Cik ilgi
mēs vēl te gaidīsim? Tāpat taču skaidrs, ka viņi
tur augšā visu dara tikai tāpēc, lai aizslēgtu mūs
ciet.» Anna Davidovna bija maza, drukna un pil-
nīgs pretmets Olgai Andrejevnai — kā sociālais
reālisms pret impresionismu. «Valstij mēs ne-
esam vajadzīgi. Valdībai neesam vajadzīgi. Un
mūsu ģebilačkas nevienam nav vajadzīgi!»

«Nu tad lai slēdz arī,» viņai piebalsoja kolēģe.

«Lai slēdz!» Anna Davidovna dedzīgi apstipri-
nāja. «Vai man to vajag — ņemties ar viņiem par
šitām kapeikām?»

«Mums to nevajag,» kolēģes apliecināja.

«*I mņe eto не нужна!*»

«*Ženščini, nu požalasta,*» atkal iejaucās direktors,
sajutis, ka sapulce draud pāraugt sociālistiskos
nemieros. «Vienkārši atrodiet piecus bērnus, ko
mēs varam šajā periodā aizsūtīt uz parasto lat-
viešu skolu. Plāns būs izpildīts, un varēsim dzi-
vot līdz nākamajam semestrim.»

«*I što že togda?*» Olga Andrejevna bilda, taču tas
vairāk izskanēja kā retorisks jautājums, un ne-
vienam no klātesošajiem vairs nebija vēlmes ie-

**«Cik viņi ir normāli,»
pie sevis
nodomāju,
vērodams,
cik
nepiespiesti
viņi
splaudās,
grūstās,
pūš dūmus
un lamā
cits citu par
seksuālām
minoritātēm**

saistīties tālākās diskusijās.

«Sagatavojiet, lūdzu, sarakstīņu un visus papīrus,» direktors noteica lietvedei. «Un es palūgšu jums sazināties ar otru skolu,» viņš pavērsās pret mani, «nokārtojiet ar viņiem bērnu pārvešanu.»

«Jā, protams,» es atbildēju. Tā kā biju vienīgais latvietis kolektīvā un tādēļ eksperts valsts valodas lietās, tad visa saziņa ar otras puses institūcijām vienmēr tika uzticēta man. Sapulce beidzās, mēs izklidām, un pēc nedēļas lietvede man ienesa papīru, uz skolas veidlapas uzdrukātu sarakstu, kas bija numurēts kā piektais pēc kārtas, ar pārceļamiem audzēkņiem 2017./2018. mācību gadā, kas atzīti par derīgiem mācību turpināšanai pēc vispārīgglītojošās programmas valsts valodā. Otrais no augšas bija Timofejs.

Tajā skolā man vēl nekad nebija nācies būt. Ēka atradās netālu no meža, koku ielokā, ar lielu žogu apkārt un granīta skulptūrām, krievu laikā te bijis prestižs sporta internāts, tagad vienkārši latviešu skola apkārtējo rajonu bērniem, kuriem atzīmes vai problēmas ģimenē neļāva braukt tālāk uz kādu no labākām centra skolām. Multi-disciplinārā komandas sapulce speciālistiem bija sarunāta uz deviņiem, tajā pašā laikā, kad sākas mācības, un es no vilciena pieturas līdz skolai gāju aiz muguras bērnu kompānijai ar smagām mugursomām, pārnēsājamo tumbu rokās, no tās skanēja kaut kāds hiphops, zēni paspēja nopīpēt katrs pa divām cigaretēm, lai arī gājiens nebija garāks par 10 minūtēm. «Cik viņi ir normāli,» pie sevis nodomāju, vērodams, cik nepiespiesti viņi splaudās, grūstās, pūš dūmus un lamā cits citu par seksuālām minoritātēm, runādami savā divvainajā valodā, kurā latviešu vārdi jauca ar amerikāņu filmās dzirdētām intonācijām un krievu valodā aizgūtiem subkultūras kodiem. Pieradušu sev apkārt redzēt tikai mazos ģebilačkas, tādus lēnīgus un svārstīgus, kas mūžīgi skatījās virsū kā no cita izplatījuma ieradusies, mani vienmēr pārsteidza parastie bērni bez kādām kaitēm vai diagnozēm — viņi visi izskatījās tik normāli, taču reizē tik ļoti sveši un savādi...

«Vai kāds vēlēšies kafiju, pirms mēs sākam,» lietvede prasīja, «ir arī cepumiņi un nedaudz tortes *Vāverīte*, ja kāds vēlas, protams.»

Kafijai piekrita visi, bet *Vāverīti* nevēlējās neviens vai vismaz kautrējās prasīt. Pie galda sēdējām seši cilvēki, es, kā parasti, biju vienīgais vīrietis, šajā profesijā tas bija tik ierasts, ka to pat vairs īsti neievēroju. No manis pa labi sēdēja sociālā darbiniece, maza auguma kundze gados, pamatīgi apslimusi, šņurkājās lielā, biežā kabatlakatā, un es, lai neapliptu, lēnām mēģināju virzīties no viņas nost uz otru pusi, tuvāk skolas mācību daļai, lielai, platai un šerpai dāmai, kura vadīja sapulci. Viņai pretim sēdēja divas pašvaldības policistes, nepilngadīgo lietu inspektore, abas tumšzilos formastērpos, stekiem un žvadzošiem rokdzelžiem pie jostas, tās biju satīcis desmitiem reizi, tikāmie visās multidisciplinārajās sapul-

cēs, bet joprojām nebiju iegaumējis viņu vārdus. Žēl, jo dāmas bija diezgan simpātiskas — viena tāda gara un tieva, kā izbijusi basketboliste, formastērps viņai drusku par īsu, varbūt tik garus sievietēm nemaz neražoja, kliezdoši sarkaniem matiem un flegmatiskiem vaibstiem. Otra pilnīgs pretstats — pavisam īsa, bet skaļa un runātīga kā mazs šunelis, viņai vienmēr bija kas bilstams un sakāms, pamācot pārējos, kā pareizi bērnu pār-audzināt, kamēr no otras, tās garās, pa visu šo laiku nebiju dzirdējis neviena vārda. Galda otrā pusē sēdēja Sintija, skolas psiholoģe, nenosakāma vecuma, varēja būt zem 30 vai tikpat labi jau virs 40, ieskrullētiem matiem, šaurām brillēm uz acīm un šaurām, sakniebtām lūpām, tāda korekta, korekta, drīzāk varēju viņu iztēloties bankā pie lodziņa, nevis skolā. Un tad vēl sociālā pedagoģe — izplūdusi, bet omulīga dāma platā vilnas džemperī; kāda bija viņas funkcija, neviens īsti nezināja, un viņa arī nevienam neuzplijās, sēdēja, mierīgi čāpstināja cepumus un garlaikoti pētīja papīrus, kas glītās čupiņās bija sarindoti uz galda.

«Varbūt tad sāksim,» ierunājās direktora vietniece. «Mums visiem laiks ļoti ierobežots, un tik daudz ko jāpaspēj izdarīt.»

Visas klātesošās piekritoši pamāja ar galvu. Laiks bija ļoti ierobežots, un jāizdara bija vienmēr tik daudz.

«Došu tad tālāk vārdu Sintijai, mūsu psiholoģei. Sintija, lūdzu pārņem stafeti savās rokās.»

Sintija piekātoja brilles, pāris reizes ieklepojās un izdalīja katram pa papīru kaudzītei.

«Mūsu šodienas mērķis ir starpdisciplinārā komandā pārrunāt to skolēnu lietas, kuri ar nākamā semestri pārņems pie mums no rehabilitācijas centra,» Sintija izziņoja. Mēs visi pāris minūtes šķirstījām papīrus. Tur bija uzskaitīti bērnu vārdi, diagnozes, sekmju izraksti.

«Kolēģi, ko jūs ieteiktu — kā mēs varētu labāk un produktīvāk organizēt šo darbu?» Sintija jautāja. Biju gatavs derēt, ka viņa nesen izgājusi kaut kādus kursus iekļaujošu sapulču vadīšanā. Neviens neko ieteikt nevarēja, jo nebija jau skaidrs, kāds darbs te vispār jāveic. Visi tāpat zināja, ka mēs pildām parastu formalitāti, vienu no miljonus citām, kas bija kaut kur Ministru kabineta aktos ierakstīta un vienkārši pieņemta kā neatņemama profesijas sastāvdaļa.

«Ja ieteikumu nav, piedāvāju sākt ar pirmo bērnu, kas minēts sarakstā, un tad virzīties tālāk. Vai kādam ir kas iebilstams?»

Neviens Sintijai iebilst netaisījās, un viņa sāka ar pirmo bērnu, kas bija sarakstā, — Andrejs, piecpadsmitgadīgs puisis, pa pusei atpalicis, pa pusei briesmīgi traumēts jaunietis, vecāki viņu bija bērnībā situši un atstājuši diennaktīm vienu piesietu pie radiatora, kamēr paši dzēruši, tagad puisis auga pie vecmammās un bija tik nikns un agresīvs, ka tajās retajās dienās, kad viņš parādījās skolā, mēs no pagraba noliktavas uznesām

Ne tikai Sintija, bet arī pārējās dāmas pie galda pavērās manī ar divainu skatienu. Kas tas par stulbu jautājumu?

klasē kādu pussalauztu mēbeli — galdus vai krēslus ko viņš drikstēja starpbrīdī salauzt līdz skaidām, sēkdams un bezspēcīgās dusmās elsodams, tas bija vienīgais veids, kā Andreju varēja puslīdz nomierināt.

«Redzu, ka te norādītas uzvedības grūtības,» Sintija pievērsās man. «Jūs mums esat speciālists, kas pašreiz strādā ar šiem bērniem — vai jums kas piebilstams?»

Es paraustīju plecus. Nekā piebilstama nebija — uzvedības grūtības kā uzvedības grūtības.

«Nezinu, kāpēc viņi te sūta pie mums šitos ar uzvedības grūtībām,» ierunājās sociālā pedagoģe. «Ko tad lai mēs ar viņiem te darām? Mums taču te nav ne cietums, ne slimnīca!»

«Un nevajag arī,» mazā policistene beidzot atrada vietu, kur iespraukties ar pamācību. «Viņus vajag ar metodi! Es vienmēr saku — ja netiek ar bērnu galā, tad nav pareizā metode!»

«Nu, nu, tik traki jau gluži nebūs,» iebilda direktora vietniece, sajuzdama, ka viņas dārziņā draud iekrist akmens. «Viss mūsu personāls regulāri apmeklē dažādus kursus, nemitīgi apgūst jaunāko metodiku — nupat ar kolektīvu bijām iekļaujošas prasmju vadības un kompetenču celšanas seminārā.»

Es piefiksēju, ka man būs bijusi taisnība par to psiholoģi un viņas iekļaujošo vadības stilu.

«Kas tur daudz ko celt, viņiem vajag vienkārši pateikt — tev jādara tas, tas un tas!» policistene tomēr nelikās mierā. «Es savējam tā arī saku: kaut kas nepatīk? Lūdzu, šķiram vaļā Krimināllikumam un lasām, kas par to pienākas. Tāda man metode. Strādā vienmēr.»

«Viņus jau tas Krimināllikums vairs nebauda. Viņiem vispār viss vienalga,» sociālā pedagoģe atmeta ar roku.

«Nu, dažādas metodes, dažādas pieejas, galvenais — atrast katram bērnam piemērotāko,» psiholoģe Sanita lika lietā savas vadības kompetences, lai izgludinātu situāciju. «Tad pāriesim pie nākamā. Timofejs. Kas jums par šo bērnu sākams?» viņa atkal pavērās uz mani.

Brīdi padomāju. Nekas daudz man nebija sākams. Uztvērusi manu minstināšanos kā nevēlēšanos sadarboties, Sintija uzmeta lūpu un jau gatavojās pāriet pie nākamā bērna, tomēr es viņu pārtraucu: «Sakiet, kurā stāvā atrodas klase, kur Timofejam būs jāmācās?»

Ne tikai Sintija, bet arī pārējās dāmas pie galda pavērās manī ar divainu skatienu. Kas tas par stulbu jautājumu?

«Mmm, to es nepateikšu. Un kādēļ tas būtu svarīgi, kurā stāvā?» Sintija prasīja, drusku pietvīkusi, izaicinoši skatoties man acīs kā domādama, ka vēlos apšaubīt viņas kompetences vai tamlīdzīgi.

«Visi jaunie būs 6.c klasē, tas ir trešajā stāvā, uzreiz aiz koridora,» direktores vietniece bilda.

«Skaidrs. Tad, lūdzu, piezīmējiet, ka Timofejam vajag palīdzēt no rīta uzkāpt pa trepēm, viņš

viens pats nekāps.»

Dāmas savā starpā apmainījās skatieniem. Man šķita, viņas nebija drošas, vai es jokojos vai tiešām runāju nopietni.

«Un kā jūs to domājat?» Sintija lēnām, uzmanīgi vaicāja.

«Pavisam vienkārši — pieturiet viņu aiz rokas, tālāk viņš pats uzkāps. Jums tikai vajag viņu katru rītu pavadīt.»

«Pieņemu, ka jūs jokojat,» Sintijas rokas sāka kārtot papīru kaudzīti sev priekšā, tomēr balss joprojām bija tikpat mierīga un nosvērta. «Varbūt jūs nesaprotat mūsu darba specifiku, bet, pirmkārt, mums te ir liela skola, katram es klāt neizstāvēšu. Un, otrkārt, es tomēr esmu psiholoģe, nevis pavadone.»

«Nē, es nejokaju,» atbildēju. «Kādam viņš būs jāuzved, citādi puika netiks līdz savai klasei.»

Iestājās mulsa klusuma brīdis. Likās, viņas nesaprata, ko es ar to vēlos pateikt. Tad pārgājām pie nākamā bērna.

«Vai tad tu neteici, ka tev šajā semestrī būs mazāk darba?» mana draudzene iņņojās, viņa bija joprojām samiegojusies, mīlīgi izspūrušiem matiem pār spilvenu, puspavērtām acīm. «Jums taču ir mazāk skolēnu, un tavu Timofeju arī aizveda. Tu tagad vari mierīgi iet uz skolu vēlāk.»

«Jā, es zinu,» teicu. «Bērnu tagad ir vēl mazāk, un Timofeja arī vairs nav.»

«Bet kāpēc tad tu celies uz darbu tik agri?»

«Tas tikai pirmo mēnesi vai divus,» es apsēdos uz gultas malas un apkampu viņu. Piespiedu savu seju viņas matiem. Tie smaržoja drusku pēc nakts un nedaudz pēc kumelišu šampūna. «Kamēr sakārtošu visus papīrus. Man tur daudz kas jāsaraksta, jānodod lietas.»

«Jūs tur skolā vairāk papīrus rakstāt, nekā ar bērniem strādājat.»

«Tā ir,» es viņai piekritu. «Bet tas tikai pagaidām, kamēr visu sakārtošu, lai varu sākt privātpraksi.»

«Jā, jā,» viņa pasmaidīja un ielika galvu man klēpī. Ar rādītājpirkstu viegli pārbraucu viņas auss līpiņai, tā bija neticami glīti veidota, viena no neskaitāmām lietām, kas man viņā tik ļoti patika. «Tu to saki jau kuro gadu,» viņa teica.

«Šoreiz tiešām pēdējo,» es atbildēju. «Bet, piedod, tagad man jāskrien.»

Ceļš no stacijas cauri mežam prasīja ilgāk, tādēļ ierados ar nokavēšanos. «Uz kurieni jūs, jaunais cilvēks?» pieieejas mani pārķēra atslēgu taniņa. «Esmu psihologs no blakus skolas,» viņai atbildēju, «es uz īsu britiņu, man tikai jāpavada viens mūsu skolēns.»

Timofejs jau stāvēja un gaidīja mani lielās, jaunās skolas koridorā, bažīgi skatīdamies apkārt. Visi pārējie bērni bija sagājuši pa klasēm. «Nu, Timofej,» es teicu, satvēris viņa roku, «ko ēdi brokastīs?»

Zēns atviegloti nopūtās, un mēs sākām kāpt pa trepēm. ■

Aivars Kļavis

Bedre kalna galā

Stāsts

Aivars Kļavis (1953) ir rakstnieks, publicists un redaktors. Vairāk nekā 20 prozas un aprakstu grāmatu autors. Baltijas Asamblejas balva par tetraloģiju *Viņpus vārtiem* (2012). Jaunākais veikums — triloloģija *pusaudžiem Ceļš uz nezināmo zemi* (2018).

Kaut kur tālu tālu, it kā sarunādamies pats ar sevi, rēja suns. Bezvēja laikā tā bija vienīgā skaņa šajā cilvēku pamestajā nostūrī.

Večuks stāvēja Laupītāju kalnā un beidzot saprata, ka šī ir istā vieta. Tieši tā, ko viņš visu laiku meklējis. Zeme kalna galā bija irdena. Taisni brīnums, ka agrāk netika pamanījis. Bet pāri lejā augošo koku galotnēm austrumos lēnām augšup cēlās saule.

— Kas par skatu, — nomurmināja kalnā stāvošais. — Gluži kā veikalā pirktajos kalendāros.

Tāpat vieta beidzot bija atrasta. Vēl vajadzēja izdomāt — rakt tieši šeit vai pāris soļus tālāk. Notrausis no pussatrunējušā celma pērnās lapas, viņš apsēdās un ļāvās uzlecošās saules stariem. Tādā vecumā vairs nebija jēgas steigties, tāpēc visu vajadzēja kārtīgi apdomāt.

Tēvs stāstīja, ka piektajā gadā, kad Nācējs ar savējiem izlaupīja un nodedzināja muižu, tie daļu no salaupītā apraka te — kalnā. Bet kazaiki buntavniekus nošāva, un neviens vairs nav varējis pateikt, kur isti baronu manta paslēpta. Vienīgi kalnu kopš tā laika sākuši saukt par Dārgumu kalnu.

Tagadējo nosaukumu tas dabūjis drusku vēlāk. Pēc Pirmā pasaules kara, kad tur slēpušies razbainieki — dezertieri un laupītāji, kuri saimniekojuši uz lielceļa, uzbrukdami zemniekiem, kas brauca mājās no tirgus. Aizsējuši ģimjus ar lakatiem, līdz acīm uzmauktām cepurēm, tie, revolverus vicinādami, pēkšņi izskrējuši no meža un aurojuši: — Naudu vai dzīvību! — un tā apturējuši braucējus.

Par laimi, nošāvuši nevienu neesot, bet dažs,

kurš mēģinājis turēties pretī, pa zobiem gan dabūjis. Turīgākiem šie atņēmuši naudas zuteņus un gredzenus. Sievām kaklarotas un rokassprādzes. Nabagiem zirgus ar visiem ratiem. Tiesa, vēlāk ne viens vien tos neizskaidrojamā kārtā dabūjis atpakaļ. Laikam vīriem, kas dzīvoja kalnā, nebija vaļas noņemties ar zirgu andeli. Un arī ratus tiem nevajadzēja.

Ar laiku zemnieki naudu sākuši likt divos zuteņos. Viens — mazākais — laupītājiem. Otrs — ratos rūpīgi noslēpts — pašiem.

Beigās pieraduši pie laupītājiem, vietējie itin mierīgi ar tiem sadzīvoja. Pilsētā, tirgū, desas, širgaļa un rāceņi kļuva dārgāki, bet lauciniekiem par pilsētnieku makiem bija tikpat maza bēda kā laupītājiem par zemnieku naudas zuteņiem.

Līdz kādu dienu laupītāji, tikpat negaidīti kā uzradušies, pazuda. Vienīgi kalnu sāka saukt par Laupītāju kalnu, un vietējie saimnieki līdz pat krievu atnākšanai naudu glabāja divos zuteņos.

Zinātāji teica, ka, līdzīgi piektā gada buntavniekiem, arī laupītāji daļu mantas aprakuši kalnā, jo visu nemaz nav varējuši sev līdzī aiznest. Un tēvs apgalvoja, ka neesot redzējis nevienu, kas būtu nācis meklēt paslēpto mantu. Tāpat rotaslietas un cara zelta rubļi turpat kalnā vien palikuši, jo laupītāji taču nebūs bijuši tik stulbi, lai raktu zemē krievu kerencas vai vācu markas.

Večuks joprojām sēdēja uz celma un skatījās, kā tālumā aust saule. Pamale krāsojās koši sarkana. Tik sarkana, it kā tur degtu desmitiem muižu un mākoņi nestu sev līdzī nošauto muižas dedzinātāju asinis.

Rakt viņš vēl neuzdrošinājās. Jo skaidri saprata — līdzko lāpsta tiks iecirsta zemē, atpakaļceļa vairs nebūs. Nebūs, kur atkāpties, tāpēc gribot negribot vajadzēs iesākt novest līdz galam.

Aiznākamās dienas pievakarē

Priekštelpā kāds ar kāju atspēra durvis. Smaidiņš, kā parasti, sagumis sēdēja pie sava galdā pagasta pārvaldnieka kabinetā. Pat muļķim bija skaidrs, ka ieradies Nācējs. Un Smaidiņš drusku sarāvās. Kļuva vēl mazāks, pieticīgāks un bēdīgāks.

Nākamās ar kāju tika atgrūstas viņa kabineta durvis.

Tas patiešām bija Nācējs. Tas pats Nācējs, ar kuru savulaik abi mācījās vienā skolā. Tas pats Nācējs, kurš durvis ar kāju sāka atvērt jau tolaik, kad viņa tēvs, melnu šlipsi uzlicis, ik gadu pirmajā septembrī nāca uz skolu un stāstīja bērniem par savu vectēvu Nācēju, kurš, cīnoties pret vācu baroniem, kopā ar biedriem piektajā gadā nodedzināja vietējo muižu. Un labi vien esot, jo citādi uz nodedzinātās muižas pamatiem nevarētu uzbūvēt kolhoza mehāniskās darbnīcas, kur noteikti strādāšot daudzi no klases zēniem, kad izaugs.

— Ko blenz? — vaicāja Nācējs, nostājies atvērtajās kabineta durvis.

Kāpēc viņš tur stāv katru rītu un skatās tālumā? Varbūt uzodis, kur tās laupītāju bagātības paslēptas?

Smaidiņš saņēmas un, aiz galda sēžot, cik ne-cik iztaisoja salikušo muguru.

Galū galā, tas bija tas pats Nācējs, pateicoties kuram viņš pamatskolā uz visu mūžu tika nokristīts par Smaidiņu. Ne jau par to mūsdienu dzelteni, apaļo interneta un mobilo telefonu Smaidiņu, bet vienkārši par Smaidiņu. Jo interneta un mobilo telefonu toreiz nemaz vēl nebija.

Vecāki, kā jau īsti katoļi, par spīti vietējo komjauniešu un citu ateistu apsmieklam, viņu vietējā Svētās Marijas baznīcā bija nokristījuši par Juri. Nokristījuši, dodot tādu pašu vārdu kā Svētajam Jurim un cerot, ka arī viņam dzīvē būs lieli darbi darāmi, tāpēc vajadzēs gan drosmi, gan uzņēmību. Bet Nācējs, kurš bija sešus gadus vecāks, iespieda viņu skolas labierīcību kaktā un uzbļāva:

— Atdod sīknaudu, kverpli!

Nācējam aiz muguras stāvēja vēl kādi trīs septītās klases lamzaki. Tāpēc otrklasnieks Juris nevis bija tikpat drosmīgs kā Svētais Juris un cīnījās ar saviem pāridarītājiem, bet gan no bailēm apčurājās.

— Un nesaki, ka nav naudas! Es redzēju, ka ir! Tas baptists, tavs sencis, iedeva, — Nācējs vēl drošības labad uzkliedza.

Saprazdams, ka mājās noteikti dabūs kāvienu par piečurātajām biksēm, mazais Juris izvilka no kabatas miklās kapeikas. Tomēr pats divainākais — tajā brīdī, kad peļķe pie kājām kļuva arvien lielāka, viņš nevis sāka raudāt, kā būtu darījis jebkurš normāls viņa vecuma bērns, bet gan smaidīt. Samāksloti un stulbi. Lūpas pašas no sevis savilkās divaini lišķīgā grimasē, un mazais Jurītis negaidīti apjauta, ka vairs nespēj valdīt pār savu seju. Tā pieglaimīgi un viltīgi sminēdams, viņš šķīrās no tēva dotajām kapeikām, kas sabira Nācēja izstieptajā sauja.

— Un nesmaidi nemaz, sīkais, kā tāds pamuļķis, — sacīja Nācējs.

— Varbūt viņš patiešām ir pamuļķis, — ieminējās viens no septītklasniekiem.

— Tu esi pamuļķis? — vaicāja Nācējs.

— Nē, — Jurītis atbildēja, pat vēl nenojauzdams, ka jau tobrīd, pat vārdā vēl nenosaukts, uz visu mūžu kļuvis par Smaidiņu un drīz vien skolā citādi neviens to nesauks.

— Nu ko? Tā arī stāvēsi durvis? Rau, krēsls, piesēdi, — sacīja pagasta pārvaldnieks, saprazdams, cik svarīgi istajā brīdī iztaisnot muguru un atliekt plecus.

Tomēr Nācējs nemaz negrasījās apsēsties, vien izgrūda:

— Tas vecais jau vairākas dienas stāv Laupītāju kalnā un skatās tālumā.

— Pagasts nevienam nevar aizliegt stāvēt kalnā un skatīties tālumā, — noteica Smaidiņš, vēlreiz iztaisnodams plecus un saprazdams, cik ļoti tas palīdz atgūt pašapziņu.

— Bet tas ir mans kalns!

— Nē, pēc papīriem tas ir viņa, — iebilda pārvaldnieks.

— Smaidiņ, tu labi zini — toreiz, kad mani puiķas izraka šim drenāžu ap māju, vecais apsolīja to atdot man. *Jej bogu!*

— Bet pēc papīriem tas joprojām... — Smaidiņš tā arī nepaspēja pabeigt.

— Ej tu ratā ar saviem papīriem! — Nācējs sāka kliegt. — Ja mēs toreiz neizraktu drenāžu, viņa būda jau sen būtu sagāzusies un pats noslicis purvā. Nevar nemaz izstāstīt, cik viņš bija laimīgs. Teica — Aleks, dēls, naudas man nav, tāpēc ņem to Laupītāju kalnu un dzīvo laimīgs.

— Bet pēc papīriem tas joprojām skaitās viņa, — Smaidiņš spītīgi pabeidza pirmīt iesākto teikumu. — Un pagasts tur neko nevar darīt. Ejiet abi pie notāra, reģistrējiet darījumu, un tad nāc pie manis.

Nācējs savilka lūpas, it kā gribētu nospļauties, bet laikus attapās, ka neatrodas kūtī, bet gan pagastmājā.

— Ejiet pie notāra... reģistrējieties zemesgrāmatā... — viņš mēdijās. — Tev viegli teikt. Tu zini, cik tam vecajam gadu? Drīz būs simts.

— Deviņdesmit divi, — izlaboja Smaidiņš.

— Kāda starpība! Kamēr aizvedīšu pie notāra, kamēr tiksīm līdz zemesgrāmatai, viņš būs izlaidis garu.

— Pagasts tur neko nevar darīt.

— Tad vismaz pasaki, kāpēc viņš tur stāv katru rītu un skatās tālumā? Varbūt uzodis, kur tās laupītāju bagātības paslēptas?

— Es jau teicu. Pagasts nevienam nevar aizliegt stāvēt uz paša zemes un skatīties tālumā, — Smaidiņš palika pie sava.

Galvenais — tagad nedrīkstēja ļaut mugurai sagumt un pleciem nošļukt uz leju.

— Bet ja nu viņš sāk rakt? — Nācējs nezin kāpēc pieklusināja balsi, no kliegšanas negaidīti pāriedams uz čukstiem.

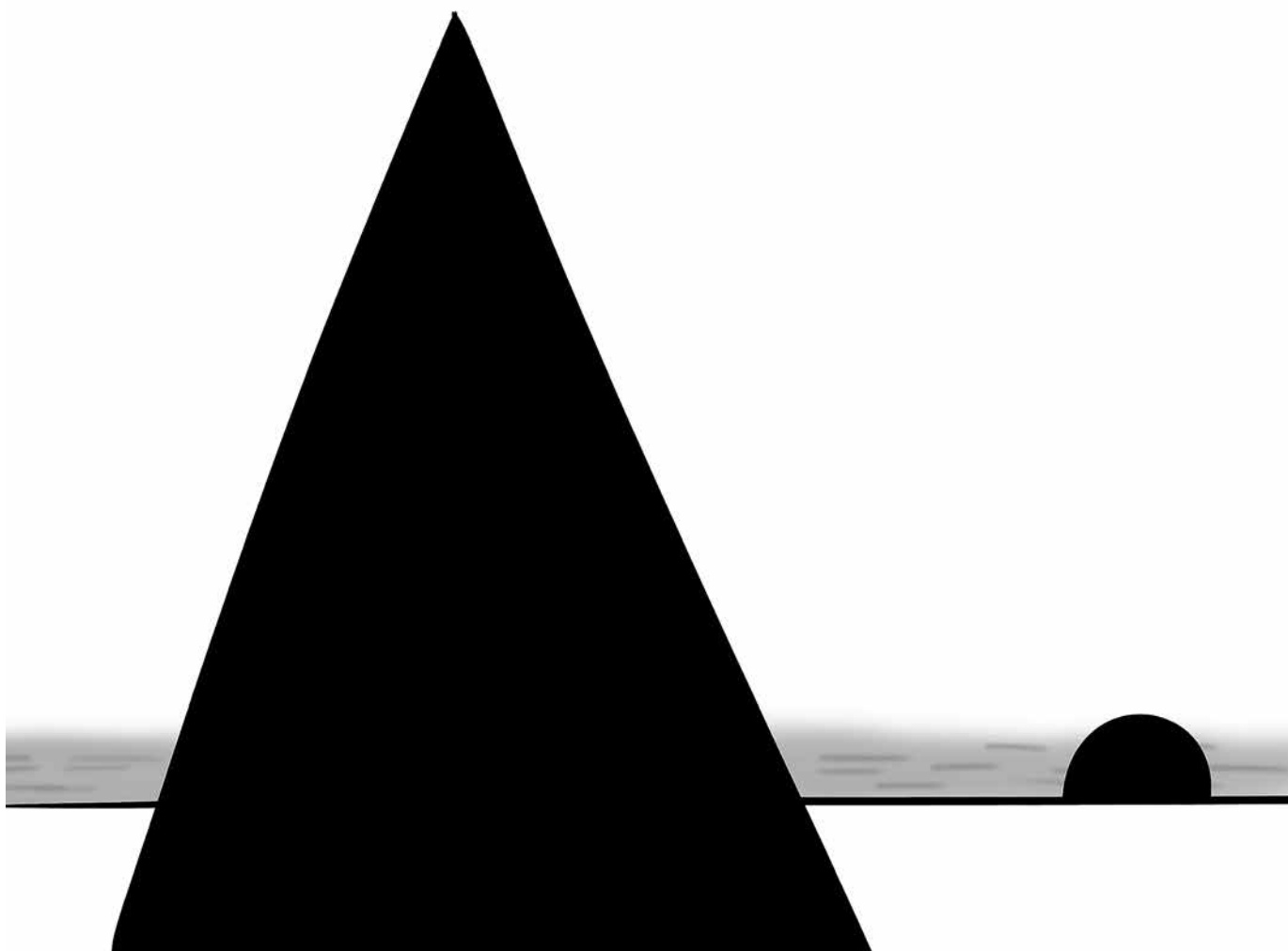
— Arī tas uz pagastu neattiecas, — Smaidiņš juta, ka saruna tuvojas beigām.

— Birokrāts nolāpītais! Un vēl skolas biedrs skaitās! — Nācējs iebļāvās, mēģinādams, tāpat kā ienākot, arī ārā ejot, atspert durvis ar kāju. Bet tās vērās uz iekšpusi. Viņš pamatīgi sasita labās kājas ikšķi, un beigu beigās neatlika nekas cits kā ķerties pie durvju roktura.

Trešajā vai ceturtajā dienā vecuks beidzot sadūšojās un ķērās pie darba.

Vispirms vajadzēja nogāzt pāris pusnokaltušus melnalkšņus kalna vienā pusē un bērzu otrā. Melnalkšņi neļāva pilnībā izbaudīt saullēktu, bet bērza galotne aizsedza saulrietu.

Kamēr viņš tika galā ar pamežu nogāzē un nozāģēja kokus, pagāja vēl kādas trīs dienas. Motorzāģis savu laiku bija nokalpojais. Tāpēc ristījās un ik pa laikam slāpa nost. Ķēde bija tiktāl nodilusī, ka to vairs lāgā nevarēja uzasināt. Tomēr tas būtu mazākais. Galvenais, ka pašam trūka spē-

Ilustrācija —
Marija Viņķele

ka, tāpēc ik pa brīdim vajadzēja slāpēt nost zāģi un piesēst. Bet saukt kādu talkā viņš negribēja. Plīst vai lūst — neviens cits to vecā vira vietā nevarēja izdarīt.

Vienīgi negribējās, ka viņu piemeklē tāds pats liktenis kā tēvu, kurš, paņēmis lāpstu, izgāja no mājas un tā arī neatgriezās. Tas notika Atmodas laikā. Astoņdesmit astotā gada oktobrī, kad visi gribēja braukt uz tautas manifestāciju Mežaparkā. Arī viņš no rīta aizgāja līdz centram. Tēvs palika mājās, vārtoties pa gultu. Teica — sirds sāpot, un kaulus laužot, bet dēls varot mierīgi braukt, viņš palikšot un kaķi pabarošot. Tomēr vecajā saimniecības autobusā visiem vietas

nepietika. Pat Nācējs, toreiz vēl pavisam jauns puika, jo tikai dažus gadus iepriekš, uzreiz pēc Lauksaimniecības akadēmijas beigšanas, iecelts par kolhoza priekšsēdētāju, palika mājās.

— Es jau tagad oficiāli skaitos sarkanais barons, tāpēc mani tur neviens negaida, — viņš sauca autobusā sēdošajiem. — Cīnīšos par tiesisku valsti tepat uz vietas, neatejot no kases.

Tad, noskatījies, kā, izgrūzdams no izpūtēja melnu dūmu mākonī, autobuss izbrauc uz lielceļa, kolhoza priekšsēdētājs ar kāju aizspēra kantora durvis un aizgāja uz veikalu pēc konjaka.

Bet vīrs, kurš tagad stāvēja kalna galā, mājās

Šķita, ka tagad viņš zina, kurp, paņēmis lāpstu, devās tēvs. Vienīgi tā arī līdz galam neaizgāja

atgriezies atklāja, ka tēvs pazudis.

«Varbūt Nācējs, kuru partija un valdība bija atsūtījusi glābt grimstošo kolhozu, tobrīd vienīgais apjauta, ka te nekas vairs nav glābjams. Ka šis kuģis grimst, tāpēc katram jādomā par sevi un jāglābjas, kā var,» domāja večuks, nesteidzīgi paņemdams lāpstu.

Tēvu atrada pēc divām dienām. Atrada mežā jau mirušu. Kā bijušo izsūtīto viņu apglabāja ar pienācīgu godu. Zārku sedza sarkanbaltsarkanais karogs, un pie kapa visi dziedāja *Dievs, svētī Latviju!*, bet bērnu mielastu bijušajam ulmaņlaika saimniekam un vēlāk čaklam kolhozniekam uzsauca saimniecība. Beidzot tas viss bija atļauts — gan karogs, gan *Dievs, svētī Latviju!*, gan tāds pats bērnu mielasts kā partijas veterāniem un personālajiem pensionāriem.

Bērēs runāja ciema padomes priekšsēdētājs, kurš rajona padomes deputāta sarkanbaltszilo karodziņu pie žaketes atloka nesen bija nomainījis pret auseklīti, un mācītājs, kuram pie talāra arī bija auseklītis. Abu runas izklausījās stipri līdzīgas. Par to, ka viņi visi atrodas neiedomājama pārmaiņu priekšā, tāpēc jābūt drosmīgiem un gataviem lieliem darbiem.

Tagad, to atceroties, večuku visvairāk mulšināja, ka nu viņam ir par dažiem gadiem vairāk nekā tēvam toreiz, kad to atrada mirušu mežā. Un vēl — šķita, ka tagad viņš zina, kurp, paņēmis lāpstu, devās tēvs. Vienīgi tā arī līdz galam neaizgāja.

Diemžēl tēvu neatlāva apglabāt līdzās Teklai. Tas viņam kremta joprojām. Lai to panāktu, vajadzēja pirkt jaunu kapavietu. Bet, kamēr visu saskaņotu ar baznīcu, dzimtsarakstu nodaļu un rajona izpildkomitejā... Galu galā, ne tikai dzīvie, bet arī miroņi reizēm nevar ilgi gaidīt. Tāpēc tēvu apglabāja līdzās paša radiem. Vecajam vīram tie bija sveši cilvēki. Un, ja arī sen, sen redzēti, pa šiem daudzajiem gadiem pārvērtušies miglas bildēs, kuras citu ar citu kopā sasaistīja vienīgi atmiņas.

Tie bija viņa vecvecāki, kurus tas neatcerējās redzējis. Tēvabrālis — kāršu spēlmanis, melis un žūpa, kurš nodzēra savu saimniecību, bet četrdesmitajā gadā teica, ka labi vien ir, jo nu viņš esot darba zemnieks. Jā, un tur gulēja tēva pusbrālis, ko pat tēvs nekad nebija redzējis, jo puika nomiris jau pirmajā dzīvības gadā. Vēl — tēva pirmā sieva, kas bija mirusi stipri jauna, un viņas brālis. Runāja, ka četrdesmit pirmajā tieši pirmās sievas brālis palīdzējis izvešanās. Rādījis miličiem un čekistiem ceļu uz viensētām, bet pats kučierējis pajūgu, kas nelaimīgos veda uz staciju. Savukārt dažus mēnešus vēlāk vācieši viņu pašu pie stacijas nošāvuši.

«Jā, nekur nav tik daudz bezgožu, meļu un neliešu vienkopus, kā tas ir kapos,» nodomāja večuks, atcerēdamies tēva vārdus.

Žēl vienīgi, ka tagad tēvam vajadzēja gulēt kopā ar tiem. Bet kaut kur jau viņam vajadzēja

gulēt.

Un vecais vīrs beidzot sāka rakt.

Aiznākamās piektdienas rītā

Smaidīnam bija aizdomas, ka Nācējs to speciāli gaidījis, jo, tiklīdz viņš piebrauca, tas izlēca no sava *Land Cruiser* un nāca šurp. Nāca garlaidi, apkārt skatīdamies, bet varēja redzēt, ka ar noteiktu mērķi.

— Nu, kas atkal? — Smaidīņš sarokojās ar bijušo kolhoza priekšsēdētāju, bet tagad lielāko pagasta zemnieku, lai gan oficiāli visa zeme, fermas un citi īpašumi bija uz viņa dēla, jaunā Nācēja, vārda.

— Tā ir, kā es teicu, — sacīja bijušais skolas biedrs.

— Kas ir?

— Vecais rok. Lēnām... Katru dienu tik, cik žagata uz astes var aiznest. Tomēr rok!

— Nu un tad? — neviļus paskatījies debesīs, Smaidīņš sacīja. — Izskatās, ka arī šodien būs labs laiks. Graudiem tas nāk par labu. Var gādīties — atkal būs rekordražā.

Nācējs to izlikās nedzirdam.

— Paklausies, Smaidīņ, tu mani pazīsti... — Uzrunātais neviļus nodrebēja. Izrādījās, ir lietas, kuras laiks nespēj ietekmēt. — ...tu mani pazīsti! Agrāk vai vēlāk vecais nomirs un es dabūšu Laupītāju kalnu. Bet man nevajag kaut kādu sa-purgātu, izrakņātu kalnu!

— Nu, ja nevajag, tad neņem, — šoreiz Smaidīņš pasmaidīja no sirds.

— Pagaidi, pagaidi! Nemuldi! Neaizmirsti, kas tev maksā algu! Tas esmu es. Pagasta lielākais nodokļu maksātājs. Tā ir mana nauda, ko tev pārskaita algā.

Zināma taisnība tur bija, jo no pensionāru nodokļiem, kas veidoja lielāko daļu no pagasta pamatiedzīvotājiem, viņš diezin vai varētu sev uzbūvēt jaunu māju un nopirkt pagastam mašīnu, ar kuru diendienā brauca. To apzinoties, Smaidīna mugura kārtējo reizi saguma un pleci nošļuka. Nācējs to redzēja.

— Esi cilvēks! Ja ne citādi, tad aizsūti pie viņa Antonu!

Antons bija pagasta policists. Kārtīgs čangalis, kurš teicās šeit piestājis tikai uz brīdi pa ceļam no Malnavas uz Rīgu. Tomēr piestāšana bija ielīgusi. Kā jau tadā ļaužu pamestā nostūrī gadās, Antons, laiku kavējot, bija uztaisījis Ruņģu Asnātei divus puikas. Vēlāk, gods kam gods, meitieti apprecējis. Līdz šim abi par dzīvi nesūdējās, tomēr nupat bija skaidrs, ka drīz visi četri no šejienes aizies. Vecākajam puikam vajadzēja sākt iet skolā, bet nevienas skolas tuvākajā apkārtnē vairs nebija.

— Es nevaru sūtīt pagasta policistu pie katra, kurš kaut kur kaut ko rok, — iebilda Smaidīņš.

— Paklausies, ko tu to veci aizstāvi? Kas viņš tāds ir? Kaut kāda komunisma laika atrauga — nekas vairāk! — bija redzams, ka Nācējs kļūst

Gluži tāpat kā lielceļš, kas pamazām ieauga zemē, arī cilvēki apmira, bet jaunie pārcēlās citur

nikns. Tikai nebija skaidrs, vai uz Smaidīņu, vai uz večuku Laupītāju kalnā.

— Viņš nav nekāda komunisma laika atrauga, — pagasta pārvaldnieks iebilda. — Viņš ilgus gadus bija kolhoza galvenais mehāniķis, — Smaidīņš visiem spēkiem turējās preti.

— Taisni jāsmejas! — Nācējs ierēcās. — *Tačka da kabila* — visa tā laika mehānika.

— Vienalga es nekādu policistu nesūtīšu.

— Labi jau labi, priekšniek. Ar tādiem kā tu nav vērts strīdēties. Vienīgi pasaki, kāda velna pēc vecais tur rok! Būtu sēdējis mājās un skatījis televizoru.

— Viņam nav televizora. Ne televizora, ne datora.

— Ā-ā-ā, — pārsteigts novilka Nācējs.

Atgāzis galvu, viņš iepilināja mutē tieši deviņus sirdsžāļu pilienus. Daktere teica — esot labas zāles, vienīgi jālieto ar mēru. Vai tās spēj atdot arī spēku, kas rokot izsika neparasti ātri, vecais vīrs nezināja. No plastmasas pudeles padzēries līdzpaņemto ūdeni un aplaizījis lūpas, uz kurām joprojām bija rūgtenā žāļu garša, večuks no jauna ķērās pie darba.

Toreiz, kad tēvu, māti un bračku paņēma, lai vestu uz Sibīriju, viņš jau dzīvoja pie Teklas. Iespējams, tieši tas arī izglāba. Tēva pirmās sievas brālis drīz gan uzzināja, kur viņu meklēt, bet vilcieni jau bija projām un izsūtīšana beigusies.

Pēc tam viņš vairākus gadus baidījās rādīties šaipusē. Abi puikas jau bija diezgan paaugušies, vismaz Oskars noteikti, kad viņi beidzot sadūšojās atbraukt un iztālēm paskatīties uz vecāku māju. Izlikdamies par ogotājiem, no vilciena izkāpa trīs pieturas agrāk. Pēc tam ar autobusu aizbrauca līdz kaimiņu ciemam, no turienes ar kājām nogāja kādus sešus kilometrus, galvenokārt pa meža takām, līdz beidzot tika uz lielceļa, no kurienes mājas bija vislabāk redzamas.

Vecais vīrs smagi apsēdās uz bedres malas. Jo dziļāka tā kļuva, jo grūtāk bija izcelt zemi un biežāk vajadzēja atvilkt elpu. Sirds sāpēja, neraugoties uz visām zālēm. Domīgi pasvārstījās saujā zāļu pudelīti, viņš iepilināja mutē vēl trīs pilienus. Lai ietu pēc ūdens, vairs nepietika spēka.

Tagad lielceļa vairs nebija. Mājas gan vēl stāvēja, un tās viņš atguva deviņdesmit otrajā gadā. Kopā ar ģimeni uz šejieni bija pārcēlies vēl agrāk. Drīz pēc Staļina nāves, kad pie varas nāca Hruščovs. Toreiz viņi pasāka vasarās braukt šurp un kopā ar bērniem te pavadīt atvaļinājumu. Pēc vecāku un bračkas aizvešanas kaimiņi māju bija aizslēguši un vēlāk atslēgu atdevuši viņam. Tāpēc iekšā viss bija kā agrāk. Vajadzēja tikai noņemt zirnekļu tiklus, izslaucīt istabas un savākt nosprāgušās žurkas.

Sirds joprojām sāpēja. Izrausies no bedres, večuks nolēma iet mājās. Šodien nekāds racejs viņš vairs nebija. Rīt pagulēs, atpūtīsies un parit

nāks atkal. Jau tāpat viņš bija visus pārdzīvojis. Bet tāpēc nevajadzēja tišuprāt galu meklēt.

Jā, kaimiņu vairs nebija. Ne tikai to, kas aizslēdza un tā izglāba māju, bet arī pārējo. Gluži tāpat kā lielceļš, kas pamazām ieauga zemē, arī cilvēki apmira, bet jaunie pārcēlās citur. Nebija kaimiņu, nebija mātes, un nebija bračkas, kuri uz visiem laikiem palika Sibīrijā. Māte esot nomirusi, bet bračku vietējie nosītuši. Tēvs pēc atgriešanās par to runāja strupi un nelabprāt.

«Pats vainīgs. Kam tēloja gudrinieku,» viņš sacīja. «Bada laikos nabagiem gudrinieki nepatīk. Kur nu vēl krieviem, kas tur mierīgi varēja gadā divas ražas izaudzēt, bet nespēja tikt galā ar to vienu vienīgo.»

Jā, arī Tekla bija mirusi. Viņa aizgāja drīz pēc tam, kad uzzināja, ka jaunākajam dēlam ir vēzis. Laikam tā bija izkārtojies liktenis vai varbūt Dievs — lai māte neredzētu, kā mirst bērni. Puiķi apraka Rīgā, Ziepniekkalna kapos. Vest no slimnīcas to gaisa gabalu uz šejieni neatmaksājās.

Savukārt Oskars dienēja Maskavā. Kad dieņesta laiks gāja uz galu, atrakstīja, ka pēc armijas iespējams dabūt pierakstu galvaspilsētā, kur pašlaik ejot vaļā milzīgi būvdarbi. Lai gan vēstulē viņš it kā prasīja padomu mājiniekiem, patiesībā bija skaidrs, ka pats jau visu izlēmis. Septiņdesmitajos gados Oskars diezgan bieži brauca ciemos. Arī astoņdesmitajos. Bija pat uz mātes un brāļa bērēm, bet tad ilgu laiku no viņa nebija ne ziņas, ne miņas. Līdz beidzot pirms gadiem desmit atnāca pēdējā vēstule. Nikna un sašutumā pilna. Dēls rakstīja, ka nacionālisti tam atņēmuši dzimteni, tāpēc viņš nospļaujoties uz Latviju. Vienīgi nespējot saprast, kā paši latvieši to pieļāvuši. Un kā viņi tagad spējot dzīvot. Bet, ja tēvs vairs nevarot izturēt to nabadzību un smadzeņu skalošanu, kas tagad šeit valdot, labprāt to ņemtu pie sevis uz Maskavu. Uz Krievijas galvaspilsētu un vispār skaitāko pilsētu pasaulē.

Uz šo vēstuli viņš tā arī neatbildēja. Lai dēls labāk domā, ka miris.

Bet viņš vēl nebija miris.

Aiznākamajā rītā večuks atkal vēroja saullēktu no kalna virsotnes. Īsti labi viņš nejutās, bet vajadzēja saņemties, jo darbs, ko bija iesācis, nedrīkstēja palikt pusratā. Kaut vai tāpēc, ka pārdzīvojis ne tikai sievu un jaunāko dēlu, bet arī kaimiņus. Kaut vai tāpēc, ka bija pārdzīvojis tik daudz un daudzko. Ieskaitot lielceļu, apkārtējās mājas — reiz varenas saimniecības, kas tagad pārvērtušās pišļos, — un pat kolhozu, kas šķita mūžīgāks par mūžīgu.

Otrajā vai trešajā atvaļinājumā vasarā, kad viņi ar Teklu un puikām dzīvojās pa tēva māju, pagalmā ar savu emku iebrāva toreizējais priekšsēdētājs. Karš sen bija beidzies, bet tas joprojām staigāja galifē biksēs un kirzas zābakos. Tikai armijas frenci bija nomainījis pret

Atšķirībā no dzīvajiem viņi neko vairs nevar noslēpt. Tāpat kā nevar izlikties labāki, nekā patiesībā bijuši

brūnu žaketi, zem kuras valkāja rūtainu flaneļu kreklu.

— Paklausies, man stāstīja — tu esot mehāniķis, — sacīja priekšsēdētājs, kurš latviski runāja ar akcentu, jo bija no Krievijas latviešiem.

Arī no lauksaimniecības viņš neko daudz nejēdza, bet visādi citādi bija lāga vīrs.

— Nāc uz kolhozu par galveno mehāniķi, — priekšsēdētājs turpināja, nokāpis no motocikla. — Kā bijušais tankists no traktoriem es vēl šo to saprotu, bet visas šitas jūsu sējmašīnas, pļaujmašīnas un pārējais *barohlo...* *Karoče*, man vajag cilvēku, kas varētu ar to tikt galā. Māja arī tev ir. Tāpēc padomā. Ja nenāksi, man tik un tā vajadzēs kādu sameklēt. Un, ja sameklēšu, tad cilvēkam vajadzēs ierādīt dzīvojamo telpu. Bet pagaidām kolhozā citas mājas nav, kā tikai šī, kuru tu pa vasarām patvaļīgi izmanto.

Viņš piekrita. Kas cits atlika.

Tagad iznāca, ka vīrietis kalna galā bija pārdzīvojis ne tikai visus mirušos un viņu pīšļos pārvērtušās mājas, bet arī sevi. Arī mehāniskās darbnīcas vecajā muižas laidarā, kur viņš nostrādāja gandrīz trīsdesmit gadus, sen privatizētas, pa vairākiem lāgiem pārpirktas, pēc tam izdemolētas un tagad sabrukušas.

Beidzot saule bija uzlēkusi, un večuks, paņēmis lāpstu, ierausās bedrē. Zobus sakodis, ķērās pie darba.

Līdz šim vecais vīrs bija atradis divas misiņa pogas, alvas karoti un pamatīgi sarūsējušu bleķa vējlukturi. Tātad tēvam taisnība. Laupītāju kalnā reiz tiešām slēpušies cilvēki. Piekta gada buntavnieki vai Pirmā pasaules kara dezertieri un laupītāji... Vai nav vienalga. Jo ne jau dārgumus viņš meklēja. Vecais vīrs kalna galā raka sev mūža mājas. Kad kapsētu pilnībā pārņēma baznīca, atklājās, ka vieta līdzās Teklai jau sen pārdota citiem. Bet gulēt kopā ar tēva radiem viņš negribēja.

«Nekur nav tik daudz bezgožu, meļu un neliešu vienkopus kā kapos,» vecais vīrs kārtējo reizi nodomāja. «Turklāt atšķirībā no dzīvajiem viņi neko vairs nevar noslēpt. Tāpat kā nevar izlikties labāki, nekā patiesībā bijuši.»

Pēc četrām dienām

— Viņš ir pazudis, — sacīja Nācējs, gluži tāpat kā iepriekšējā reizē stāvēdams pagasta pārvaldnieka kabineta durvis.

Vien šoreiz bijušais kolhoza priekšsēdētājs bija uzradies klusi un negaidot.

— Kāds «viņš»? — nesaprata Smaidiņš.

— Nu tas vecais, kuru tu par varas makti visu laiku aizstāvēji.

— Nevar būt!

— Var gan. Es vakar biju aizgājis. Gribēju parunāt par Laupītāju kalnu. Bet durvis aizslēgtas. Kaķis trinas gar kājām. Var redzēt — vairākas dienas nav barots.

— Necel paniku! Būs aizbraucis uz pilsētu.

Teiksim, pie dakteriem. Galu galā, nav vairs nekāds jaunais, — Smaidiņš atmeta ar roku.

Pašlaik viņam vismazāk gribējās lauzīt galvu par to, kur palicis viens pagasta večuks. Valsti pazīstams mobilo sakaru operators gribēja pagastā būvēt retranslācijas torni. Tāpēc vajadzēja izdomāt, kuru no trim izvēlētajām vietām un par kādu cenu tam atdot. Arī to, kā panākt, lai krējumu no šī darījuma nenosmeltu novads.

— Nekur viņš nav aizbraucis. Iekšā palicis ieslēgts radio, un atslēga puķu podā pie lieveņa, — Nācējs nelikās mierā. — Es pastaigāju ap māju un uzgāju taku, kas pa taisno ved uz Laupītāju kalnu. Šoseja ne taka, es tev teikšu, pat krūmi vietvietām gar malu izcirsti.

— Un ko tu no manis gribi? — Smaidiņš pastūma sāņus retranslācijas torņa papirus.

— Piezvani Antonam, un aizbraucam paskatīties. Es līdz kalnam nemaz neaizgāju, jo negribu, lai man piešuj lietu.

Pagasta pārvaldnieks nesaprata, kas par lietu un kāpēc jāzvana Antonam. Līdz beidzot viņam pielēca.

Pēc nepilnas stundas viņi visi trīs stāvēja Laupītāju kalnā. Smaidiņš, Nācējs un pagasta policists Antons. Večuks sakņupis gulēja uz bedres malas. Izskatījās, ka viņš pēdējiem spēkiem mēģinājis tikt no tās laukā, bet nav paspējis. Nāve to pārsteigusi pavisam pēkšņi. Ar krūtīm gulēdams izraktajās smiltīs, labo kāju viņš pa pusei bija paspējis izcelt, bet kreisā palikusi bedrē.

— Nu, ko es teicu! — secināja Nācējs.

— Ko tu teici? — vaicāja Smaidiņš.

— To, ka viņš uzodis, kur meklēt laupītāju paslēptos dārgumus.

— Es neko nezinu par dārgumiem, — sarunā iejaucās pagasta policists, — bet Latgalē to sauc vienkārši par kapavietu. Paskat, pat ķebliiti atnesis, lai vieglāk tikt iekšā un ārā.

Tagad arī Smaidiņš un Nācējs saprata, ka Antonam taisnība. Tas nepārprotami bija kaps. Rakts ilgi un rūpīgi.

— Tu domā — viņš gribēja, lai to apglabā šeit, kalna galā? — domīgi vaicāja bijušais kolhoza priekšsēdētājs.

— Nesvētītā zemē! — pagasta pārvaldnieks istajā brīdī atcerējās, ka ir kristīts cilvēks. — Mēs kādi barbari, vai, ka tagad savus miroņus sāksim rakt, kur pagadās?

— Nē, mēs neesam barbari, — piekrita Nācējs, kuram nebija nekādas vajadzības pēc kapa kopīgas kalnā, kas jau viņam bija tikpat kā kabatā. — Raksim kapsētā, kā visus normālus cilvēkus.

— Jā, apglabāsim ar pienācīgu godu līdzās tēvam. — Pagasta vecākais, salicis plaukstas uz vēdera, izdzēsa no sejas ierasto smaidu un sēri nodūra galvu. Prātā ienāca, ka šī varētu būt ideāla vieta retranslācijas tornim. Labāku meklēdams neatrastu. Un arī Nācējs, kurš agrāk vai vēlāk tiks pie kalna, neiebilstu, jo nekā citādi taču tā virsotni nevarēja izmantot. ■

Viesturs Vecgrāvis

Mūžīgais meklētājs

Cilvēkam vajadzīga sasaiste ar ko lielāku, varenāku un aptverošāku nekā viņš pats — tā uzskatīja Roberts Mūks

Viesturs Vecgrāvis (1948) ir latviešu literatūrzinātnieks, grāmatizdevējs, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes emeritētais profesors.

Mani priekšstati par Robertu Mūku (īstajā vārdā Roberts Avens, 1923. gada 14. janvāris Galēnos—2006. gada 4. janvāris Rīgā) nepretendē uz viņa filozofisko uzskatu izvērtēšanu, atstājot to profesionāļu ziņā. Tomēr vienu gan atļaujos apgalvot — Mūku uzskatu par izcilāko latviešu dzejnieku starp filozofiem un izcilāko latviešu filozofu starp dzejniekiem. Abās jomās viņa grāmatu skaits sasniedz desmit.

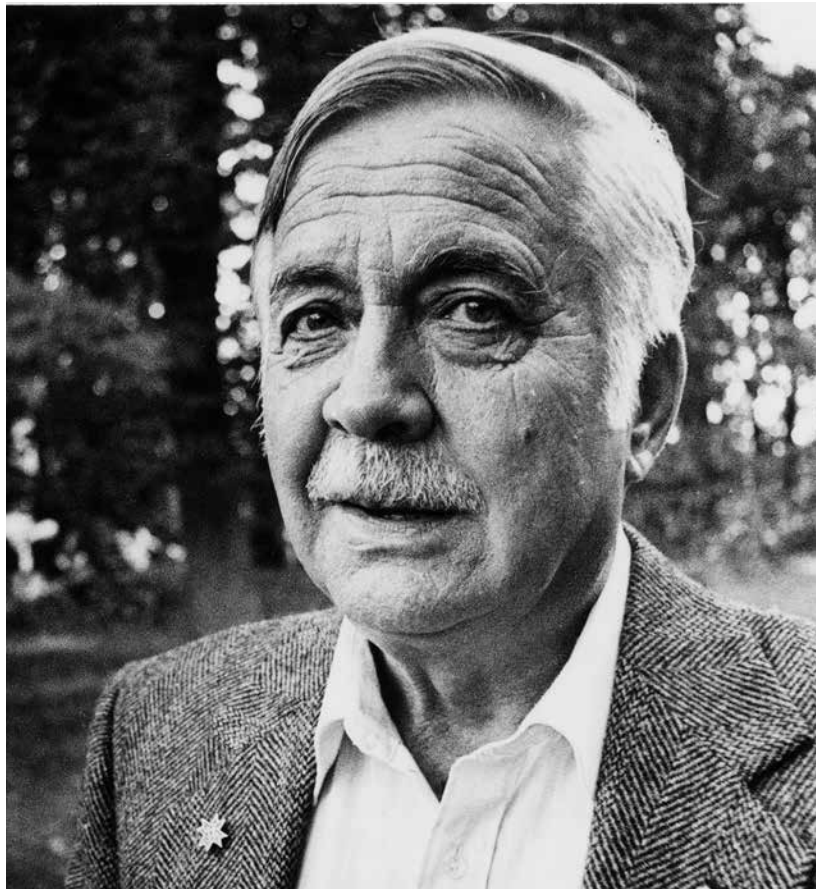
Pēc Rīgas Valsts 1. ģimnāzijas absolvēšanas Mūka izglītošanos Latvijas Universitātē 1943. gadā pārtrauca iesaukums leģionā. («No tiem laikiem man ir pilnīgi pretīgs militarisms un viss, kas saistās ar kopsoli iešanu.» — tā Mūks pašintervijā.) Pēc pusgada gūstā, Otrajam pasaules karam Eiropā beidzoties, viņš nokļuva Virburgas bēgļu nometnē, iestājās vietējā universitātē, vēlāk studēja Baltijas Universitātē Hamburgā, Luvēnas Katoļu universitātē un Briseles Universitātē Beļģijā. Pēc pārcešanās uz ASV studēja Enārboras Universitātē, doktora grādu salīdzināmo reliģiju vēsturē iegūdams Ņujorkas Fordhama universitātes Teoloģijas fakultātē. Tajā posmā viņu uz dzejošanu vedinājuši arī Ņujorkas *Elles ķēķa* latviešu rakstnieki. No 1963. līdz 1988. gadam Mūks bija salīdzināmās reliģijas un Austrumu reliģijas vēstures profesors Aionas koledžā ASV (90. gados Rīgā profesors Kultūras akadēmijā). Reliģijas pētījumiem plašos kontekstos veltītas arī viņa zinātniskās grāmatas un esejas. Pirmā publikācija — vēl kara laikā *Rēzeknes Ziņās* par Imanuelu Kantu, 50.—60. gados sekoja raksti trimdas periodikā par Albēru Kami,

Gabrielu Marselu, Žanu Polu Sartru u. c. Rietumu filozofijas kulta autoriem.

«Man no sāka gala bijušas divas galvenās mīlestības: filozofija—teoloģija un literatūra (dzeja),» Mūks teicis 1987. gadā. «Visvairāk pūliņu ticis veltīts pirmajai mīlestībai, tā ka dzeja palikusi novārtā. Bet tas nekas: dievi zina labāk nekā cilvēka tā dēvētais personiskais «es». Runājot par dieviem, es viņiem ļoti ticu (.), bet jūdiski kristīgais monoteisms mani atbaida. (.) esmu atradis paliekošu garīgu apmierinājumu budismā, kas (.) nemaz nebūtu pretrunā ar senlatviešu dzīves ziņu. (.) [Savās 80. gadu] grāmatās (.) esmu mēģinājis atrast kopējus pavedienus starp Hilmani / Heidegeru un hinduismu / budismu. (.) Tāds būtu galvenais gandarijums.» Citviet: «Mana intelektuālā biogrāfija (.) ir bijusi bāzēta mēģinājumā uzcelt tiltu starp Rietumiem (.) un Austrumiem.» Sākotnēji no visām reliģijām Mūks par cilvēka būtībai atbilstošāko atzina budismu, uzsverot, ka tas nav dogmatisks.

Dievu nozīmības apliecināšana dažādos laikmetos, arī mūsdienās, bija viņa centienu prioritāte, jo reliģija, pēc Mūka domām, ir tā, kas atklāj cilvēka saistību «ar kādu augstāku spēku, kas vada pasaules norises, tanī pašā laikā atstājot cilvēkam izvēles spēju būt «par» vai «pret». (.) «Dieva balss» — ja vien labi ieklausās — var sadzirdēt sevi, kā arī visās universa norisēs.» Par reliģijas nepieciešamību viņš rakstījis: «Tik ilgi, kamēr cilvēks būs tas, kas viņš līdz šim ir bijis — nenogurstošs ceļinieks un meklētājs pēc «pēdējās patiesības», pēc jēgas, kas nebalstās tikai viņa paša ierobežotā prāta spējās —, kamēr cilvēks pilnīgi nesamierināsies ar «kailo faktu», informācijas lavinas un kompjūteru pārvaldītu dzīves veidu, tik ilgi būs nepieciešama arī reliģija, sasaistītība ar kaut ko lielāku, varenāku un aptverošāku nekā viņš pats.»

Sava aicinājuma būtību Mūks uzsvēris ļoti tieši: «Uzskatu sevi par reliģiologu (nevis par filozofu)» Viņš rakstījis par tiem autoriem, kas pašam likās nozīmīgi pagrieziena punkti reliģisko meklējumu vēsturē. Mūkam svēta bija pārliecība, ka ir kas fundamentāls, proti, arhetipisks mīts un cilvēka iztēle, kas transformējoties tik un tā pastāv visos laikmetos. Minēšu dažas Mūka autoritātes. No mistiķiem viņu interesēja Emanuels Svēdenborgs (par viņu Mūks publicējis grāmatu). No 20. gadsimta viņa lielākā autoritāte bija Karls Gustavs Jungs, mums mazāk zināmais Džeimss Hilmanš (viņa mācība raksturota grāmatās *Jaunā viedība* un *Ceļā uz Rietumu nirvānu — caur Latviju*, uzsverot Hilmanu kā Junga skolnieku) un Ernsts Kasirers, kura mācībā Mūks īpaši izcēlis mītiski simbolisko domāšanu. Mūks rakstījis arī par Martina Heidegera filozofiju, izcēlis romantiķu galveno principu — poētisko iztēli —, citēdams Frīdriha Helderlina maksimu «Cilvēks ir Dievs, kad viņš sapņo, un ubags — kad domā» un uzsvērdams, ka romantiķi pirmie apjautuši, ka iztēle ir cilvēka galvenais radošais spēks. Būdam pārliecināts, ka «mits joprojām dzīvo mūsu fantāzijā un konceptuālās kon-

Roberts Mūks
Lielvārdē, pirmajos
Latviešu valodas
svētkos 1989. gada
22. septembrī.

Foto — Juris Krieviņš

strukcijās», Mūks uzsvēra, ka mūsdienās cilvēks par Dievu uzskata tehnoloģijas.

Diezgan nešaubīgi līdz 90. gadu vidum atzinis budismu par savai pasaules sapratnei atbilstošāko, gadsimtu mijā viņš apgalvoja: «Varbūt mana garīgā ceļojuma galvenie metri vislabāk iederas antropozofijas uzskatos par evolūciju.» Arī kristietībā Mūks tad uzsvēra tās būtisko kodolu — Jēzus Kristus inkarnācijas notikumu. Kristietību viņš akceptēja tāpēc, ka tajā valda tolerance pret citām reliģijām, un arī tālab, ka Jēzus personībā viņš saredzēja sakrālā un profānā vienotību. Jo profānā pasaule Mūkam nešķita nicināma, bet gan respektējama — gars taču realizējas matērijas neskaitāmajos veidos.

«Mūka personība bij sevišķi šarmanta: tur blēdīgi šķelmīgs puika sadzīvoja ar eleganti gudru zinību vīru, liriski maiga dzejnieka dvēsele ar zinātnieka skeptisku, reizēm ironisku prātu.» (Anda Kubliņa.) Viņam bija savs stils, sava runas izteiksme, kas spēja savaldzināt ikvienu daudz maz izglītotu cilvēku. Mūks absolūti ticēja reinkarnācijai, tam, ka viņa garīgā dzīve turpināsies kādā augstākā līmenī citos fiziskajos veidos. Vienā no savām pašintervejām viņš izteicies: «Es nevis piedzimu, bet pārdzimu (reinkarnējos) pašreizējā formā (...). Mana pārdzimšana notika tāpēc, ka acimredzot kaut kas bija jāpielabo iepriekšējās dzīves metos. Katram cilvēkam ir dota šāda iespēja, lai mēs varētu pakāpeniski virzīties pretim gara vai garu pasaulei. Šo pasauli nevar aizsniegt vienas nieka dzīves laikā.»

Roberts Mūks necieta akadēmiski iegrožotu racionālismu, viņā dzīvoja nepieciešamība lietas apskatīt no dažādām pusēm, un šajos apskatos būtiska vieta bija arī mistiskās un ezotēriskās pieredzes problemātikai. Šķiet, tāpēc viņš uzmanību pievērta arhetipiskajai psiholoģijai, jo tā sakņojas mītiskās pasaules uztveres pirmtēlos. Nācis no amerikānizētas vides, Mūks amerikānisko dzīves veidu necieta. Tāpat kā savu laikmetu, kuru viņš dēvēja par Kali jugas laikmetu, proti, pagrimuma laikmetu. Sekularizētā cilvēka apžilbināšanās «ar mirkļu gaistošo spožumu» (citēju Mūku) viņam šķita par nicīgu. Viņu interesēja «tas spēks vai faktors, kuram pateicoties, mēs varam izrauties no eksistences ierobežotības un nicīguma». Metaforiski viņš to akcentēja kā cilvēka būtībā iesakņotu nojautu, ka bez mazā cilvēciskā «es» pastāv vēl kāda daudzkārt augstāka patība, aktiera maska, caur kuru runā universālais gars.

Vai Mūks bija optimists vai pesimists attiecībā uz cilvēces nākotni? Viņa rakstītajā var atrast atziņas gan par vienu, gan par otru scenāriju. Tomēr kredo viņš, šķiet, sasummējis kādā no pašintervejām: «Šodien mēs dzīvojam kvantitātes kundzības laikmetā, kad viss augstākais (garīgais) tiek vedināts uz zemāko (materiālo). Kvantitātes dievināšana veicina (...) masu kultūras tirāniju. (...) cilvēks ir pievērsis galveno uzmanību jutekliskām lietām — visam redzamajam un taustāmajam. Notiek nevis evolūcija, bet deevolūcija, kritiens no augstāka punkta [leju]. (...) Bet nesakumsim. (...) Mūsu liktenis ir dzīvot (...) radikālā pesimismā un reizē nesatricināmā cerībā.»

No Mūka filozofiskajām un reliģijpētniecībai veltītajām grāmatām man tuvākās un domāšanu rosinošākās šķiet *Mīts un iztēle, Reliģija un misticisms, Antropozofija vai pilngadīgais romantisms, Paradīzes mīts un Ceļā uz Rietumu nirvānu — caur Latviju*. Pēdējā — tāpēc, ka Mūks tajā «savedis kopā», kā pats uzsvēris, Karlu Gustavu Jungu, arhetipiskās psiholoģijas dibinātāju Džeimsu Hilmanu, britu filozofu Ovenu Barfildu, simbolisko formu pētnieku Ernstu Kasireru, izgaismojot arī latviskās dzīves izjūtas (to Mūks galvenokārt akceptēja mūsu daļnās) saistību ar budistisko nirvānu.

Trijos savu dzeju krājumos (*Kad Dievs aizgājis atvaļinājumā, Dienu varzā kā paradīzes dārzā, Apaļais cilvēks — Dieva kopija*) Mūks publicējis gandrīz 80 eseju. Tajās viņš turpina «nopietnajās» grāmatās akcentētās tēmas. Par vienu — tehnoloģijas invāziju mūsdienu cilvēka apziņā — viņš reflektē arī esejā *Tehnoloģija — cilvēka liktenis*. Esejās Mūks ir latviešu morālfilozofisko esejistu Paula Jureviča, Teodora Celma, Zentas Mauriņas, Konstantīna Raudives tradīcijas kopējs, gan iztiekot bez didaktikas un sentimenta. Interesentiem par Mūka personību iesaku izlasīt viņa pašinterveju mazgrāmatīnā *Manas dzīves involūcija un 33 jauni dzejoļi*, kā arī žurnāla *Karogs* 2003. gada 1. numuru, kas veltīts viņa zinātniskās un poētiskās jaunrades raksturojumam. ■

Roberts Mūks

Tehnoloģija — cilvēka liktenis

Eseja

Mūsdienās ir parasts runāt par «pasaules vēsturi». Šī ideja parādījās 18. gadsimta apgaismības laikmetā, kad mūsu planēta kļuva par vienas vienīgas drāmas skatuvi. Tas bija laiks, kad Eiropa sāka iedibināt savu hegemoniju visos zemeslodes virzienos un uzskatīt sevi par vēsturiskā procesa centru. 15. gadsimta ceļojumi bija pavēruši pasauli Eiropas civilizācijas invāzijai. Pirms tam vēsturei bija lokāls raksturs; tā aprobežojās ar atsevišķām ciltīm, tautām un impērijām.

Šodien Eiropa vairs neatrodas pasaules centrā, vēl vairāk — tā ir zaudējusi savu centru. Eiropa jau sen vairs nav kristīga un nevar cerēt pievērst kristietībai Āziju un Āfriku.

Zinātnes un tehnoloģijas uzplaukums jāuzskata par daudz izšķirošāku notikumu pasaules vēsturē nekā renesanse un reformācija. Zinātne iespiežas visos mūsdienu dzīves novados, uzceļ tiltus pāri okeāniem un apvieno kontinentus. Pasaules vēsture vairs nav abstrakta ideja, kā tas bija agrāko filozofu (īpaši Hēgeļa) prātos.

Kas tad ir modernā zinātne? Kaut arī tā pastāv jau trīs gadsimtus, mēs vēl neizprotam tās īsto dabu. Mēs, protams, zinām, ka modernā zinātne balstās Senās Grieķijas filozofu atziņās. Nūtons nebūtu bijis iespējams bez Eiklīda un Arhimēda. Taču ir radies kaut kas radikāli jauns un nebijis. Šodien būtiskais ir tas, ka zinātne nav šķirama no tehnoloģijas.

A. N. Vaitheds ir nojaucis vienu no konventionālās vēstures klišejiem. Jau no skolas sola mums ir mācīts, ka modernais periods sākās, kad cilvēki novērsās no viduslaiku ticības un sāka paļauties uz prāta diktātiem. Taču — pēc

Vaitheda — istenībā tas viss notika gluži otrādi. Viduslaiku cilvēka teorētisko dzīvi raksturoja neierobežots racionālisms. Moderno periodu ievadīja sacelšanās pret viduslaiku racionālismu un pievēršanās «nereducējamiem un ietiepīgiem faktiem». Līdz ar to sākās zinātnes uzplaukums.

Vaithedam var pievienoties tikai daļēji. Kā piemēru var minēt Keplera un Kopernika. Viņu teorijām bija revolucionārs raksturs, jo tās radikāli pārmainīja mūsu universa ainu: zemeslode vairs nav kosmosa centrs, un debesu ķermeņi nekustas saskaņā ar mūsu tiešās uztveres (pieredzes) liecībām. Pretēji Vaithedam Koperniks un Keplers nepiesauc «ietiepīgos faktus», kas jau iepriekš bija zināmi. Tā vietā viņi uzbūvē intelektuālus modeļus, kas runā pretim faktiem, kā tie atklājas tiešā pieredzē. Līdz ar to fenomenoloģiskā kongruence (saskaņa) starp cilvēku un dabas pasauli ir salauzta vai vismaz fatāli iedragāta. Viņu teorijas atdala cilvēku no pasaules tās redzamajā tiešamībā.

Šajā ziņā vēl vienkāršāks un uzkrītošāks ir Galileja piemērs. Galvenā «jaunās zinātnes» teorētiskā daļa bija mehānika, un, lai pamatotu mehāniku matemātiski, bija nepieciešams izveidot skaidru un nepārprotamu inerces jēdzienu kā kustošu ķermeņu galveno īpašību. Lai to panāktu, Galilejs nepievērsās «ietiepīgiem faktiem», bet izgudroja kādu konceptu, kas nekad nav faktiski vai aktuāli īstenojams. Viņš iztēlojās pilnīgi gludu, līdzenu vietu jeb virsmu un apaļu bumbiņu, kas uz tās neapturami kustas, ja vien to neapstādina kāda cita lieta. Taču pieredze nepavisam neliecina, ka šādas līdzenas virsmas vispār ir vai ka ir tāds bezgalīgs līdzenums. Taču — pēc Galileja — tas nav svarīgi, jo šādi iedomāti līdzenumi mums sniedz inerces jēdzienu, kas teorētiski ir auglīgāks un derīgāks nekā tādi jēdzieni, kurus mums sniedz «ietiepīgie fakti».

Racionālisms šajā gadījumā nepadodas brutāliem faktiem. Tas postulē tādus apstākļus, kas runā pretim faktiem, un pēc tam skatās uz faktiem šo pretfaktisko apstākļu gaismā. Prāts kļūst par pieredzes likumdevēju. Kaut ko līdzīgu jau bija proponējis Frānsiss Bēkons: lai vairotu zināšanas, mums ir nepieciešams nevis sekot dabas norisēm pasīvā veidā, bet pati daba jāuzliek uz moku sola, lai to piespiestu atbildēt uz mūsu jautājumiem.

Te vairs nav runas par jaunām idejām. Ir noticis kaut kas tāds, ko var dēvēt par cilvēka prāta transformāciju — par notikumu, kas pārmainīja visu nākamā vēsturi: prāts tagad nosprauz jaunus mērķus sev. Un šis pārmaiņas pakāpeniski iesniedzas visos cilvēka eksistences nostūros. Pat politiskās ideoloģijas tagad uztver cilvēku kā dabas virskungu, kas grib pārveidot visu savu sociālo eksistenci. Tagad ir kļuvusi skaidri redzama būtiskā saite starp zinātņi un tehnoloģiju — saite, kuru Vaitheds nespēja vai negribēja

Ilustrācija —
Anete Bajāre-Babčuka

saskatīt. Uz šo būtisko saiti norāda domuzīme starp vārdiem «zinātne — tehnoloģija». Tehnoloģija fiziski uzskatāmā veidā iemieso sevi to, ko zinātnieks jau bija atradis savos domu apciņķos. «Jaunā zinātne» pēc savas dziļākās būtības ir tehnoloģija.

Pārmaiņas, kuras ievadīja zinātniskā revolūcija, ir tik totālas un aptverošas, ka tās vairs nevar uzskatīt par cilvēka prāta transformāciju. Prāts nav izolēta spēja, bet tikai viens no veidiem, kādā cilvēks atveras pasaulei. Prāta transformācija — pārmaiņas tā apmēros un spēkā — izsauca pārmaiņas visā cilvēkā. Sākot no šī

brīža, cilvēka attieksme pret visu esošo (Iru) ir radikāli citāda nekā agrākos laikos (pirms «jaunās zinātnes» izgudrošanas).

R. Dekarts nošķir prātu no cilvēka ķermeņa, viņa esību no pasaules, subjektu no objekta. Bet kas gan ir šādas nošķiršanas mērķis vai nolūks? Kādas ir premisas, kurās šī nošķiršana pamatojas? Kas ir tas prāta akts, kas ir vispirms nepieciešams, lai šo atšķirību iedibinātu?

Piemēram, ko gan mēs isti domājam, runājot par prāta atdalīšanos no tā ārējiem objektiem? Vērojot viņogu vai ķiršu ķekarus, kas atrodas manā priekšā uz galda, mēs redzam, ka tie at-

Būt varas pozīcijā nozīmē šo varu nepārtraukti lietot. Kādos nolūkos? Pēc arvien lielākas varas

šķiras cits no cita krāsas un lieluma ziņā un ka tos var viegli atdalīt citu no cita. Man tikai vajag tos «izzortēt», jo tie jau ir doti kā atdalīti un atšķirīgi. Taču duālistiskā prāta un ārējo objektu nošķiršana vairs nav vienkārša to lietu «izzortēšana», kas jau ir dotas kā nošķirtas un atšķirīgas, kā tas ir vīnogu un ķiršu gadījumā.

Primārais fakts sakarā ar mūsu t. s. «dabisko apziņu» (E. Huserls) ir tas, ka tā (dabiskā apziņa) jau aizmūžiem «iebetonēta» (iestiprināta) tanī pašā dzīves straumē, kurā atrodas ārpusaules (apkārtējie) objekti. Parastajā ikdienas dzīvē mana domāšana atrodas nepārtrauktā kontaktā ar apkārtējām lietām. Lai domāšana atdalītos no lietām, tai vispirms ir nepieciešams kļūt atdalītai un atšķirīgai.

Manā pieredzē dotās parastās lietas nav man pretimstāvoši objekti. Tās iekļaujas manā dzīvē un ir tās pagarinājumi. Lietas nav objekti filozofiskā nozīmē. «Objekts» apzīmē to, kas atrodas ārpusē, kas atrodas man opozīcijā.

Tāpēc jājauc: kā gan Dekarts atšķir subjektu no objekta? Kāpēc šis lielais domātājs kādā noteiktā vēstures brīdī nolēmj, ka ir kritiski (ļoti svarīgi) atdalīt cilvēku no viņa dabiskās vides (no «dabiskās apziņas») vienkāršuma un tiešuma? Atbilde, protams, jāmeklē «jaunās zinātnes» avantūrā. Dekarts pārceļ filozofijā tās pašas procedūras, kurās zinātne jau ir iesaistījusies, un ierosina, ka šīs procedūras jāievieš visās cilvēka izziņas jomās. Kad Galilejs izgudroja savu inerces jēdzienu, viņš pasīvi nereproducēja kādu ārējā dabā eksistējošu faktu. Viņš izgudroja mākslīgu jēdzienu, ko prāts neatrod dabā, bet pats sevī viņš to lieto kā dabas mērauklu, mērāmo instrumentu. Prāts producē savus eksaktuma standartus.

Tādējādi filozofiskajā duālismā objekts un subjekts vairs neatrodas vienādā līmenī: subjekts pretendē uz prioritāti. Savos meklējumos pēc drošības (*certainty*) Dekarts nonāk pie atziņas, ka centrālā (galvenā) drošība ir apzinātais ego (*ego cogitans*) — domājošais ego. Šis ego tad nu paplašina savu drošības zonu uz objektiem, kurus tas reducē uz izplatītu vielu telpā. Ego noplicina objektu, atņemot tam visas kvalitātes, izņemot tās, kas kalpo viņa nolūkiem. Tas saredz objektos tikai to, ko var mērit, izteikt skaitļos un kalkulēt. Subjekts atdalās no objekta, lai pēdējo pārvaldītu, lai tam uzkundzētos. Duālisms ir cilvēka pašapliecināšanās dabas priekšā.

Tāda ir metafizika, kas dominē tehnoloģijas ērā. Tā nav vienkārši materiālistiskas sabiedrības filozofija. Tehnoloģijas gars nav vientiesīgs, rupjš vai vulgārs, tā nav tikai kāre pēc materiālām ērtībām. Tehnoloģijas pasaulē valda kāds nedefinējams drūmums.

Pateicoties šim pavērsienam, mēs esam sarāvuši savu saikni ar kosmosu. Cilvēka prāts tagad konfrontē svešu dabu. Daba ir objektu novads, un tās objektivitāte pastāv tieši tanī, ka to var

kvantificēt, pielāgot mūsu kalkulējumam un kontrolēt. Daba kļūst par ekspluatējamu materiālu, un cilvēks ir tās vienīgais kungs un pavēlnieks.

Dekarta dzīves laikā joprojām kaut kur dibenplānā bija Dievs, kas garantēja kādas pārpalikušas saites eksistenci starp cilvēku un dabu. Bet, kad Niče pasludināja, ka Dievs ir miris, šī saite pārtrūka. Ničes paziņojums neattiecas tikai uz Rietumu reliģijas antropomorfisko Dievu; viņš noraida jebkādas «augstākas pasaules» jēdzienu. Eksistē tikai šī pasaule, un tā plivinās tukšumā. Alienācija šeit sasniedz kulmināciju: cilvēce bez Dieva vai dieviem ierauga sevi kā eksistējošu svešā un bezjēdzīgā universā, un tai ir nepieciešams apliecināt sevi šai kosmiskajā tukšumā. Bet šajā gadījumā nepietiek ar aklu gribu dzīvot; no tā vien cilvēks nomirtu aiz garlaicības. Gribai jākļūst par enerģisku un triumfējošu «varas gribu» — par gribu vairot un intensificēt cilvēka un viņa rases vitalitāti.

Bet kas tad īsti ir šī varas griba? Tā nav vienkārši tieksme nodrošināt kādu stabilu varas stāvokli, kurā varētu pašapmierināti veģētēt. Šajā maiņas un nebeidzamās tapšanas pasaulē nav nekā statiska vai stabila. Būt varas pozīcijā nozīmē šo varu nepārtraukti lietot. Kādos nolūkos? Pēc arvien lielākas varas. Varas griba ir griba gribēt — gribēt tukšumā, kurā neeksistē nekāda «patiesā» vai dievišķā pasaule. Tā ir akla griba gribēt.

Niče par to nav sajūsmināts. Dzīves beigās viņu arvien vairāk nomāc nihilisma problēma. Darbā *Morāles genealoģija* pēdējais teikums skan kā brīdinājums mūsdienu cilvēkam: «Cilvēce ātrāk gribēs tukšumu (dzīvot tukšumā) nekā gribas tukšumu.» Citiem vārdiem: cilvēce gribēs nevis nikt vakuumā bez dieviem, bet nodoties destrūkcijai destrūkcijas dēļ. Tas nav slikts pārējums, ja ņem vērā tādas lietas kā šodien plaukstošo bezmērķīgo vardarbību u. tml. Var pienākt brīdis, kad mēs nolemsim uzspridzināt pasauli un iesim bojā visi kopā.

Reizē ar Niči ir beigusies Rietumu metafizikas ēra. Filozofija cauri gadsimtiem ir dzemdējusi zinātni: ir radīta objektu pasaule, kuru pārvalda cilvēks kā subjekts.

Filozofija kā akadēmiska disciplīna, protams, turpinās. Tā koncentrējas uz detaļām, bet vairs nesniedz aptverošu, visu pamatojošu pasaules uzskatu. Taču arī ārpus akadēmijām un universitātēm eksistējošās filozofijas neapzināti funkcionē tehnoloģiskās ēras ietvaros. Labs piemērs šajā ziņā ir Marksa slogans: «Līdz šim filozofi domāja par pasauli, tagad ir pienācis laiks pasauli pārveidot.» Markss šeit runā par to pašu varas metafiziku, kuru sludināja Niče. Daba ir kļuvusi par novadu, kas jāekspluatē, lai īstenotu cilvēka nospraustos mērķus. Kā teiktu Heidegers, filozofijai ir pienācis gals. *Ite, missa est.* Ejiet, jūsu misija ir piepildīta. ■

(Eseja publicēta Roberta Mūka eseju un dzejoļu krājumā *Kad Dievs aizgājis atvaļinājumā* 2002. gadā).

Ilga Liepiņa

Pelnu diena

Stāsts

Ilga Liepiņa (1959) ir tukumniece, publicējusi trīs romānus (*Kumelju sauks Delveris, Nāve stiprāka par milu, Mana draudzene ēna*). Piedalās Dramaturgu teātrī. 2015. gadā uzņemta Latvijas Rakstnieku savienībā. Šeit publicētais stāsts godalgots 2018. gada Kurzemes Prozas lasījumos.

— Jāizgrābj vienreiz pelni no kamīna. Uz rudenī nāksies iekurt biežāk, — Verners it kā pie sevis noņurd, pārļaižot saimnieka skatienu pāri visam dzīvoklim. Stikla durvis starp telpām ļauj apjaust tā plašumu, lai kurā vietā mājinieks vai viesis atrastos.

— Ne jau šodien. Nokavēsi vēl kariņu, — Astra nav uzstājīga, drīzāk netieši atgādina, ka vīra ērmīgais hobijs atzīts par cienīgu esam, nu vismaz svarīgāks par pelnu sauju.

— Nekavējies arī pati. Pirms mani sašķaida ložmetēja zalve, jāaizved tevi līdz birojam. Atpakaļ gan jau tiksi ar sabiedrisko, — viņš šķiet enerģijas pārpilns, kā allaž pirms kārtējās vēsturiskās kaujas inscenējuma.

— Paķersu tikai referātu mapī, — Astra iesteidzas darbistabā, pār plecu vēl piebilstot, — kad pabeigsi ar kamīnu, pie viena derētu arī Bomzim to Godmaņa uzparikti iztīrīt.

Minētais radijums viņu saimniecības ēkā no žogmales puses ieviesās pirms dažiem gadiem. Astra to uzzināja otrā, tātad pēdējā, bet Verners aizbildinājās, ka saulesbrālim atļāvis nakšņot tikai uz laiku, kamēr patversmē maina ūdens caurules. Piķa melnā novembra vakarā pamanījis un novērsis zagļa rosišanos Vernera garāžā, Bomzis saņēma nerakstītu uzturēšanās atļauju līdz pavasarim. Vasarā izganījies dārziņu rajonā, viņš uzradās vēlreiz, netiekot ne silti uzņemts, ne projām raidīts. Bomža dienas pagāja lielveikala miskastu apvidū, drēbes viņš šad tad laikam apmainīja Sarkanajā Krustā.

Atgriezies no Taizemes ceļojuma un ievērojuši liektas caurules galu ēkas sānos, Astra saprata, ka redz paštaisītas apkures sistēmas izvadkanālu. Bomzis tātad pieņemts par sargsunī, būdu aprīkojot ar mucveida krāsniņu. Čipu tādām nevajadzēja, potēt nebija jāved, bet reizēs, kad šis klunkuroja, nodauzīts zili melns, varēja skatīties cieši garām.

— Kas jums paredzēts šodien — kauja pie Knipskas, vai? — Astra ierasti pakīrcinās, mašīnā sēžoties.

Kopš pilsētā nodibināts Pirmā pasaules kara no-

tikumu rekonstrukciju klubs, Verners tajā azartiski darbojas. Tādējādi var stiprināt fizisko formu, dzimtenes mīlestību, sajūst paaudžu pēctecību un ko tik vēl ne; Astra varētu mierīgi novadīt prezentāciju arī par šo tēmu, ja tikai viņas tūrisma firmā pēc tādas rastos pieprasījums.

Ne Astrai, ne Verneram vienam no otra noslēpumu nav. Viņu kopējā dzīve lidzinās plašam, gludam golfa laukumam, ko ik dienu pārstaigāt glīti ģērbtiem, veiksmīgiem ļaudīm. Māja, tradīcijas, izturēšanās gadu gaitā rūpīgi veidota un kopta. Savas turības apziņa un ļautiņu, kuri dzīvē nav vižojuši sasniegt kaut vai mazumiņu, uzlūkošana no augšas. Katrs pats ir gan savu panākumu, gan neveiksmju autors.

Astra drīzāk pieder grupai, kuru Verners raksturo pavisam īsi: «Kad sieviete izskatās lieliski, bet gadus noteikt neiespējami, tad viņa, pat ja minēt atļauts tikai vienreiz, noteikti ir veca.» To gan viņš teica, skatoties slavenas mākslinieces jubileju, bet Astra nekavējoties piedrāklēja: «Sieviete ir veca, kad viņai vairs nedod ātro kredītu.»

Verners pats kļūst nīprāks kluba falšajos tēsiņos. Pēc purvu un mežu pārbrišanas ar plinti plecā seko garumgaras sarunas karavīru ugunsкура gaismā. Nesenie ienaidnieki pārtop domubiedros, skatītāji slavē pasākumu, vēstures pazinēji meklē nesakrītības. Tikuši mājās, zaldāti iegāžas savās mikstajās gultās kā balķi.

— Zini, es viņdien pārlasīju Konfūcija *Karamākslu*, — vīrs reiz telefoniski pārsprieda teoriju ar citu mežabrāli, — taču viņa padomi nu galīgi apsūnojuši. Klausies: «Ja ielejā kustas zāle, ir skaidrs: tur noslēpies ienaidnieks!» Sekoja brālīgs ierēciens par zīmi, ka mūsdienu spēcuki veco ķīnieti mierīgi nomētātu ar paša pogām.

Verners aizved Astru līdz viņas biroja durvīm, pamāj un steidzīgi apgriež mašīnu.

Sestdiena jaunās gidu grupas mācībām ir piemērotākais laiks. Lekcijas katrs par savu tēmu lasa visi tūrfirmas darbinieki. Astras ziņā ir dabas un gardēžu ekskursijas. «Kad es būšu veca,» viņa mēdz teikt kolēģiem, «paņemšu jauku maršrutu atjaunotās dzirnavās. Varēšu augu dienu malt vienu un to pašu!»

Ja kāds iedomātos pavaicāt, kad isti tas būs, Astra nepulētos atbildēt. Spogulis pases datus neatspoguļo. Acu ārsts un kardiologs viņai nav pazīstams. Viņa spēj ne tikai novadīt sarežģītākos maršrutus, bet izdomāt un ieviest arvien jaunus.

Taču, kad Verners piedāvā kopēju izbraukumu ar vārdiem «vecmāmiņ labā, dosimies dabā», vienmēr saņem atteikumu.

Klusie, tievie telefonu zombiji, kuri jubilejās vai svētkos piepilda viesistabu, bezgaršīgi notiesājot tortes vai picas gabalus un divas stundas vēlāk tikpat diskrēti izgaist, nepiespiedis Astru nelietīgi valkāt grosmuteres vārdu. Laikā, kad dzimtas asniņi stiepās uz augšu gar stenderēm, viņai bija svarīgi pacelt savu biznesu, nevis vadāt bērnelus uz atrakciju parkiem vai stāstīt senču ticējumus. Bijušās

Pārsteigums, žēlums un vilinājums viņas prātā pašķīst uz visām pusēm kā eļļas plankuma šlakatas, asfalta bedrītē ietrāpot ar zābaku

klasesbiedrenes kļuva omammīgas, Astra ne.

Verners savu neīsto ciņu sākumā laikam cerēja, ka būs padomdevējs jeb stiprais plecs paša mazdēliem līdzīgiem zaļknābjiem, kuri pūlējās slēpties aiz koku stumbriem tā vietā, lai listu zem dzeloņstieplēm un drasētu pāri dubļainiem grāvjiem. Reiz, izraudzīts par intervējamo televīzijas raidījumā, vīrs braši iztirzāja sakņu sistēmu: gribot izdzīvot sava vectēva, Lāčplēša ordeņa nesēja, ciņu gaitas.

Atskaitot Verneru, pārējiem tā nedēļa izvērtās visai draņķīga. Astrai izgāzās cerīgi sāksis projekts. Uzticējusi savai vietniecei sagatavot reklāmas bukletu, aizmuguriski dabūja dzirdēt, ka bez stutēm vairs nespēj izdarīt pašas vienkāršākās lietas. Cita špidrīlka Astras vadīto prezentāciju nosauca par gatavo «oldskūlu».

Bomzis steberēja gar sētu apgraizītajos gumijas zābakos, asiņainām potītēm. Verners viņam iznesa jodu un plāksterus. Pa logu ielidoja abu sarunas, drīzāk vīra monologa, drumslas: «...es šiem klārēju par brīvību un patriotismu kā gailis laktā! Patiesībā gribētu saprast, kāpēc vectēvs visu izputināja — līdz pēdējam! Karam beidzoties, iedeva taču bļembu par ievainojumu un jaunsaimniecību piedevām. Nē, ipašumu izklakarēja kāršu parādos. Mani senči atkal dabūja sākt no nulles. Pats «varonis» beigās pa šmīgu noslika ceļmalas pančkā līdzās savas bijušās zemes kupicai... Nerausties, šito pušumu vēl apstrādāsim, tu arī kā no kara pārlidis.»

Par laimi, vismaz gidu seminārs norit nevainojami. Beigās Astra tā aizrāvusies, atbildot uz jautājumiem, ka stacijā ierauga nozibam tikai aizejošā autobusa pēcpusi. Verneru sazvanīt neizdodas, tātad slaktiņš vēl nav beidzies. Kādu gabalu viņa izkustēšanās labad novicos kājām, līdz sagaidīs kārtējo maršrutnieku.

Astra pieveikusi labi ja trīs kvartālus, kad blakus piestāj «bulciņvāģis». Šoferis, pajauns vīrietis ar drusku sagumušiem pleciem, ir viņai pazīstams, jo strādā Verneru transporta uzņēmumā, raujoties pusotras maiņas. Viņam jāapgādā slima sieva un vairāki nepilngadīgi bērni.

— Šefs laikam atkal spodrīna uzplečus, ne? — viņš pajautā nogurušā balsi.

— Jā, tie nu spīdēs pārāk kā vecā plinte, — Astra piesprādzējas un atlaižas sēdekli.

— Hobiji laba lieta. Man agrāk patika spinningu pamētāt.

— Kā tiek galā? Bērni laikam vēl diezgan mazi? — zinot, ka tiks ietaupīta vismaz stunda viņas laika, pienākas būt iejūtīgai.

— Vecākais ātri pieaudzis, kopš... — šofera pirksti ciešāk saspiež stūres loku. Viņa mati, pavirši apgriezti un pelēki, spurojas vīrs Konfūcija pēcteču ražota džempera apkakles.

Astra neapgrūtinās sevi ar tipveida līdzjūtības frāzēm — ko tas dotu? Kādam paveikam, citam ne.

Aiz beidzamā luksofora, tātad pilsētas robežas, ātrums palielinās. Vīrietis laiciņu saspringti klusē, tad izgrūž: «Nebūtu jūs mana priekšnieka sieva, es

jūs izdrāztu tepat mašinā.»

Pārsteigums, žēlums un vilinājums viņas prātā pašķīst uz visām pusēm kā eļļas plankuma šlakatas, asfalta bedrītē ietrāpot ar zābaku. Ja pašā piedāvājumā jau nebūtu noslēpušās atraidījuma gaidas.

— Kur nu manos gados! — Astra dozēti pasmaida.

Vedējs neko vairs nesaka līdz pašai mājai.

Verners atgriežas kopā ar iesirmu ciņu biedru. Mitros frenčus uzklājuši uz krēslu atzveltnēm, viņi nosēžas pie alus četrpakas un siera kluča.

— Aplenkums tomēr nesanāca isti pareizi! Neizpēta vēsturisko materiālu, uzreiz tik skriet un šaut! Vajadzēja sākt kustību caur egļu audzi, jo vecajās kartēs redzams, ka tolaik meža vēl nebija. Un tūliņ uz augšu, nevis muļļāties ap diķi, sasodīts, — ciemiņš cērt dūri galdā tā, ka stiklotā baterija nospīd.

— Laikam gan. Bet kāda tam nozīme? Mani taču nošāva. Parasti cenšos izvairīties, apsveru visas iespējas, kā paglābties, šodien nolēmu — beigts, un āmen! Kas pats divainākais — es jutos labi! Tāds miers, ka negribējās celties augšā. Nekādu avāriju vai remontu, atlaižamu darbinieku, greizu muguras skriemeļu. Atstājiet mani te mežā, gribēju kliegt, taču biju miris, — Verners nerunā skaļi, tomēr Astra sadzird.

Tās runas vilksies līdz pusnaktij. Sirmi puikas mēģina aizbēgt no vecuma. Iespējams, kāds vairs nemēģina. Jo kļuvis skaidrs, ka vēlāk gultā būs mironis. Tikai — ko iesākt ar gruzdošo sajūtu pakrūtē?

Astra ledusskapī sameklē sardeles, kam derīgu ma termiņš arī drīz beigsies, puspilnu vermuta pudeli, uzrauj vējjaku un aizdodas līdz saimniecības ēkai. Viņa ieiet bez klauvēšanas.

— Jūs atkal? — Bomzis paslejas no kunkuļainā matrača, atbīdot jakas kapuci.

— Vēl nav vakars, bet sūti kā lops! Pilnīgi norakstīti tēviņi, kur vien pagriezies, — Astra vispirms ar skatienu, tad pirkstiem sameklē zaraino ābeļkoka kurtuves biguli, sažņaudzot cieši kā glābšanas riņķi, — še rijamais un strebjamais, lai nav līdz mistastēm jākuļas! Ieriktējies ļubraks pie pilnas siles, guļ smirdēdams.

Viņa noliek nesamo zemē, ar kāju pastumjot nostāk. Bomzis sāk rauties čokurā, taču Astra ir veiklāka. Asi, nikni zvēlieni pa muguru, pleciem, saliektajām kājām. Pārāk biezi satuntuļojies, maita, vai maz ko jūt? Pūloties iegāzt stiprāk, Astra pat aizelšas.

— Mūžīgi te laikam esi sataisījies kūkot! Saimniekam biktstēvs atradies, tagad gaidi, kad tevi ieaicinās mājā? Lai gan ar savu pārgudrību pat bērniem apnicis, karoti pa istam tik drīzi nenoliks. Būs mums jāpagaida, drebekli! — viņas vārdos loģiku velti meklēt.

Spēks atkal ir ar viņu. Apvaldījusi kāri saspārdīt liesos sānus līdz ribu lūšanas skaņai, Astra dziļi ievelk elpu, izbauda pauzi un kopā ar lamu straumi noslāna mirlu atpakaļejošā secībā.

Bomzis vaid klusi, gandrīz vienaldzīgi. Viņa acis izskatās plakanas un izdegušas. ■

Stīvens Dž. Faulers

Pazemējuma galerija

Stāsts

Stīvens Dž. Faulers (Steven J. Fowler, 1983) ir britu rakstnieks un mākslinieks, redaktors un radošās rakstīšanas pasniedzējs Kingstonas Universitātē, Kingstonas Rakstnieku centra direktors. Izdevis vairākus dzejoļu krājumus. Tulkots 22 valodās, veidojis kopdarbus ar 90 māksliniekiem. 2019. gada aprīlī notikušā festivāla Eiropas dzejas festivāls: Latvija Londonā direktors. Šis stāsts iekļauts radikāli inovatīvās literatūras antoloģijā *Liberating the Canon: An Anthology of Innovative Literature (Dostoyevsky Wannabe Experimental, 2018)*; lasītāji noteikti pamanīs neparasto izteiksmi un pieturzīmes. Viens no literatūras periodikas uzdevumiem — dot «skatuvi» dažādiem meklējumiem un eksperimentiem, arī tādiem, par kuru panākumiem vēl nav iespējams spriest.

«Un tomēr šo sliktānu telpā pavadīja neierasts konkrētā pieaugums, mēs bijām kosmosā, bet it kā kaut kur biedējoši konkrēti, kur katra detaļa ir iepriekš noteikta.» Vitolds Gombrovičs. *Pornogrāfija*

Varēju redzēt viņu guļam rāmi, it kā sāpes no viņa atkāptos, ja izdotos būt pilnīgi nekustīgam. Šķita, ka viņš uz mirkli rod šo atvieglojumu, viņa seju sedza pulsējošs karstums, klādam bargās, nepiekāpīgās ciešanas, kas pirms pāris mirkļiem bija viņu piemeklējušas. Bet tad viņš atkal pakustējās, ne tā, lai tas tikai, līdz trieciens ķermeņiem, pārciestā tricošās atbalss, bet atmiņas, kaut kas atblāzmoja viņa sejā, it kā viņš kaut ko atcerētos. Paskatījos augšup,

virš viņa, nekā, tikai parasti koka griesti. Apdarināts betons. Varbūt viņš atcerējās rīkus vai to viņam nodarītā darba vēstījumu. Viņš to iemiesoja savā prātā, aprakstīdams sev instrumentu apveidu, garumu un krāsu tur, kur tie bija ķērušies klāt kājai, kur bija caurdūruši ādu, un virzienu, kurā bija sākuši šūt. Tā viņa ķermenis sakustējās, no brīvas gribas, un tas sakairināja krevels uz rokām, kādas, es pieņēmu, klāja arī viņa muguru, un tās saplīsa sīkos, slapjos, sarkanos plankumos, kādēļ no attāluma izskatījās kā mikroskopā baktērijas vairojāties. Redzēju, ka daži šķidrums bija dzeltenāki vai tādi izskatījās uz viņa ādas fona, varbūt caurspīdīgi. Tomēr apdegumu nebija, katras brūces veidols bija iecerēts, sīki krustiņi vai taisnas līnijas. Varēju saskatīt apdegumus uz rokām, ap pirkstu kauliņiem, un pirkstus, aizvien vēl pelniem apbirušus.

Citādi tukšajā kambarī bija četras gultas. Visas bija aizņemtas. Katru aizņemtību sedza balts talārs, kā palags tiem pārklāts. Palaga krāsojums, no kreisās puses uz labo, kritās no spoža un tīra līdz gandrīz pavisam sārtam. Katrs aizņēmējs bija sasiets ar ciešām saitēm ap to labējo ķermeni, uz ko es vispirms ieciklējos. Biju pārliecināts, ka vistālāk pa labi es varēju metāla gabali uz ādas vai tajā.

Viņi gulēja pavisam bez skaņas. Kaut kādā ziņā klusums līdzinājās atvieglojumam, it kā četri aizņēmēji būtu pateicīgi. Varbūt tik vien kā netikt savainotiem šai brīdī. Raudzījos pēc gaismas avota istabā, bet nevienu nesaskatīju. Ne pie sienām, ne griestiem lampa nebija piestiprināta, un tomēr gaisma visā istabā bija līdzena, ne kakti, ne gultas, ne jumts nebija izgaismots vairāk vai mazāk nekā pārējie. Krāsas, neskaitot miesas krāsas, bija neizšķiramas, zila varbūt vai netīri zaļa. Vai pelēka. Vai okeāna krāsa, draņķīga laika krāsa. Acīm aprodot, sāku saskatīt ķermeņa vistālāk pa labi sikākās kustības, acu kustības dobumos. Bet vēl izteiktāka bija šī straujā, šaudīgā kustība, jo bija tik cieši ierāmēta, dobumi acimredzami bija smagi cietuši un bija aizpampuši melnos, apskrambātos zilumos. Sajutu pēkšņu slimības triecienu, un skaidrs, kaut gan šo ķermeņu brūces acis niezēja. Katrs skatiens, tā šķita, uz citiem, uz sienām atnesa nepārejošu sāpju lēkmi, jo to varēja izpaust vai vispār izbēgt.

Pirmajiem diviem aizņēmējiem pa kreisi acis bija cieši ciet, it kā iepriekš tās būtu plestas vaļā, burtiski, abiem bija purpursarkani savainojumi uz pierēm un vaigu galiem. Viņi tās cieši aizmiedza, it kā citādi varētu palikt akli. Iedomājos, varbūt trešais un ceturtais aizņēmējs patiešām pataisīti akli un ka straujie, izmisušie skatiēni pēdējo gultās bija zaudētas redzes skatiēni, meklējot kaut ko tumsā. Trešais ķermenis šķita kā pretodamies sasprindzis, samiedzis acis, it kā redzētu tuvojamies uzliesmojumus vai kādu

Ilustrācija — Vivianna
Maria Stanislavska

braucamo drāžamies virsū. Kustības bija sikas, izkoptas, mēģinātas, vienlaikus cenšoties nepārplēst griezumus, kas izrakstīja tā kailās kājas un rokas, un seju. Pēkšņās gaismas eksplozijas trāpīja tiem pa acīm, man arī plakstiņi šķita degam, un es nevilšus tos paberzēju.

Tad es ieraudzīju, uztverot šīs sīkākās detaļas, kādi tie bijuši secīgi novesti izmisuma stāvokļos, rūpīgā hierarhijā. Vai ar to mērīts viņu noziegumu smagums? Vai tas par laika plūdu-

mu? Vai, tam notiekot, katrs saprata, kas viņus piemeklēs?

Vai katrs zina vislaunāko, tiem nolikto likteni? Līdz tam ceturta gulta un liels atvieglojums zināt, ka tev drīz jānokrit no konveijera. Ja vien nav citas galerijas.

Pirmā ķermeņa konvulsija, katra tā kustība, neraugoties uz relatīvo asiņu neesamību ārpus ādas, pielāgojoties jaunai sāpei, pulsējot ievainotajā, iecerēta neasiņot. Redzēju tā kre-

Žoklis bija šķībs, tikai mazliet, bet redzami, nesalikts. Salauzts sitienā ar kaut ko smagu, es minētu

so lielu, samelnējušu, tumši purpursarkanu. Sadragāts ar kaut ko, samieksšķēts. Ķermeņis, cenzdamies tikt galā, cīnās ar iekšējo asiņošanu, infekcijām, kamēr dzīvība tiecās iepļūst atpakaļ tajā mirušajā un nolauztajā locekli. Kauls acīmredzami bija laužts, saplacināts kājā iekšā. Veidots tā, lai vērotājs no malas, varbūt pa labi no ķermeņa, vai tie, kas drīz būs pa kreisi, nespētu novērtēt kaitējumu. Varbūt tikai pirmajos brīžos pēc piesiešanas vai pēdējā ārā izvilkušāna. Varbūt šie ķermeņi ieradās bezsamaņā. Vienīgais ārējais kaitējums ķermeņim vistālāk pa kreisi bija trūkstošie nagi.

Pamanīju traipu uz šīs kailās istabas grīdas un ieraudzīju, ka tie ir zobi. Ķermeņis vidū pa kreisi bija tos izspļāvis, vai tie bija izkrituši no ierīces. Arī žoklis bija šķībs, tikai mazliet, bet redzami, nesalikts. Salauzts sitienā ar kaut ko smagu, es minētu. Pēdējais ķermeņis bija viena vesela brūce, sarkana, pulsējoša masa, savukārt pirmie divi bija skaidrām kontūrām, vietām pat sadzijuši. Otrā ķermeņa brūce šķīta balta rētojuma, tukla un pietūkuša, ieskauda. Samanīju, ka tās bija sadzijušas un atplēstas no jauna. Iedomājos tos visus tagad stāvam, bez tiem palīgiem, un kādi tie šķītuši sev pašiem. Viņpus leņnuma, kas viņiem noteikti kādreiz bijis, varbūt tikai pateicīgi vairs nejūst ādas saites. Bet šobrīd varēja samānīt, ka viņi ievilkā tik daudz elpas un atvieglājuma, cik varēja, un tiešām šķīta, ka viņi veras augšup, uz augšu, uz mums. Ieklausījos mazākajā troksnī, jebkurā veidā vai vibrācijā. Jebkas, kas varētu liecināt par saukšanu. Tad sapratu, ka zem režģa, kur mēs mitām, bijušas durvis. Jo kā gan citādi kāds varētu iekļūt šai galerijā?

Skatoties lejup, sāku pamanīt izmaiņas krāsu toni tukšākā amorfā, bezrobežu veidolā, kas šķīta iezīmējamies no grīdas augšup līdz gultām un tad izklīda rāvienos un cirtienos pa grīdu. Tikai būt, redzēt lielo izmainītās krāsas pleķi, mana redze tad samana rotājumus uz grīdas un sienām. It kā šīs istabas daļas būtu tikko saliekušās vienas spīdošas, iespējams, toksiskas vielas graudiņa gaismā.

Pēkšņa kustība, varbūt tikai kāja, tikai kājas pirksts vienā no gultām, nevarēju saskatīt, no kuras, bridināja mani par izmaiņām. Cik ilgi mēs viņus vērojam? Varbūt tikai sekundes vai daudz ilgāk. Gregs nekustējās, viņš nebija ne reizi uz mani paskatījies, lai samānītu manu reakciju. Viņa seja šķīta bezkaislīga. Tas, ko sajutu šajā sīkajā žestā, bija nomācošas, dzīvnieciskas bailes. To skaidri atklāja smaka, kas sāka celties no istabas un ar pilnu spēku ietriecās manī. Sākumā, skatoties uz saspringušajiem un aizvien vairāk saspriegtajiem ķermeņiem lejā, es domāju — manis paša maņas kļuva jutīgākas, jo varbūt gaisā bija briesmas un pašaisardzība. Drīz sapratu, ka smaka bija taustāmāka pa to, bet ne tik aizskaroša. Ne jau es biju devis pamatu zvē-

riem, bet tie gultās, kas bija iztukšojuši pūšļus un zarnas. Vismaz tā šķīta. Nekāds miklums nepilēja, nekādas citas krāsas neredzēja. Pamanīt varēja tikai to, ka trešā ķermeņa rokas, samelnējušas no apdegumiem, bez nagiem un laikam dziļiem griezumiem plaukstā, visās pirkststarpās, šķīta mēģinām aizsniegt tā cirkusni.

Es soļus sadzirdēju ilgi pēc viņiem, vai tā šķīta. Griezīgais atslēgas troksnis slēdzenē lejā, kur bija durvis, kā izrādās, šķīta neiespējami skaļš. Ķermeņu lūpas sāka kustēties, dažādās saplaisātības un asiņošanas nolaistības stāvokļi, tā ka asinis sāka tecēt, mazliet un bagātīgi, spilgti, un krāsoja viņu lūpas kā lūpukrāsa. Iekšā ienāca mazs, uzakumpis stāvs, tumšzilu priekšautu apsējies, nesdams spaini un baltu plastmasas kasti. Tas bija uzlicis baltu parūku, vai tam bija cirtaini balti mati, cieši galvai pieklāvušies, vienāda garuma. Tas nevarēja būt garāks par piecām pēdām. Zem priekšauta bija mazliet gaišāki zilās krāsas kleita. Tā bija gana gara, lai es nespētu saskatīt kājas. Ķermeņi pamanāmi sašļūka, kaut nedaudz, bija pamanāms, ka viņi ir atviegloti.

Sākumā stāvs šķīta piedauzīgs, varbūt tāpēc, ka šķīta — tas var kustēties, kā grib, kamēr neviens cits nevarēja. Tomēr tas neko daudz nekustējās vai varbūt nespēja. Tā galva šķīta saplūstam ar ķermeņa augšdaļu, ja ķermeņa augšdaļu varētu nošķirt no apakšdaļas. Tas samailinājās no matiem līdz grīdai un šķīta ko meklējam. Tad tas nolika kasti zemē un izvilka ārā no kastes aerosola pudeli. Tas izšļāca kaut kādu šķidrums uz nelielu grīdas pleķīti un tad noliecās biedējošā ātrumā izmantoja saslaucīja aerosolu. Un tad, ne reizi nemainot seju, ar kuru tas bija seju pret, it kā tas būtu piestiprināts pie slīdēm vērties tālākajā sienā, tajā pašā virzienā kā mēs, sāka appūst pirmās gultas ķermeņa pēdas un kājas. Izšļāca ko līdzīgu tīrīšanas šķidrums uz ķermeņa kājām un tad noslaucīja. Slaucīšana virzījās augšup pa kāju un uz samelnojušās ādas, un ķermeņi sataisīja vaļā muti.

Apkopējs secīgi nodarbojās ar visiem četriem aizņēmējiem. Laiku pa laikam aerosola pudeli uzpildīja no jauna, un tad tā šļāca sīkām darbībām, vienīgā istā kustība istabā, sodošs strūkļas spēks. Reizēm slaukot krevels nonāca nost, atstājot aiz sevis griezumus vai sārtus ādas gabalus. Citkārt tās asiņoja. Reizēm tam nācās strutas slaucīt vēlreiz nost un darīt tā, līdz tās vairs nemitrojās. Reizēm, it kā nejausi, viņš pagrūda un pavilka ķermeņus, katrai šausmīgajai sīkajai izmaiņai izraisot neizmērojamas SĀPES. Ik reizi viņiem mutēs klusi atvērās. Rīks, ko es pieņēmu, kaut nevarēju redzēt, tāda kā lupata, aizķēra viņiem roku pirkstus, kāju pirkstus, pūnus, švikas un uzpampušus griezumus. Un tad ķermeņi vienā pēkšņā sviedienā bija pacelti, un muguras nobertzas, pēcpuses noslaucītas. Kad

Kas bija tā seja zem drānas? Kāda vecuma un dzimuma?

reiz šķidrā netīrība bija noskalota un noslaucīta, tad ķermenim ļāva laisties guļus, un ar nesamanāmu ātrumu tiem pāri pārmeta jaunu palagu, kamēr veco ievilkā iekšā. It kā to, kas bija apakšā, nevarētu atklāt svaigam gaisam. Vai kādam vērotājam.

Kad četri ķermeņi bija notīrīti, to plaušām redzami cilājamiem zem palagiem, sviedri sajaucās ar jau tekošiem griezumiem, apkopējs atmuguriski aizgāja līdz kastei un izņēma dēlīti ar saspraudi un lapu. Pildspalva noklikšķēja, spalvas uz papīra skaņa, nospiedums uz dēlīša bija skaidri saklausāms. Ķermeņi kļuva rāmāki, varēju saskatīt, ka, slaukot trešā ķermeņa seju, apkopējs bija nobīdījis tā degunu, iepriekš iztaisnotu pēc salūšanas, un nu tas noslicās pa kreisi. Kaut kādā veidā mani nepārsteidza, ka ķermenis šķita nemanām pārmaiņas. Pirmajā ķermenī plaušas nenorimās, neatsāka sekli elpot tikpat ātri kā citos. Kaut kāds miklums ap acīm, ar zilumiem, bet vaļā, ne pārāk pietūkušas, un, pabeidzis rakstīšanu, apkopējs, it kā attāpies, aizgāja atpakaļ pie ķermeņa, izņēma kaut ko no kastes un uzlika drānu pār ķermeņa acīm un muti. Drāna bija balta, ne netīra, spilgtākā lieta istabā. To nolika maigi, pārklājot visu seju kā ar taukplēvi vai masku. Es tad pēkšņi iedomājos, kā tā seja izskatās? Kas bija tā seja zem drānas? Kāda vecuma un dzimuma? Un tomēr nespēju atraut skatienu no šīs aplātās sejas. Cilvēka sejas. Ar otru roku tas sāka liegi liet skaidru šķidrums no nemarkēta trauka uz drānas. Ķermenis sarāvās, bet ne stipri. Burbuļošanu nedzirdēja, tikai vieglu saišu saspringšanu.

Tad sajutu, ka Gregs ir prom. Viņš vairs nebija man pie sāniem, bet aizgājis tikai pirms brīža, kamēr es biju piekalts. Redzēju viņa stāvu rāpojam man pa priekšu, un tā es sekoju. Šķita, mēs pāris mirkļos esam izkļuvuši atpakaļ dārzā, kaut tā nebija, un purpursarkanā saule, tikšķēdama debesis, pēkšņi šķita pavisam traumatiska, kādu briesmīgu ciešanu dzīta, nevis mašina vai virtuāla nedzīvība. Man kājas sāpēja no tupēšanas, un, atbildot uz to, es izvicināju rokas. Gregs bija atgriezies savā vietā kaktā un sēdēja bezkaisligi, es pieņemu, gaididams, ka es viņam pievienošos. Neiespējami šķita man tā darīt, pilnībā izgaismotam, spējīgam vēzēt rokas, jūtam kājas atlabstam, nejust ne izsalkumu, ne slāpes, ne sāpes jebkādā veidā. Bet es to izdarīju un apsēdos.

Šodien tikai apkopšana, viņš teica.

Es redzēju.

Es neļautu tev redzēt citas dienas.

Vēl ne? es vaicāju.

Citas citas dienas nebūs, viņš atbildēja.

No stiprās puķu smaržas man metās pavisam šķērmi. Šī mazā miera vieta, kur neviens ķermenis nebija apglabāts, man pēkšņi šķita kā botā-

niskais dārzs, tik ļoti neķītru krāsu un smaržu pildīts. Tik mākslīgs, gluži atšķirīgas izcelsmes augu piepildīts. Banānkoka lielais, zirnekļveidīgais kupols uzdzina man šausmas, un jasmīna smarža apvainoja.

Zini, tie ir īsti, viņš teica.

Es zinu, es teicu.

Augi, viņš teica.

Sekoju viņa balss modulācijai pie vārda «augš», ieskatīdamies viņam sejā, un sapratu, cik reti to dariju. Viņa ilgā, drūmā pacietība, reiz tik nepakļāvīga, pat vāja, manās acīs nu šķita auksta un aristokrātiska, un intelektuāla. Redzēju trulu seju, ne labāku, ne sliktāku par citām. Viņš vērās tālumā viņpus dārzam, uz saulrietā uzmetu pišļu vai matērijas drupatām. Vai tās šķita, tās varēja būt koku nobiras, laizdamās lejup.

Tu biji iepriekš pamanījis pišļus, viņš teica.

No dedzināšanas krāsns?

Ko tur dedzina? Viņš atbildēja.

Muzeja priekšmetus, es teicu, kā man bija stāstīts. Papirus, netīras kartes, lietotas preces.

Viņš sarauca uzacis, un es sajutu viņa žesta mērķi, pirmo reizi rūpīgi ieskatoties lidojošajos pelnos. Netālu no mūsu dzīvojamajām istabām, šis mazais priekškambaris, ko vispirms noturēju par generatoru, pēc tam par dedzināšanas krāsni, bija kaut kas cits, varbūt. Tie bija cietāki, biezāki nekā papīra vai cigarešu pelni. Pārsēji, izdalījumi, iekšas, Muzeja atkritumi, ko noturēja par koku sabīrām, bezvēja dienās, kad biezu pelnu dūmi lidinājās caur pagalmu, kairinot rīkles. Nāsīs iesītās pūstošu koku sastāvējusies smaka, ausis piepildīja elektrisko vadu dūkoņa, sakarinātiem izraibinātiem apgaismes ķermeņiem. Mušu gan nebija dārzā. Ne zirnekļu tās apēst. Nekādu kukaiņu, nemaz.

Ir aizliegts būt atklātam.

Es to zinu, es atbildēju.

Tāpēc, pat tajās galerijās, palagi jānomaina tik ātri.

Es klusēju. Viņš grasījās celties kājās un iet prom, un atgriezties savā postenī, todien pēdējā.

Vai viņi ir īpaši? es vaicāju. Vai viņi ir tie, kas sagrāva

Muzeju?

Nē, viņš atbildēja. Viņi ir par jaunu.

To pateicis, Gregs piecēlās, garās kājas aiznesa viņu prom no manis. Atpakaļ gaitējos. Es sekoju, bet neredzēju viņu pagriežamies. ■

No angļu valodas
tulkojusi Ingūna Beķere

Saša Batjani

Teātris Agnesei

Dokumentāls stāsts

Saša Batjani (Sacha Batthyany, 1973) cēlies no senas un savulaik ietekmīgas Ungārijas dižciltīgo ģimenes. Ir žurnālists. Pašlaik strādā prestižā Šveices laikraksta *Neue Zürcher Zeitung am Sonntag* redakcijā. Teksts ņemts no antoloģijas *Wellen schlagen (Stämpfli Verlag, Bern, 2018.)*¹.

Ģimenes nostāsti² ir kā pulksteņa mehānismi. Stāsti par mūsu vecmāmiņām un vectēviem un sen pagājušām dienām saķeras kā mehāniska pulksteņa zobrati, kas cits bez cita nespēj darboties, jo tikai kopā veido lielo veselumu. Šos stāstus mēs nododam tālāk saviem bērniem un mazbērniem tāpat kā vērtīgus pulksteņus mantojumā. Bet ja nu šie stāsti nemaz nav patiesi? Ja laiks no sāka gala ir ritējis nepareizi, un patiesībā viss bijis citādi?

Šeit nepieciešama atkāpe.

Pirms pāris gadiem uzdūros savas mirušās vecsmātes dienasgrāmatai, ko pirms manis neviens nebija lasījis. Atšifrējot viņas drebelīgo rokrakstu, cerēju uzzināt kaut ko vairāk par pašu ģimeni, par kuru taisijos rakstīt.

Tā vietā lasīju lappusēm garus pierakstus par viņas kaimiņiem Mandla kungu un kundzi. Uzzināju, kā viņi izskatījās, ko viņi darīja. Taču pirmām kārtām uzgāju izvērstu protokolu par noziegumu, kas kādā 1944. gada priekšpusdienā bija noticis viņas muižas iekšpagalmā Ungārijā un ko mana vecmāte, vēl dzīva esot, nebija pieminējusi ne ar pušplēstu vārdu.

Mandliem šajā Rietumungārijas miestnīņā pieredējis mazs pārtikas preču veikaliņš³. Mana vecmāte dzīvoja muižā netālu no Mandliem un uzauga privileģētos apstākļos. Viņas ģimenei bija zirgi, kalpi, franču valodas skolotājs. Tuvojoties kara beigām, ebrejus arī laukos sadzina geto un nokomandēja darbos ungāru ģimenēs, to skaitā Mandlus. Tā sanāca, ka Mandliem bija jāstrādā manas vecsmātes vecāku muižā.

Mana vecmāte savā istabā lasījusi grāmatu, logi bijuši atvērti, kad kļuvusi par liecinieci notikumam, ko visu mūžu nav spējusi aizmirst. Pēc

šīs priekšpusdienas viņa dienasgrāmatā ierakstīja: «Es nevaru paskatīties spogulī, nedomājot par Mandliem.»

Acīmredzot Mandla kungs iepriekš bija lūdzis viņas tēva – mana vecvectēva – palīdzību. Jo bija uzzinājis, ka viņa bērni – Agnese un Šandors Mandli, kas dzīvoja Budapeštā – jau atrodas vilcienos uz Osvencimu⁴. «Lūdzu, palīdziet mums, lūdzu, paslēpiet mūs!» viņš lūgtin lūdzies. Taču viņas tēvs to noraidījis. Viņš nav gribējis uzņemties risku. Izcēlies strīds, un abi kungi gados raustījuši viens otru aiz mēteļiem. Mandla kungs tad izšķīries muižu atstāt. Viņš esot paķēris savu sievu pie rokas, viņi sākuši iet, vispirms pa grants celiņu, tad pāri zālienam, un neesot pat atskatījušies.

Nokāpusi pagalmā, mana vecmāte, tolaik 22 gadus veca, bezdarbīgi stāvējusi blakām. «Biju kā paralizēta.» Tad atskanējuši divi šāvieni un Mandli saļimuši. Kāds vācu karavīrs, kura uzdevums bija uzraudzīt ebreju strādniekus, bija novērojis notiekošo un izrāvis savu pistoli. «Mandlu pāris nomira mūsu acu priekšā. Bērni atradās vilcienos. Tika izdzēsta vesela ģimene,» rakstīja mana vecmāte. «Pie tam viņiem varēja palīdzēt.»

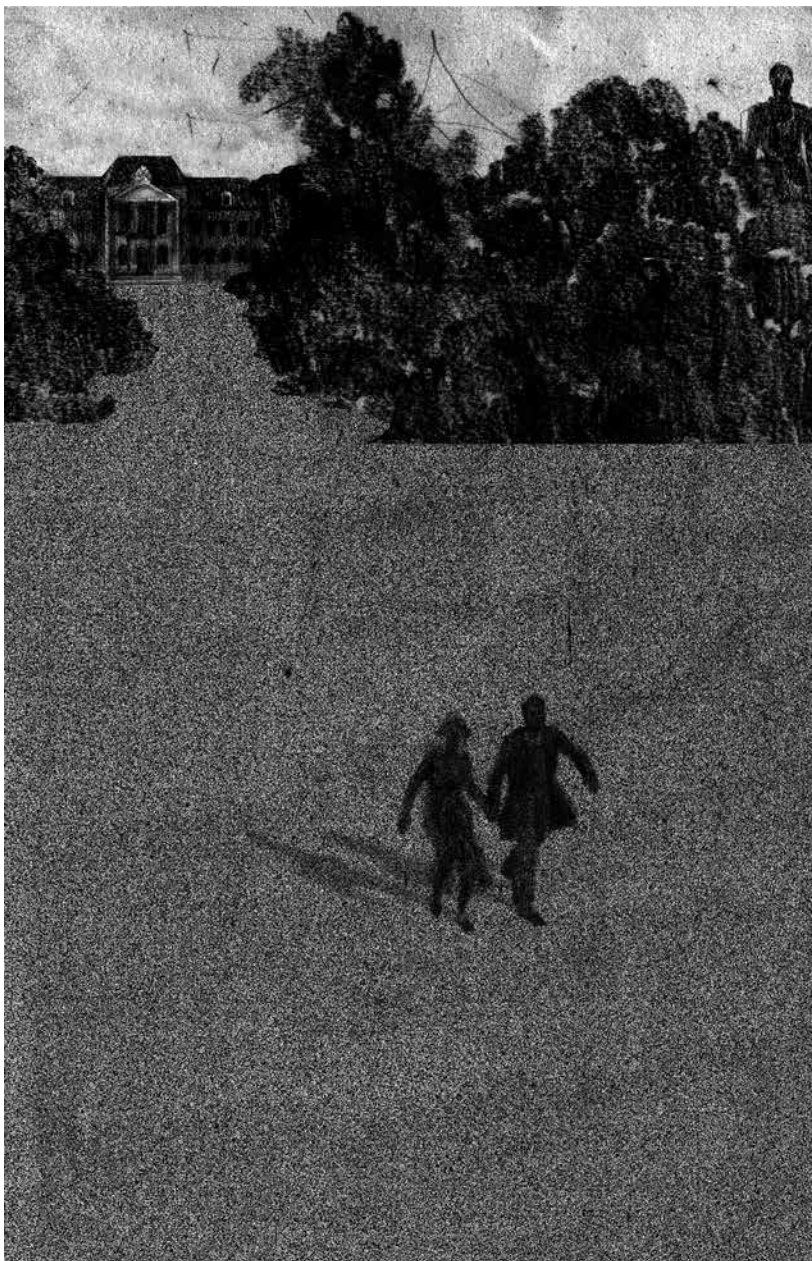
Taču manai vecmātei bija lemts maldīties.

Mandlu bērni pārdzīvoja Osvencimu. Internētā es ātri vien noskaidroju, ka meita Agnese pēc kara bija izceļojusi uz Argentīnu. Viņa bija apprecējusies ar kādu poli⁵, viņai piedzimušas divas meitas, no kurām viena – Mirta – mūsdienās ir pazīstama gleznotāja, kas savos darbos pārstrādā savas ģimenes stāstu. Man par izbrīnu viņa intervijā kādam argentīniešu laikrakstam bija teikusi, ka viņas vecvecāki izdarījuši pašnāvību⁶. Tā skanēja oficiālā historiogrāfija. Mandlu ģimene aiz izmisuma esot nogalinājusies, jo nav saskatījusī sev nekādu nākotni. Arī ciemā bija ātri izplatījusies šī stāsta versija, taču vecsmātes dienasgrāmatā bija teikts kas pavisam cits. Vai pēc kara kāds centās slēpt Mandlu ģimenes nāves iemeslu? Bet kurš? Vai kāds no manas ģimenes?⁷

Ilgi pārdomāju, vai uzņemt sakarus ar Mirtu⁸, lai pastāstītu viņai par dienasgrāmatā rakstīto. Nezināju, kādas sekas būs, ja iejaukšos viņas ģimenes stāstā. Vai man ir tiesības ķerties klāt šī atmiņu pulksteņa mehānisma zobratīņiem? Man taču tur nebija nekas meklējams. Vai tomēr?

Aizrakstīju Mirtai e-pastu. Pēc dažām nedēļām tikāmies kādā restorānā Buenosairesā. Pirms vairāk nekā septiņdesmit gadiem notikusi traģēdija Ungārijā mūs saveda kopā.

Vairāku dienu un nakšu gaitā lasīju viņai priekšā dienasgrāmatas ierakstus par viņas vecvecākiem un viņu veikalu, un arī visas pasāžas par pēcpusdienu, kad viņus nošāva. Es nebiju sagatavojies tam, cik lielā mērā tas viss Mirtu emocionāli skars, nekad nebiju iedomājies, ka šī jaunā informācija viņā izraisīs tik daudz pārdzīvojumu. «Tas nenotiek katru dienu, kad pie tavām durvīm piekļauvē svešinieks un pārraksta tavas ģimenes

Ilustrācija —
Svens Neilands

vēsturi,» viņa man sacīja.

Un pateica vēl ko, par ko nebiju aizdomājies: koncentrācijas nometņu pārdzīvotāju ģimenes pieķeroties katrai savas ģimenes stāsta detaļai, lai cik sīka tā būtu — kā kuģa avārijā vientuļi cietušie jūrā —, jo nekā cita tām neesot. Neviena foto, nevienas vēstules, neviena gredzena. «Viss pazuda līdz ar nacistiem.»

Mirta bija pateicīga par to, ka biju viņai atvedis šo dienasgrāmatu, lai dalītos tajā ar viņu. Viņa mani bieži apkampa, ielūdza apmesties pie sevis. Taču galīgi bez ēnas pusēm šīs attiecības nebija. Beigu beigās, es piederēju pie tās ģimenes, kas nebija uzņēmusi viņas vecvecākus savās mājās. Es biju to cilvēku pēctecis, kuri bija izvairījušies kaut ko darīt viņu labā. «Kā viņi varēja tur tikai stāvēt un nedarīt nekā?» viņa man vaicāja. Un es nodūru acis. Es taču to arī nezināju.

Bija tāda reize, kad viņai teicu, ka man ir žēl un

ka arī es nomokos ar pagātni; ne ar vainas apziņu, jo nejūtos vainīgs, tomēr izjūtu īpatnu nastu. Uz to viņa man aizrādīja: «Cietēju loma — tā šeit pienākas tikai mums.»⁹

Bija paredzēts, ka Argentīnas brauciena pēdējā dienā beidzot iepazīšos arī ar Agnesi, Mirtas māti. Viņa bija deviņdesmit gadus veca. Iekams zvanījām pie viņas durvīm, Mirta paziņoja, ko saskaņojusi ar pārējiem ģimenes locekļiem. Viņi nevēloties, lai es Agnesei izstāstu patiesību par viņas vecāku nāvi — tādu, kāda tā aprakstīta dienasgrāmatā. Viņa esot par vecu un vāju, lai spētu tikt galā ar šo jauno informāciju.

Agnese visu šo gadu gaitā esot izveidojusi savu patiesību, iemācījusies dzīvot ar domu, ka viņas vecāki izdarījuši pašnāvību. «Jaunā patiesība viņu pārlietu satricinātu.» Lai es no dienasgrāmatas pārstāstot tikai nekaitīgās pasāžas, bet pārējo noklusējot. «Es nezinu, vai spēju Agnesei melot,» teicu Mirtai. Uz ko viņa atteica: «Es lūdzu tevi tā darīt.»

Pirmais, ko no Agneses ieraudzīju, bija staigulis, ko viņa stūma sev pa priekšu. Vecā kundze savā istabā bija safrizējusies un uzkrāsojusi seju par godu «ciemīnam no Eiropas», kā mani bija pieteikuši. Mirta pavēstīja savai mātei, ka man kādā no šīm dienasgrāmatām esot informācija par viņas vecākiem. «Cik brīnišķīgi,» viņa sacīja.

Tajā pēcpusdienā man bija jādomā par 2003. gadā tapušo vācu mākslas filmu *Good Bye, Lenin!*¹⁰, kurā dēls savai slimajai mātei (un kompartijas aktīvistei — tulk.) rada maldīgu priekšstatu, ka Vācijas Demokrātiskā Republika joprojām eksistē, ka Berlīnes mūris vēl stāv, jo jēl kāds satraukums kaitētu viņas sirdij. Jutos līdzīgi. Lasīju tikai jaukās lietas, bet nepatīkamās izlaidu. Mēs visi spēlējām teātri, teātri Agnesei. Mēs melojām, cēla nolūka vadīti, tā mēs sev iestāstījām.

No šīs pēcpusdienas ir video. Kāds filmēja mani sēžam pie galda ar dienasgrāmatu rokā. Kamēr lasīju viņai priekšā pasāžas par viņas vecāku veikalu, Agnese smaidīja — tā, kā tikai veci cilvēki spēj. Pēkšņi viņa mani pārtrauca: «Es atceros, ka, līdzko laiks kļuva ledaini auksts, mēs savus stādus novembrī aizvedām uz jūsu muižu, lai tie nenobeigtos. Jums bija ziemas dārzs, kur tie bija labi pasargāti, un no turienes mēs tos pavasarī atkal pievācām. Tava vecāmāte un viņas vecāki — viņi bija brīnišķīgi cilvēki.» Man sastinga asinis dzīslās: stādus viņi bija uzņēmuši pie sevis, taču cilvēkus briesmās — ne.

Es uzrakstīju grāmatu par tikšanos ar Agnesi un par paša ģimeni.¹¹ Sakari ar gleznotāju Mirtu nepārtrūka. Laiku pa laikam sarakstījāmes un satikāmies vēlreiz ASV, nejausi atklājot, ka vienlaikus uzturamies tajā pašā pilsētā. Viņu vēl arvien mocīja lēmums neatklāt mātei patieso stāstu. «Patiesības cilvēkam nevar būt par daudz,» teicu Mirtai, citējot rakstnieci Ingeborgu Bahmani¹², taču, to sakot, jutos pārgudrs un smieklīgs.

Mirta un es sēdējām kāda kongresu centra ne-

Kad pamani, ka atsevišķas ģimenes vēstures sadaļas, uz kuru pamata esi veidojis savu identitāti, ir norisinājušās pavisam citādi, sekunžu rādītājs sastingst

omulīgajā kafejnīcā, mums bija tikai pusstunda laika, iekams abiem bija jādodas tālāk. Viņa vēlreiz runāja par to, cik ļoti viss mainījies, kopš viņas dzīvē uzradies es un mana grāmata — bez pārmetumiem, taču arī nenoklusēja, kādu jucekli dienasgrāmatas ieraksts bija izraisījis viņā pašā un viņas ģimenē. Daži viņas mākslas darbi, kuras viņa bija radījusi, domājot par savu vecvecāku pašnāvību, tagad bija kļuvuši mazāk nozīmīgi. «Man nāksies pārrakstīt par jaunu arī sevi,» viņa bilda un pieminēja, ka atkal spējot gleznot tikai tad, kad būs atguvusies. «Ir sajūta, it kā pasaule beigusi griezties.»

Varbūt tā patiešām ir. Tajā brīdī, kad pamani, ka atsevišķas ģimenes vēstures sadaļas, uz kuru pamata esi veidojis savu identitāti, ir norisinājušās pavisam citādi, sekunžu rādītājs sastingst, tikšķēšana izbeidzas, pulksteņa zobrati vairs nešaķeras. Laiks apstājas.

Gada sākumā no Mirtas saņēmu garu vēstuli. Viņa rakstīja, cik smagi vienbrīdī klājies viņas mātei Agnesei, viņa esot gandrīz nomirusi. Kādu nakti, kad tā sākusī gārgt, viņa izlēmusi mātei visu pastāstīt. «Tur taču bija tas žurnālists no Eiropas ar dienasgrāmatu, vai vēl atceries?» Taču Agnese pakratījusi galvu un izdvesusi: «Tagad ne.» Pēc pāris nedēļām viņa atlabusi. Mirta apmeklējusi māti, kā katru otro dienu. Viņas sēdējušas pie tā paša galda, pie kura es Agnesei lasīju priekšā no dienasgrāmatas, kad viņa teikusi: «Tu taču gribēji man kaut ko svarīgu pastāstīt?»

Un Mirta sākusī pārstāstīt šīs katastrofālās pēcpusdienas notikumus, kad nošāva viņas mātes vecākus. Agnese klausījies, «acis iepletusi», man rakstīja Mirta. «Minūtēm ilgi mēs tikai turējām viena otras roku un klusējām. Tad apkampāmies un raudājām, līdz asaras apsika. Tas bija brīnišķīgi.»

Viņa jūtoties atvieglota, tā Agnese meitai teikusi. Visu mūžu viņa sev vaicājusi, kāpēc viņas vecāki izdarījuši pašnāvību, nevis turējušies pie cerības, ka viņu bērni dzīvi atgriezīsies no Osvencimas, pat ja izredzes bijušas niecīgas. «Es to nekad nespēju saprast.» Tagad viņa zinot, ka viss bijis citādi.

«Viņai klājas labi,» Mirta rakstīja par savu māti. «Viņa ir laimīga par to, ka dzīvo.»

Nesen pa pastu saņēmu ielūgumu uz Mirtas izstādi Buenosairesā. Viņa atkal sākusī gleznot. Darbs veicas ražīgāk nekā jēkad iepriekš, viņa bija pierakstījusi vienā kartītes malā, blakus uzzīmējot smaidošu seju. Viņas pasaule atkal griežas. Laiks atsācis savu ritējumu. ■

No vācu valodas tulkojis Ojārs J. Rozītis

Tulkotāja piezīmes

¹ Krājuma autori — reportieri — tajā atbild uz jautājumu «Un — kā tad gāja tālāk?» pēc viņu rakstu publicēšanas, tātad vēlreiz atskatās uz aprakstītajiem notikumiem. Interesantā kārtā no antoloģijas nav

izņemts vācu žurnāla *Der Spiegel* autora Klāsa Relotiusa (*Claas Relotius*) materiāls. Pērnā gada nogalē izdevumam, kas skaitās faktos balstītas žurnālistikas pilārs Vācijā, nācās atzīt, ka Relotius vairākas savas reportāžas ir daļēji safabricējis, kā izrādās, arī to, kuras turpinājums ir iekļauts krājumā *Wellen schlagen*. Par spīti tam, izdevniecība izšķīrusies tekstu nevis pārkrāsot melnu, bet saglabāt kā «laikmeta liecību».

² Oriģināltēkstā šeit un turpmāk lietots jēdziens «Geschichte», kas vācu valodā apzīmē gan vēsturi, piemēram, ģimenes hroniku, gan (no)stāstu, tātad vēstījumu. Tā kā pats autors šo divdomību neatrisina, latviskājam tulkojumā visur, kur lietots jēdziens «vēsture», jādomā līdzī arī «stāsts» un otrādi.

³ Runa ir par Sarozdu (*Sározd*), apmēram 75 kilometru attālumā uz dienvidrietumiem no valsts galvaspilsētas Budapeštas.

⁴ Starptautiskajā vēstures literatūrā šo vietu labāk pazīst ar vācisko nosaukumu Aušvica (*Auschwitz*).

⁵ Ārons Kupfermīncis (*Aron Kupferminc*).

⁶ Žana Bloha Rozensafta (*Jean Bloch Rosensaft*) raksta, ka Agnese Mandla vairāk nekā 60 gadus esot meklējusi vecāku kapavietu Ungārijā, līdz 80 gadu vecumā viņai izdevies to atrast, skat. https://www.academia.edu/10363680/The_Legacy_of_Loss_and_Longing_by_Jeanie_Rosensaft_about_Mirta_Kupferminc?auto=download. Patiesības labad jāpiebilst, ka Agnese gan uzgāja dokumentus, kas it kā apliecina viņas vecāku pašnāvību 1944. gada 1. jūlijā, taču, vai īsto kapu, nav droši zināms. Skat. 11. zemsvītras piezīmē norādītās Batjani grāmatas 150. un 207. lpp.

⁷ 11. zemsvītras piezīmē minētās Batjani grāmatas 207. lpp. teikts, ka autora vecvectēvs, izmantojot savu sabiedrisko stāvokli, panācis, ka nošauto Mandlu gadījumā ticis reģistrēts nepatiess nāves cēlonis — tā dienasgrāmatā rakstot viņa meita. Līdzīgi arī 177. lpp.

⁸ Mirta Kupfermīncis (*Mirta Kupferminc*), skat. <http://www.mirtakupferminc.net/en/>.

⁹ Oriģinālā veidota vārdu spēle ap jēdzienu «Leid», ko latviešu valodā nevar adekvāti atdarināt. Autors Mirtai saka «*Mir tut es leid*» («Man ir žēl»), bet Mirta viņam atbild: «*Nur uns steht das Leid zu*» («Cietēju loma — tā šeit pienākas tikai mums»).

¹⁰ Skat. <https://www.imdb.com/title/tt0301357/>

¹¹ Sacha Batthyany. *Und was hat das mit mir zu tun? Ein Verbrechen im März 1945. Die Geschichte meiner Familie*. Kiepenheuer & Witsch, Köln, 2016. Angļu valodā grāmatu sauc *A Crime in the Family* (*Quercus, London, 2017.*). Grāmatā aprakstīti autora pētījumi ne tikai par savu vecmāti Maritu un Mandlu ģimenes atvasi Agnesi, bet arī par Maritas vīru Feriju, kurš, būdams Ungārijas armijas virsnieks, Otrā pasaules kara beigās nonāk padomju armijas gūstā un vairāk nekā desmit gadus pavada dažādās Sibīrijas nometnēs, un Ferija svaini Margitu, kuras vārds saistīts ar apmēram 200 ebreju nošaušanu Rehnicā Austrijā 1945. gada marta nogalē.

¹² Ingeborga Bahmane (*Ingeborg Bachmann*) — austriešu dzejniece, rakstniece un libretiste (1926—1973). Pēckara literārās kustības *Gruppe 47* dalībniece. Minētais citāts «*Die Wahrheit ist dem Menschen zumutbar*» ir no viņas pateicības runas, 1959. gadā saņemot Karā redzī zaudējušo apvienības balvu par raidlugu (*Hörspielreihe der Kriegsblinden*), un ir atrodams arī uz dzejnieces kapakmens.

Kristina Sabaļauskaite

Viļņas vējrāži

Stāsts

Kristina Sabaļauskaite (*Kristina Sabaliauskaitē, 1974*) ir lietuviešu rakstniece, mākslas zinātniece. Latviešu lasītājiem pazīstama ar četrpadsmit romānu ciklu *Silva rerum*. Šeit publicētais stāsts ņemts no krājuma *Daniels Lauznis un citi stāsti* (2012).

Viņa atgāž galvu un neskanīgi ieķīķinās, smieklīgi nāk no rīklesgala. Nav nekāda skaistule – izskatās kā puīselis, īsiem, peroksīda apgrauztiem matiņiem, kas jau rāda melnas saknes. Cik viņai varētu būt gadu? Divdesmit astoņi, trīsdesmit? Tad viņa kļūst nopietna, pierēģulē infūzijas sistēmas dozatoru, mīļi uzsmaida.

– Es sūdzēšos... – atkārtoti vecītis gultā. – Es sūdzēšos augstākām instancēm! Es panākšu, ka rīt jūs te vairs nestrādāsiet! Vai jūs vispār zināt, ar ko runājat? Es esmu habilitētais doktors, valsts komiteju priekšsēdētājs un loceklis! Starptautisko arī! Es sūdzēšos un pirmām kārtām galvenajam ārstam! – viņš valdonīgi paziņo. – Es personīgi pazīstu bijušo veselības ministru!

Meitene pieliecas tuvu, tuvu. Dažus mirkļus skatās, pēta grumbaino sirmā, vecā vīra seju kā cerēdama tajā kaut ko atrast, taču redz tikai sarkanotus, dziļi iedubušas acis ar sarkaniem asinšvādiem. Viņa mierīgi iztur veča skatienu, tuvumā viņš pat var saost aromātu, kas plūst tai no mutes: cigarete, piparmētru košļājamā gumija. Tad viņa atliecas un, mierīgi smaidot, saka:

– Bijušais veselības ministrs jau ir vakardiena. Bet galvenais ārsts, jūs neticēsiet, arī ir viens no mūsējiem. Arī mazbērns. Patiesi nopriecējās, uzzinājās, ka jūs ievietoja pie mums. Zināt, ko viņš teica? «Karma, īsta karma,» tā viņš teica. Pasaulē tomēr pastāv taisnība, kaut kāds augstāks taisnīgums. Mūsu te, nodaļā, ir vēl vairāk. Esam gandrīz kā klubs. Pēcteci. Sagadišanās, vai ne? Daudz cilvēku jūs atceras, un viņi taču vairojās, bet viņu bērniem un mazbērniem, jūs neticēsiet, par spīti visam, lielākoties ir augstākā izglītība. Tāpēc ar medicīnas personālu šeit runājat uzmanīgi. Daži no mūsējiem ir ļoti dusmīgi, var zaudēt savaldi-

bu. Es ne. Es tikai vēlos, lai jūs, te gulēdams, mierīgi visu atcerētos. Un apdomātu. Varbūt pat izstāstītu man, kā viss īstenībā bija. Taču citus gan labāk nekaitiniet. Viss kas var gadīties...

– Ko tad jūs man padarīsiet?... – vecis sāk zaudēt līdzsvaru. – Hipokrāta zvērests...

Viņa sabāž rokas baltā halāta kabatās un atkal iesmejas.

– Kā – ko padarīsim? Ārstēsim un rūpēsimies, lai jūs izvesētos. Jau tagad ārstējam. Viss saskaņā ar Hipokrāta zvērestu, – viņa pamāj uz sistēmu, kas ar katru pieslēgta vecim pie rokas. – Tikai šim zālēm reizēm ir blaknes: pastiprināta nervozitāte, reizēm pat vieglas halucinācijas un vajāšanas mānija. Tāpēc domājiet, ko runājat ar medicīnas personālu. Visādi bravūrīgi paziņojumi noteikti tiks uztverti kā zāļu blaknes. Mēs, pēcteci klubiņa biedri, protams, jūs sapratīsim, taču Hipokrāta zvērests pagēr, lai arī pret jums mēs izturētos kā pret pacientu. Kā pret īpašu un dārgu pacientu. Jūs taču faktiski mums visiem esat gandrīz kā ģimenes loceklis: varbūt bez jums mūsu vecvecāku, mūsu vecāku un tāpat arī visu mūsu dzīves būtu bijušas pavisam citādas. Man gan visu varēsiet izstāstīt, tikai vispirms jums viss jāatceras – no paša sākuma. Psihoterapija arī ir veiksmīgas atveseļošanās daļa, tāpēc sāciet atcerēties, ar ko viss sākās. Tad, kad atbraucāt uz Viļņu, vai jau agrāk? Kāds bija pirmais motīvs? Cik viņu pavisam bija? Vai skaitījāt? Vai jums bija kāda sistēma? Ko jūs jutāt? Baudu, varas apziņu? Vai kādreiz jums palika žēl? Bet tagad atpūties un centieties atcerēties.

Viņa pagriežas un iziet no palātas.

Viņš skatās uz meitenes nolaidenajiem pleciem, uz kabatās sabāztajām rokām, uz balta halāta apspīlēto pēcpusi, biksēm, baltām gumijas iesļūcenēm. Kas viņa ir? Kā mazmeita? Pie halāta krūšu kabatiņas piespraustais uzvārds viņam neko neizsaka. Nomainījušās taču vairākas paudzes. Viņai senčos var būt jebkurš vai jebkura. Cik bija pavisam – vai tad viņš atceras? Kurš bija pirmais?

Viņš pagriežas uz sāniem un, piespiedis galvu baltajam slimnīcas spilvenam, raugās uz sistēmas lēnajiem pilieniem. Kādas zāles viņam laiž? Kaut ko nomierinošu, sirdi spēcinošu, patiesības serumu? Mierīgi. Mierīgi. Tikai bez panikas. Tā ir provokācija. Droši vien provokācija atbilstoši vecām un labi pārbaudītām drošībnieku metodēm. Tāda pati klasika kā labais un ļaunais pratinātājs: viens nežēlīgs, otrs līdzjūtīgs. Tam otrajam tad visi arī atzinās. Tagad tikai mierīgi jāizanalizē, kam šī provokācija var būt izdevīga. Kas aiz tās slēpjas? Jāatceras, ko viņam tolaik – pirms piecdesmit gadiem – mācīja instruktāžās. Viņš bija visapķērīgākais, vienmēr saņēma labākās atzīmes. Bija spējīgs, uzticams kadrs – tik uzticams, ka Brežņeva laikā viņu vienu no pirmajiem izlaida ilgstoši stažēties ārzemēs. Tais laikos tas bija visaugstākais novērtējums. Viņš bija labs kadrs.

Kāda vēl lustrācija? Ja visus izlustrēs, kurš tad paliks strādāt?

Viens no labākajiem. Viens no smalkāk jūtošajiem un izglītotākajiem. Šaubīgajiem elementiem vienmēr redzēja cauri. Dīvaini, ka viņš nespēj atkopt šito skuķi, kas pēc vecuma varētu būt viņa mazmeita.

Viņš aizver acis, cenšas atsaukt atmiņā meitenes seju. Kā atvase viņa varētu būt? Dzelteni, puiciski mati ar melnām saknēm, šaurs deguns, iegarena seja. Acis — brūnas kā teliņam. Piepeši viņš saprot, kāpēc meiteni ir tik grūti izprast. Viņas acis nav baiļu. Tās smejas. Smejas par viņu. Acis baiļu nav. Ir tikai izsmieklis.

Kļūst baisi. Viņš jūt, ka sāk celties asinsspiediens. Taču tūlīt nomierinās. Skuķe neapzinās, ko ir sakustinājusi. Klubs, joptvaimaķ, viņiem, redz, esot klubs. Mēs gan nebijām nekāds klubs. Mēs bijām un esam organizācija. Trīs burti, kas iedvesa šausmas. Un iedveš joprojām. Nu un tad, ka esam jau veci? Mums arī ir pēcteči, un tie ir iekārtojušies labos amatos, ministrijās un komitejās; prieks skatīties, kā bērni un mazbērni turpina mūsu darbu. Tiesa gan, šais laikos daudz tirāk, viņiem vairs nevajag tā smērēt rokas. Tagadējiem pietiek neuzrakstīt rekomendāciju, slikti norecenzēt, pazaudēt dokumentus, nobalsot pret, nepiešķirt finansējumu — un neuzticami vai nevajadzīgie elementi paliek aiz borta. Mēs esam stipri, un mums nav jābaidās.

Baidījās viņš vienu vienīgu reizi. Tad, kad pirms divdesmit gadiem visi kā sazvērējušies sāka klaiņāt par lustrāciju. Ja viņi toreiz būtu publiskojuši organizācijas biedru, aģentu, virsnieku sarakstus... Viņš atceras, ka toreiz tiešām bija nobijies. Nopircis *Stoļičnaja* pudeli, aizgāja pie sena drauga, bijušā kultūras ministra vietnieka. Atrada to jau sēžam pie degvīna pudeles un televīzijas ziņu ekrāna nīknu kā velnu. «Kā tu domā, vai mūs lustrēs?» viņš satraukts jautāja agrākajam līdzgaitniekam. «Lustrēs?! Lai viņi paši sev vispirms izlustrē dirsu!» draugs noskaitās. «Kāda vēl lustrācija? Ja visus izlustrēs, kurš tad paliks strādāt? Nelaimīgie muļķi! Mūsu taču tik un tā ir vairāk. Izgaismos visus, izvilks dienas gaismā pie kauna staba, bet kur tad paši ņems pieredzējušus kadrus? Kas viņus vadīs? Tāpēc starp tiem, kas pieprasa lustrāciju, ir papildnam mūsējo — lai kontrolētu un pareizi novirzītu procesu. Viss būs labi, bet tu nobijies,» viņš skaļi smējās, galvu atgāzīs. «Un par ko mūs vispār sodīt? Vai par to, ka strādājām Lietuvas labā? Par to, ka radījām jaunu ritdienu? Būvējām ceļus, pilsētas un ciemus? Par to, ka koka būdeļu vietā uzradās silikātķieģeļu piecstāvenes? Mēs elektrificējām, mehānizējām, izveidojām kolhozus. Paskaties,» draugs viņu toreiz piestūma pie sava Lazdīnu dzīvokļa loga, no kura pavērās zaļā Viļņas ieleja, ko no visām pusēm ietvēra pelēkas, vienādas daudzdzīvokļu kāres. «To taču tu pats radīji, pats atjaunoji. Vai tad slikti? Tagad tikai nevajag sašūkt, nevajag padoties, un viss būs labi,» un, uzsitis biedram pa plecu, pieskandināja degvīna glāzīti un izme-

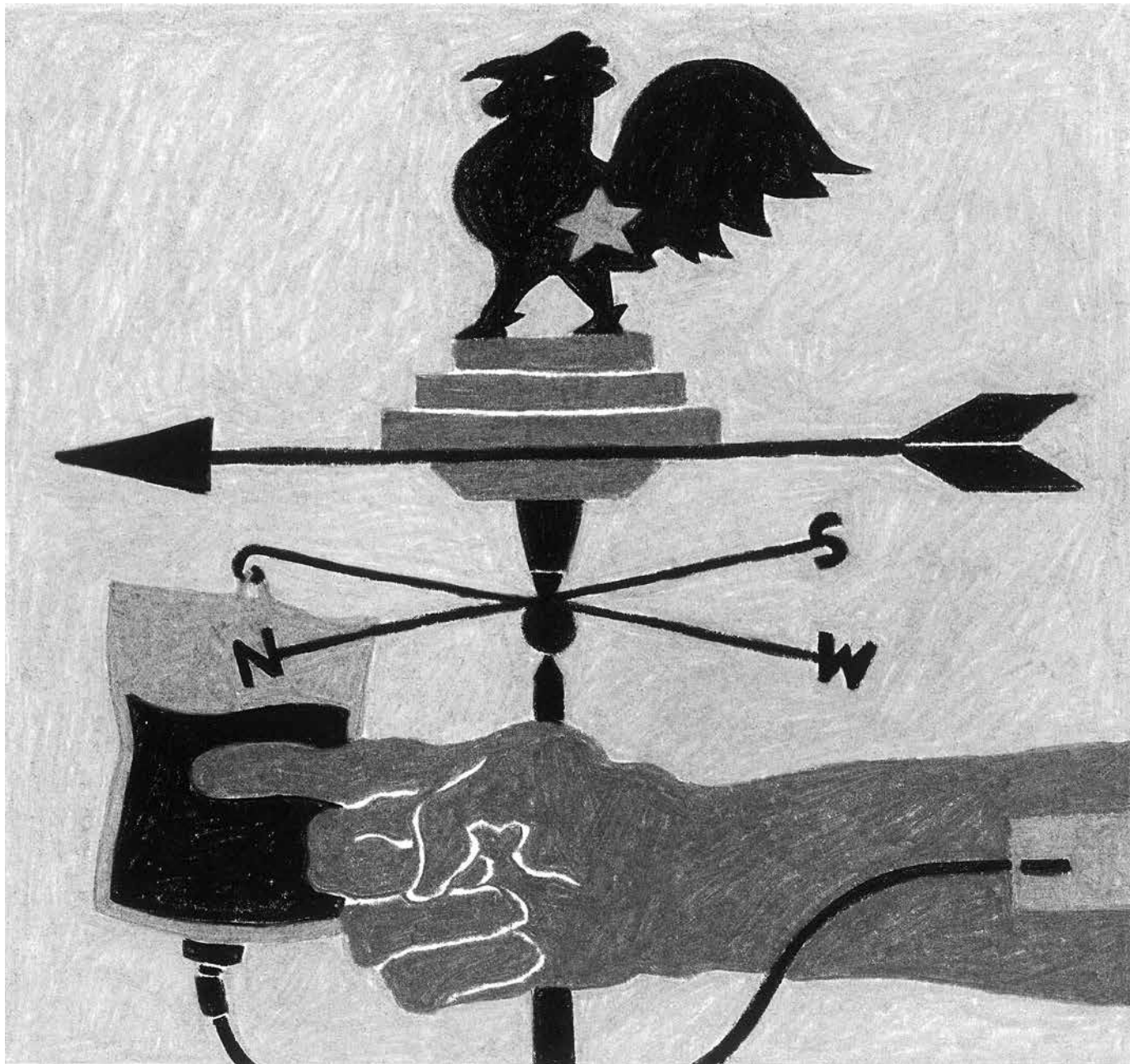
ta tukšu. — Dzīvo mūžīgi, laimīga esi, dārgā Padomju Lietuva! Un, ja jau sācies jauns laikmets... tur neko nevar līdzēt! Ja vajadzēs, arī uz baznīcu aiziesim. Ja vajadzēs, piespraudsim pie atloka to viņu Vīti², ievīstīsimies trīskrāsu karogos un dziedāsim tautisko dziesmu³. Būs tā pati meitiņa, tikai cita kleitiņa!» Doma, ka varbūt vajadzēs iet uz baznīcu, viņam nepatika un atsaucā atmiņā vienu no agrākajām darbavietām: viņš taču savu laikcīnījās ar opiju tautai. «Vai tad tā nebūtu nodevība?» viņš neticīgi jautāja draugam. «Kāda vēl nodevība... Tā ir tikai prasme izdzīvošanas vārdā iet kopsoli ar laiku! Viss būs labi!»

Un patiešām vēlāk viss bija labi. Taisni tā, kā bija teicis vecais cīpubiedrs. Neviens viņu neizlustrēja. Taisni otrādi — jo tuvāk nāca vecumdienu, jo vairāk godājamu amatu viņam tika, un viņš kļuva par visādu komiteju, komisiju un padomju priekšsēdētāju vai biedru. Nebija taču citu kadru, kas viņa jomā būtu pieredzējušāki un augstāk kvalificēti par viņu. Un kurš gan būtu varējis ko iebilst, ja visās balsošanās un vēlēšanās sēdēja vai nu tikai bijušie līdzgaitnieki, vai nu viņu bērni, vai arī jauni, no provinces atbraukušie teļi, kuriem vispār nebija saprašanas, kas ir kas, un vienīgais mērķis bija ātrāk iekļauties, pielāgoties un izpatikt, lai gludi kāptu pa karjeras kāpnēm. Neuzticami un neprognozējami elementi gandrīz pilnībā bija nozuduši no apvāršņa, jo jau daudzus gadu desmitus lemšanai viņus nelaida pat tuvumā. Vai arī viņi tupēja savās mazajās, piemēslotajās virtuvītēs starp nodriskātiem Kafkas un Kami sējumiņiem, strēba lētu vīnu un klusiņām žēlojās par dzīves netaisnību. Viņu vecāki bija pietiekami dabūjuši pa kaklu, lai šie vēl saprastu, ka labāk sēdēt klusi un nesprēgāt, jo būs tikai sliktāk un tik un tā neko mainīt nevarēs. Bet, rau, mazbērni, izradās, sāk celt galvu... Dīvaini, viņš bija pārliecināts, ka tagadējai paaudzei pagātnes pārestības būs vienaldzīgas. Ka tai vispār nerūpēs pagātne. Netirā, puteklainā, jucekļīgā pagātne. Arī viņš pats personīgi, būdams vēstures sargātājs un drošībnieks, taču visu mūžu centās, lai saglabātos tikai vajadzīgās pagātnes atmiņas.

Bet, nē, tagadējie visu grib zināt; lien pagātnē tur, kur nevajag. Tur, kur šie neko nejēdz. Romantiķi... Šiem, saproties, pagātne piepeši kļuvusi svarīga. Daži sākuši rakņāties arī pa Viļņas vēsturi — lien iekšā, neapjēdami, ka var iztraucēt tādu atmiņas sirseņu spietu, ar kuru paši galā vairs netiks. Viņus, redz, saistot daudzu tautību Viļņa... Kāda vēl daudzu tautību Viļņa?! Viļņa ir caur un caurēm lietuviska, un arī tas lielā mērā ir viņa kā ilggadēja vēstures sargātāja personīgs nopelns. Viņa radīts mākslas darbs.

Viņš dusmīgi pagriežas uz otriem sāniem. Gribs dzert. Uz skapiša stāv glāze ūdens. Taču viņš neatceras, kas un kad to ielēja. Tādā gadījumā labāk nedzert. Varbūt tā meiča tur kaut ko piesļāca klāt... kādus patiesības serumu pilienus?

Patiesība... Patiesība ir tāda relatīva lieta. Pa-

Ilustrācija — Līva Ozola

tiesībai ir jābūt pareizai. Ja patiesība neatbilst izraudzītajam pareizajam mērķim, tātad tā ir nepareiza. Tā jāpārraksta. Ne velti viņa laikos galveno laikrakstu sauca *Patiesība*⁴. Apšaubīt tur publicēto informāciju vai to kritizēt nozīmēja apšaubīt padomju patiesību. Pavisam vienkārši. Visam arī jābūt vienkāršam. Šaubu māktie viņam atgādināja to sievieti. Pašu pirmo.

Protams, šis tas bija arī pirms tam. Citādi taču viņš nebūtu uztaisījis karjeru komjaunatnē un pēc studijām nebūtu saņēmis norikojumu strādāt Viļņā. Taču tās bija sīkas, nenozīmīgas sūdzības, kas lielākoties beidzās ar rājienu izteikšanu, tā sacīt, viņa mācību prakse. Muskuļu iesildīšana, rītarosme, nekas vairāk. Viņa pirmā bija Viļņā. Un gribēja zināt patiesību, kuru viņai nevajadzēja zināt. Viņa gribēja atcerēties, bet laiki bija tādi, ka atcerēties bija bistami. Vajadzēja visu pēc iespējas

ātrāk pilnīgi un galīgi aizmirst. Tāpēc visiem tika rekomendēts sapņot par gaišo rītdienu. Taču tai pašnāvnieciskajai savādniecei atmiņa šķita svarīgāka par sapni.

Viņa bija drusku vecāka nekā viņš. Kaimiņiene komunālajā dzīvoklī, kas ierīkots bijušajos ebreju fabrikanta apartamentos. Padomā tik, pirms kara tai dzīvokli bija veselas desmit istabas, dubultie logi, atsevišķa ieeja kalpotājiem un meitas istabiņa. Un šitādas lietas, šitādas dzīvokļus — tāpat kā baltus galdautus, galda sudrabu, franču smaržas, ar gludekli izgludinātus laikrakstus un deserta dakšiņas — vajadzēja labi ātri aizmirst. Tāpēc no šiem apartamentiem bija uztaisīti trīs dzīvokļi: katrā kopēja virtuve un pa trim istabām ar noplūkošiem krāsota apmetuma rakstiem, plaisājošiem stuka cilņiem pie griestiem un sasprēgājušām podiņu krāsnīm, ko vainagoja masīvi ornamentāli

Jā, viņa viņam bija pirmā. Sūdzība sanāca pārlicinoša, pamatota, loģiska

kroni, no kuriem lejup raudzījās gliemežnīcu ieskautas sieviešu galvas. Viņa, tā kaimiņiene, pēc skata apbrīnojami līdzinājās šiem rotājumiem: ovālu seju, pareiziem vaibstiem, cirtainiem matiem, kas vidū pāršķirti ar celiņu. Tā bija vairāk sagurusi, ar tumšiem lokiem zem acīm, bet tik un tā pagātnes Viļņas, pirmskara Viļņas seja. Viņa neapšaubāmi piederēja tiem laikiem: pirms kara bija studējusi mākslas akadēmijā, vairākus gadus mācījusies pat Parīzē pie slavena tēlnieka. Savā istabā viņa glabāja vairākus cauri kara gadiem nosargātus mākslas albūmus, vēl tur bija veclaičīga lampa ar dejojošu nimfu un sens, rakstains gultas pārklājs; uz viņas galda vienmēr bija mežģīņu sedziņa un tādu vai citādu puķu pušķis vāzītē. Izskatījās, it kā tur laiks būtu apstājies. Viņš pats gribēja kustēties tālāk, uz priekšu, uz gaišo rītdienu: ievācies sev ierādītajā istabā, viņš tūlīt pielika kāpnes un nodauzīja no griestiem nost visus tos buržuāziskos stuka rotājumus un sienas nobalsināja. Labprāt būtu ķeries arī pie krāsns ar sievietes seju, taču kalts tik cietu materiālu neņēma: palika tikai iešķība rēta sievietes seja; vēlāk viņš grezno krāsns kroni paslēpa, uz tās pakabinājis bārkstainu, tumši sarkanu samta paklājiņu ar izšūtu Ļeņina seju. Istaba uzreiz kļuva mūsdienīga, pareiza, pacilājoša.

Turpreti viņa joprojām meklēja vakarējo dienu. Tas jau pats par sevi bija bīstami, jo nozīmēja, ka tagadne viņai nav pa prātam un viņa nesapņo par komunisma gaišo nākotni. Kara gados viņa bija strādājusi par viena slavena, tagad jau miruša fotogrāfa palīdzī; runāja, ka viņi varbūt bijuši mīļākie, taču viņš nevarēja iedomāties, kas šo sievieti būtu varējis saistīt pie tāda veca veča. Kā apsēsta viņa fotogrāfēja sabombardētās Viļņas drupas. Vecas baznīcas, vecas mājas, ciļņus, strūklakas un metālkalumiem rotātas akas pagalmos. Brūkošo namu interjera detaļas, koka sijas vecpilsētas griestu pārsegumos. Visu to, kam bija lemts drīz tikt ar svina graužamo lodi, — to viņš zināja, jo, saņēmis pirmo norikojumu, tāpat kā kaimiņiene, jau strādāja Vēstures drošības komitejā. Viņam nebija saprotams, priekš kam jāfotografē tas, ko tūlīt nojauks, lai atbrīvotu vietu jaunām jaunām un skaistas Vecpilsētas būvēm. Viņš viņai taisni tā arī pajautāja: priekš kam fotografēt to, kas tiks nojaukts? Viņa atbildēja: lai tas saglabātos vismaz fotogrāfijās, jo tā taču ir vēsture, pilsētas un viņas pašas vēsture, un mūsu mērķis taču ir vēsturi nosargāt. Kopīgajā virtuvē dzirdama tēju, viņa tasīti cieši spieda delnās un teica, ka nevarot pieļaut, lai pilsēta, kuru viņa atceras, nogrimtu aizmirstībā. Viņas pilsēta bija ar desmitistabu dzīvokļiem, ciļņiem, kristāla lustrām un puķu pušķiem. Pilnīgi buržuāziska, nevis padomiska. Tā pilsēta bija lemta bojāejai, nākotnē nevienam tādu nevajadzēja, tikai viņa to nesaprata. Nesaprata, ka šī pilsētas vēsture bija caur un caurēm nepareiza. Un uzvedās tikpat muļķīgi kā viņa bērnības mazpilsētā kāda sieviete, kura cilvēkiem, kas laukumā

jau bija sastādīti uz nošaušanu, atnesa ūdeni, ko padzerties. Publiska nepaklausība ir visbīstamākā. Nav vērts pat teikt, kas notika ar to ūdens nesēju. Taču tagad bija citi laiki. Nevienu pie sienas vairs nelika, lai arī, pēc viņa personīgās pārlicības, dažus tomēr būtu vajadzējis. Bet, galu galā, tagad lodes vietā pietika ar sūdzību. Tiesa, viņš tai vēl deva iespēju laboties: pirms ņemt rokā rakstāmo, mazliet iedzēris drosmei, viņš piekļāvēja un iegāja pie viņas kopīgajā vannasistabā. Tur aklā tumsā, ar palagu aizsegusi arī durvju lodziņu, viņa attīstīja savus kārtējos negatīvus. Vannasistabā bija silts, un viņa roka sajuta, ka sieviete ir tērpusies tikai kombinejā, sataustīja mežģīnes, nodomāja, ka arī viņas veļa ir vēl no tās iepriekšējās, vecās pasaules; visu to viņam vajadzēja iznīcināt, viņas pašas labā. Viņa bija laba sieviete, tikai pārāudzīnāma. Plistoša auduma sakaņai tūlīt sekoja cita, skanīgāka. Pļauka. «Bezkauna,» viņa teica. «Ko jūs atļaujaties?» Toreiz viņš nosmējās: «Laiks beidzot saprast, no kurienes pūš vējš. Jauns vējš.» Taču viņa tā arī nesaprata. «Tūlīt pat izejiet no šejienes. Bezkauna...» Neko darīt, viņa nevēlējās tikt izglābta, spītīgā pagātnes atlieka.

Jā, viņa viņam bija pirmā. Sūdzība sanāca pārlicinoša, pamatota, loģiska. «Strādā ārzemju imperiālistu izlūkdienestu labā, cītīgi vāc materiālus par objektiem, kurus vēl nav pagūts atjaunot saskaņā ar jauno galvaspilsētas atjaunošanas plānu, un pasniedz šo informāciju nelabvēlīgā gaismā, lai naidīgie ārvalstu spēki šīs fotogrāfijas vēlāk varētu izmantot Padomju Lietuvas un vienlaikus arī visas Padomju valsts kompromitēšanai. Vēl lielākas aizdomas raisa fakts, ka viņa prot ne vienu vien svešvalodu un līdz karam dzīvoja kapitalistiskajās galvaspilsētās, kur, kā liecina pazīmes, viņu savervēja ārzemju spēcīnisti, ko apstiprina arī nemitīgie negatīvie vai kritiskie izteikumi par mūsu Padomju iekārtu.»

Nākamajā dienā sievieti izsauca — nevis Vēstures drošības komiteja, bet vienkārši Drošības. Viņas istabā notika kratišana, visus negatīvus aizveda prom. Cik zināms, pēc tam viņa dabūja pilnīgu «vilka pasi» — vairs nekur nevarēja ne iestāties darbā, ne pierakstīties, tāpēc bija spiesta fiktīvi apprecēties ar kaut kādu alkoholiķi, kurš pilnīgi nefiktīvi mēdza viņu klapēt. Vēlāk viņš dzirdēja, ka viņa strādājot par apkopēju, par sētnieci. Jaunam fotoaparātam sakrāja tikai pēc daudziem, daudziem gadiem. Taču tad jau bija par vēlu: tā Viļņa, kuru viņa tik spītīgi gribēja iemūžināt, jau gandrīz bija iznikusi. Viņi visu sekmīgi atjaunoja, viņa nomira trūkumā. Cik nu zināms, bērnu viņai nebija. Slimnīcas meitene nekādi nevar būt viņas pēcnācēja. Un līdzīga arī nav. Varbūt tikai skatiens. Viņu visu skatienos ir kaut kas citāds, kaut kāda muļķīga, stūrgalvīga nepakļaušanās, nevēlēšanās samierināties ar pastāvošo kārtību. Daudzu darba gadu laikā viņš iemācījās atpazīt šādu skatienu vienā acumirknī. Muļķi. Viņš taču vienmēr gribēja tikai labu.

Tieši viņa galvā dzima arī spožā, pēcāk Vēstures drošības komitejas oficiāli apstiprinātā doma, ka, fotografējot Viļņas senatni, attēlā noteikti ir jādominē jaunās Viļņas elementiem

Viņš vienmēr gribēja tikai labu. Lietuvai, galvaspilsētai, vēsturei. Sev, galu galā. Nekad nebija stingrās Centra rokas piekritējs. Negribēja spīdzināt baznīcas un pilis, dedzināt grāmatas un gleznas: priekš kam iznīcināt, ja viss ir atkarīgs no tā, kā pasniegsi. Visu iespējams pasniegt izdevīgi, labvēlīgā ideoloģiskajā gaismā. Nākamais viņa norikojums bija darbs Ateisma muzejā, kas bija ierīkots vienā no skaistākajām Viļņas baznīcām, kur ekspozīcijai vajadzēja pārliecināties liecināt, ka reliģija ir opijs tautai. Un liecināja arī. Inkvizīcijas krēsli un citi spīdzināmie rīki tika centralizēti ražoti Maskavas butaforiju darbnīcās un tad izdalīti pa ateisma muzejiem visā Savienībā. Tāpat kā uzskatāmie materiāli — reliģiskās apspiešanas ilustrācijas, rūpīgi darinātas litogrāfijas. Viņam sevišķi patika viena: aina, kurā nežēlīgi inkvizitori plosīja ar knaiblēm, sita ar pātagām un citādi spīdzināja skaistas, pilnīgi kailas sievietes. Un vēl tāda, kur sārtā tika dedzinātas feodālisma laika raganas; vienai drēbes bija pārplēstas, un ļoti labi bija redzamas krūtis, pat krūšgali. Pie šīm litogrāfijām ilgāk stāvēja ne tikai uz muzeju atvestās skolnieku grupas, pie tām arī viņš pats mīļprāt pakavējās ilgāk. Kad gadījās izdevība, viņš no Maskavas papildu krājumam pasūtīja vēl pa vienam šo litogrāfiju eksemplāram. Turēja tās savā kabinetā un reizēm ilgi, ilgi tiksmīnājās par sīki izstrādāto zīmējumu, minēdams, kāda varētu būt sajūta — būt inkvizitoram. Mēdza atcerēties fotogrāfi un aizdomāties, cik laba un pareiza ir apziņa, ka pienākums uzveic dzīvniecisku dzimuminstinktu. Šādā nozīmē viņš pilnībā identificējās ar inkvizitoru, kurš vēro kailas spīdzināmās sievietes: inkvizitors taču arī apzinājās savu pienākumu un nevis krita kārdināšanā un glāba skaistuli, bet gan cinījās par taisnīgumu savā izpratnē. Šādas domas viņš steigšus dzina prom, tās varēja izrādīties bīstamas. Tā domāt neklājās. Tādas domas varēja izraisīt nelaimi. Padomju cilvēkam savas domas jākontrolē. Jādomā, ko domā.

Daudz garlaicīgāks darbs bija inventarizēt veselas grēdas apsūbējušu, apelējušu svētbilžu, kas savestas no pilsētās, miestos un ciemos slēgtajām baznīcām un kapelām. To mākslinieciskais līmenis svārstījās no labu senatnes meistarību darbu kopijām vai pat oriģināliem līdz ciema mālderu uzpindzelētiem bārdaiņiem ar atslēgām, likkājainiem svētajiem Juriem un neskaitāmām svētajām Barbarām, Katrīnām, Cecilijām un Marijām. Tās viņu itin nemaz neuzbudināja: visas bija apģērbušās un pārgrieztām acīm blenza debesīs, dažas vēl piedevām laužīja rokas un lēja asaras; šīs svētās viņam atgādināja māti ar tās bezjēdzīgajiem, sīkumaini piekasīgajiem principiem, ko tā viņam bērnībā centās iedzīt galvā kopā ar desmit dieva baušļiem. Tādu bilžu dēļ nebija vērts nopūlēties, un viņš nesaprata kolēģus, kuri cītīgi pūlējās uzminēt jau gandrīz aizmirsto svēto identitātes un laužīja galvu, minēdami, kura ir svētā Barbara un

kura Doroteja; it kā no tā būtu atkarīgs viņu algas lielums. Viņš attēlu inventarizācijas sarakstā vienkārši rakstīja, ko redzēja: «Stāv svētais ar zāģi un zaļu kleitu», «Virs harmonija — Marija tumši zilā halātā». Kad nodaļas vadītājs, pavecs pirmskara muzejnieks, piebakstot ar pirkstu, paskaidroja, ka tā esot svētā Cecilija pie sava ikonogrāfiskā atribūta — ērģelītēm — un pārmeta, ka viņš pavirši strādājot, viņš direktora klātbūtnē prata to pamatot ar ideoloģiskiem uzstādījumiem: svēto vārdi padomju cilvēkam nav svarīgi, tie ir tikai feodālās pagātnes relikti, pasakām par to šķietami paveiktajiem brīnumiem nekādi nevar būt vieta padomju cilvēka nākotnē, un tā tad — priekš kam to visu pierakstīt?

Tik ideoloģiski pareiziem uzstādījumiem vadība nevarēja nepiekrīst, viņš tika atzīts par daudzsološu jauno speciālistu un nomainīja amatā bijušo nodaļas vadītāju, pirms tam, protams, Vēstures drošības komitejai uzrakstījis sūdzību par vecā nodaļas vadītāja iesīkstējušo un ar amata pienākumiem nesavienojamo reliģiozitāti. Lai izskatītos pārliecinotāk, viņš pie reizes atmaskoja veselu reliģisko sektantu tīklu: izrādījās, ka vairākas padzīvojušas muzeja apkopējas svētdienās slepus iet uz baznīcu klausīties misi; tā nu uz ielas nonāca gan apkopējas, gan kadru daļas vadītāja, kas viņas bija noformējusi darbā. Pēc šī notikuma viņš sajūta, ka darbabiedri ir sākuši viņu cienīt: ieraudzījuši, uzreiz aplūsa, izslējās, saspringa; ar viņu sarunājās bailpilni pazemīgi un nekad neko neiebilda pat tad, kad viņš pats apzinājās, ka viņam galīgi nav taisnība; un viņu acis runājot iepletās platak, bet zilītes sarāvās sīkākās. Taču muzejā viņš necik ilgi nenostādāja, viņu gaidīja lielāki un svarīgāki darbi. Un, protams, lielais mūža darbs — Viļņas vēsturiskās sargāšanas vizija.

Pilsētu viņš mīlēja un vienlaikus necieta. Savādi, ka tagad atkal atcerējās to fotogrāfi. Kaut kādā ziņā tās abas — pilsēta un fotogrāfe — bija līdzīgas. Savā ziņā pievilcīgas, taču abas pamatīgi pāraudzināmas un modernizējamas, pielāgojamas tagadējiem laikiem un vajadzībām. Un abas vienlīdz spītīgas. Tiesa, ar pilsētu bija vieglāk: mūri, akmeņi, dzelzs vijumi nevarēja iecirst plauku un nolamāt viņu par bezkauņu. Tieši viņš bija saimnieks un noteicējs, tieši no viņa paraksta bija atkarīgs, kam palikt un kam iet zudībā. Pilsēta bija kā koks, kas kārtīgi jāapkopj: vecie zari jāizzāģē un jāatstāj tas, kas šķiet skaists viņa acīm, bet vietām jāuzpotē šīs tas jauns un agrāk nebijis, kas varētu sazaļot kā Mičurina pieaudzēti jaunu šķirņu potzari. Un tieši viņa galvā dzima arī spožā, pēcāk Vēstures drošības komitejas oficiāli apstiprinātā doma, ka, fotografējot Viļņas senatni, attēlā noteikti ir jādominē jaunās Viļņas elementiem. Kopā ar Svētās Katrīnas baznīcu fotogrāfijā noteikti bija jāietver arī jaunā skola, kas nosaukta padomju dzejnieces vārdā, kopā ar Svētā Kazimira baznīcu kadrā bija jāiekļūst jaunajam kino-

Vējraži bija apveltīti ar lielu un svarīgu jēgu un lieliski atbilda padomju cilvēka vajadzībām

teātrī *Maskava*, kopā ar Svētā Jāņa baznīcu — jaunajai padomju ļaužu daudzdzīvokļu ēkai, kopā ar bijušo Rātsnamu — jaunajam Mākslas izstāžu namam, bet pilsētas panorāmās bija jādominē jaunajiem, gaišajiem daudzstāvu dzīvojamajiem rajoniem; tur, kur veclaicīgais nenovēršami ņēma pārsvaru, vajadzēja izmantot fotomontāžu un jauno, padomisko Viļņu paliecināt.

Viņš nekad nebija bijis lielu nojaukšanas darbu piekritējs. Nojaukšana daudz neatšķiras no nošaušanas. Kāpēc nojaukt labas ēkas? Labāk nevis graut, bet pāraudzināt. Pilsētu un pie reizes arī tās iedzīvotājus. Tomēr daži iedzīvotāji un dažas ēkas pāraudzināšanai neļāvās.

Centra politika, saskaņā ar kuru vajadzēja pēc iespējas vairāk spridzināt un graut, viņam nekad nebija patikusi, tomēr viņš uzlika savu parakstu uz rikojuma saspridzināt barokālo Radvilu pili Viļņā. Tā rīkoties bija ideoloģiski pareizi: labāk, lai tā pils nerēgojas un neatgādina par lepņajiem, dimantos mirdzošajiem augstmaņiem, kuri karoja pret brālīgo krievu tautu. Turklāt tas iedomīgais pūslis Jonušs Radvila kā vēsturisks personāžs viņam nekad nebija patīcis. Tā nu Maskavas kinostudija šai pili ļoti veiksmīgi nofilmēja spridzināšanu filmā par Lielo Tēvijas karu. Tiesa gan, daļu tās pils viņi pēc tam atjaunoja — diezgan līdzīgi, taču pielāgojot padomju cilvēka vajadzībām, bez jebkādiem buržuāziskiem elementiem, ar cementa gridām, kāpnēm un ar koka skatuvi zālē, kas bija izcili piemērota visādiem svinīgiem piemiņas pasākumiem, prezidiju sēdēm un goda rakstu pasniegšanām. Tā bija visnotaļ veiksmīga rekonstrukcija: viss it kā tāpat, bet patiesībā pilnīgi jauns. Nekas, absolūti nekas iekšpusē vairs neatgādināja agrākās zāles, istabas un tur valdījušo garu.

Viļņu vajadzēja pilnveidot, un viņš to darīja. Arī doma aizkrāsot bezgaumīgās freskas un svēto attēlus uz baznīcu un citu ēku ār sienām bija dzimusi viņa galvā, un patiešām — pēc aizkrāsošanas arhitektoniskās formas kļuva vēl izteiksmīgākas. Tāpat viņa ierosinājums bija baznīcas pārveidot par koncertu un izstāžu zālēm, planetārijiem, arhīviem un noliktavām, citiem vārdiem sakot — nevis iznīcināt, bet pielāgot skaistas ēkas padomju cilvēkam. Vienīgā iecere, kuru viņam tā arī neizdevās īstenot, lai gan šai viņa idejai dedzīgu atbalstu izrādīja visaugstākajā līmenī, bija plāns visu Viļņas baznīcu krustus aizstāt ar vējražiem. Krusti kā reliģiskā opija simboli rēgojās bez jēgas un izkēmoja galvaspilsētas seju. Vējraži turpretī bija apveltīti ar lielu un svarīgu jēgu un lieliski atbilda padomju cilvēka vajadzībām. Jo padomju cilvēkam taču vienmēr bija būtiski svarīgi zināt, no kurienes pūš vējš, un laikus pagūt pielāgoties tā virzienam. Tomēr iecerētais neizdevās: darbi prasīja lielus līdzekļus un augstas sastatnes, tos visu laiku atlika, līdz beidzot viss pavērsās tā, ka baznīcas atkal tika melnsvārciem. Neizdevās pat

viņa mazais plāns uz kapelas tornīša Sarkanarmijas prospektā svētā Hiacinta skulptūras vietā uzlikt piemērotāku vējrādi ar piecstaru zvaigzni. Toties viņš lepojas, ka vismaz tika vaļā no svētā Kristapa.

Arī viņš pats nebūtu mācējis paskaidrot, kāpēc tik ļoti necieta to veco vecās Viļņas ērmu. Pēc viņa ieceres, svētā Kristapa vietā uz mūžīgiem laikiem vajadzēja stāties Dzelzs Vilkam vai sliktākajā gadījumā kunigaitim Ģediminam. Svētajiem Viļņā nebija vietas: Viļņai bija jābūt optimistisku padomju ļaužu, nevis mānīcīgu baznīcantiņu pilsētai. Viņš pats personīgi mēdza pārbaudīt, vai nav nolupušas aizkrāsotās Dievmātes un citu svēto freskas uz baznīcu ār sienām. Staigādams pa ielām ierastajā gaitā, saņēmis rokas aiz muguras, viņš, galvu atgāzis, pētīja, vai aizkrāsotajās vietās nav parādījušās jaunas plaisas vai krāsas slāņi nav atlobījušies. Sevišķi spītīgas nezin kāpēc bija divas freskas: uz Bonifratu baznīcas sienas — Marija, kam galvā bulciņai līdzīgs kronis, un uz Bernardiešu sienas — krustā sists Jēzus. Šīs divas vajadzēja aizkrāsot ik pēc dažiem gadiem, jo, tikko aizmālētas, tās atkal sāka lobīties, un tad tumsonīgi, mānīcīgi ļautiņi, kādi diemžēl vēl bija saglabājušies, vāvuļoja, ka tas, redz, liecinot par šo fresku brīnumainajām spējām. Ar Kristapu gāja vieglāk: pilsētnieku galveno svēto Kristapu, kas izsenis stāvēja kādā nišā dzīvīgu ielu krustojumā, viņš aizvāca jau savas karjeras sākumā. Un par svarīgu personīgu uzvaru uzskatīja arī to, ka vēlāk, pēc daudziem gadiem tai pašai nišai cits mākslinieks no laba prāta radīja sarga skulptūru. Tēlnieks bija talantīgs un, kā čukstus tika mēlots, pat mazliet reliģiozs, tomēr gandrīz brīvprātīgi piekrita izveidot pasaulīgu Kristapa aizstājēju. Savukārt viņš kā Vēstures drošības darbinieks te saredzēja pierādījumu tam, ka viņa pārradišanas un pāraudzināšanas plāns norit veiksmīgi. Viņa mērķis bija panākt, lai cilvēki sāk pareizi uzvesties paši, neuzdodami muļķīgus jautājumus un paši izcenzēdami savas nelāgās un potenciāli kaitīgās ieceres, domas un idejas. Taču ne jau visi to saprata: cits tēlnieks bija tik dumjš, ka ne tikai radīja svētā Kristapa skulptūru, bet piedevām attēloja to kopā ar bērniņu ejam pret vēju. Šo tēlu, kas burtiski slavināja iešanu pret vēju, viņš, būdams Viļņas vējražu idejas autors, uztvēra kā personīgu apvainojumu. Tēlnieks, acimredzami neapjēgdams, cik svarīgi padomju cilvēkam ir saprast vēja virzienu un iet pa vējam, ar savu darbu musināja doties pretējā virzienā; ne tikai iet pašiem, bet vēl arī stiept līdzī bērņus. Un viņš ar vislielāko baudu uzvilka savu parakstu pie tēlnieka uzvārda dokumentā, ar kuru tas tika izslēgts no Mākslinieku savienības. Sirdi sildīja vismaz tas, ka tēlnieks viņa kabinetā diedelēja žēlastību: meistara rokas drebēja, viņš teica, ka viņam esot divi bērni, lūdza žēlot, jo nevarēšot pabarot ģimeni. «Citreiz zināsiet, ka pret vēju pūst nav vērts,» viņš lepnī atbildēja skulptoram un ierosi-

Studenti no viņa nevarēja aizbēgt, arī studijas pabeiguši: viņš bija visur, un viņš nebija viens, aiz viņa stāvēja organizācija

nāja sameklēt darbu kādā kapu pieminekļu ražošanas apvienībā, tālāk no kaitīgām mākslinieciskajām idejām. Katrā ziņā ar tā vīra karjeru mākslā bija cauri, jo, nebūdams Mākslinieku savienības biedrs, neviens nevarēja būt mākslinieks, un ļoti pareizi. Šo tēlnieku viņš vienmēr atcerējās ar labpatiku: tā acīs bija tik daudz baiļu un bēdu, tik daudz apliecinājumu viņa kā Vēstures drošības darbinieka varenībai un ietekmei... Bet, jā, tēlniekam bija bērni. Diez kas viņi ir tagad?

Vēlāk bieži vien viņš nevēlamos elementus, kas gribēja iet pret vēju, droši likvidēja, iekams tie bija paguvuši ko sastrādāt. Ar laiku bija uztreņies tā, ka pietika ar vienu skatienu, lai tādus atpazītu. Lielākoties pēc acīm, tās bija dziļākas, izteiksmju pilnākas nekā citiem, un arī pēc stājas; pēc tā, ka ieraugot kādu augstākā amatā esošu, pat komitejas darbinieku, padomes locekli vai cilvēku no ministrijas, viņu mugurkauls automātiski nesametās likumā, bet palika tikpat taisns kā bijis. Viņš neskaitīja, cik pavisam šādu tipu neitralizēja; nevajadzēja nemaz gaidīt, līdz būs sastrādātas muļķības, pietika tādu sazimēt un laikus, paša cilvēka labā, aizšķērsot ceļu nākotnes nepaklausībai.

Ši iemesla dēļ vēlāk viņam lielu baudu sagādāja pedagoģiskā darbība. Reizēm dažus ar iesīkstējušiem nepareiziem principiem pārāudzīnāt bija sarežģīti, tāpēc daudz vieglāk bija strādāt ar jēlmateriālu, ar jaunatni — veidot no tiem nākamās savas pārradītās pilsētas iemītniekus. Viņu, pieredzējušu vēsturiskās drošības speciālistu, pārsniegt aicināja ne vienā vien augstskolā. Gadījās, ka, stāvēdams lielas auditorijas priekšā, viņš uzreiz sazimēja to sejas — augstām pierēm, neveselīgi možām acīm; pēc lekcijām viņi mēģināja uzdot jautājumus, pat polemizēt ar viņa teikto. Viņa sistēma bija vienkārša, bet iedarbīga: viens studenta jautājums pēc lekcijas līdzinājās minus vienai ballei eksāmenā. Pēc pirmā semestra lielākā daļa nemierīgo izdarīja pareizus secinājumus, un gudrie jautājumus neuzdeva. Prašņāja tikai muļķi. Gudrie — klausījās. Tiem arī piederēja nākotne, viņa miluļiem, kuri, ieraudzījuši viņu nākam pa gaiteni, paši to nemanīdami, godbijīgi sakumpa un pat viegli iesēdās ceļgalos. Gadījās arī saldās uzvaras — kā toreiz, kad viņš vienu savu studentu kursu aizveda uz Ļeņingradu, uz Ermitāžu. Tur, stāvot vienā no Ziemas pils zālēm, zem Katrīnas laiku rokoko cilņiem, starp Leonardo madonnām, Ticiāna skaistulēm un *Fabergé* meistaru brīnumiem, kāds students pacēla roku un, runādams, protams, visa kursa vārdā, jo atsevišķām balsīm nebija nekāda svara, teica: «Biedri pasniedzēj, varbūt iesim kaut kur citur? Mums jau nelabi metas no visas šitās greznības. Kāda tai jēga? Padomju cilvēkam tā ir neaktuāla...» Viņš paskatījās uz pamirušo, pašu drosmes izbiedēto kursu, mirkli paklusēja, tiksmīnādamiens par viņu bailēm «kas nu tagad būs?», un lēnām, nesteidzīgi pasmaidīja, vērodams, kā studentu izbi-

lis atkāpjas. «Malači, pareizi domājat,» viņš toreiz teica. «Taču mums jāiepazīstas arī ar savu laiku nodzīvojušo, neaktuālo greznību, lai mēs nākotnē neatkārtotu tamlīdzīgas kļūdas,» viņš piebilda, jo pasniedzējam vienmēr ir taisnība un tā tam jābūt. Taču klusībā priecājās, saņēmis pierādījumu, ka viņa audzināšana ieurbjas daudz dziļāk, cauri profesionālajai vēstures drošības virsmai. Viņa studenti — vismaz to vairākums — jau bija apjēguši, ka nevajag interesēties par pagātņi, un bija apjēguši arī šo to vēl svarīgāku, proti, savu iero-bežotību un to, ka nav vērts izšķiest laiku tam, kas atrodas ārpus padomju cilvēka dzīves robežām. Viņi jau droši bija iegaumējuši, ka nav vērts lauzīt galvu par gleznām, kas nekad nekarāsies virs pašu dīvāna, un nav vērts censties sīkumaini pētīt vēsturiskas detaļas pilis, kurās paši nekad nedzīvos. Pateicoties viņam, studenti kārtīgi iegaumēja, ka pagātne pieder muzejiem un ož pēc naftalīna, savukārt nākotnes sapņiem obligāti nepieciešamas stingri iezīmētas robežas. «Aizmirstiet pagātņi, nesapņojiet par nākotņi, dzīvojiet šeit un tagad,» viņš mēdza teikt filozofijas studentiem. «Nelauziet galvu, prātodami, kas te bija pirms simt gadiem un kas būs vēl pēc simta, — jūsu uzdevums ir projektēt tā, lai padomju cilvēkam būtu, kur nolikt dzīvojamās istabas stūra dīvānu un virtuves mēbeļu komplektu,» viņš skaidroja arhitektiem. «Nav tik svarīgi, kas un kā īstenībā bijis pagātnē, svarīgākais ir, kā to var izmantot, lai izskaidrotu šodienas uzvaras,» viņš potēja vēsturniekiem. Un visi ieklausījās.

Jaunās paaudzes apzinīgums, kurā gadījās tikai reti izņēmumi, viņu priecēja. Pret izņēmumiem viņš bija nežēlīgs. Taču tādi gadījās arvien retāk un retāk, jo pat visdumjākie spītņieki ar laiku attapās, ka viņa ietekme un vara neaprobežojas tikai ar studiju laiku. Viņš, pieredzējis vēstures drošības speciālists, profesors un habilitēts zinātņu doktors, darbojās neskaitāmās padomēs, komitejās, komisijās, apakškomisijās un ekspertu grupās. Visas šīs padomes, komitejas, komisijas, apakškomisijas un ekspertu grupas vērtēja atbilstību, izsniedza atļaujas, dalīja pienākumus, piešķīra prēmijas un veica atlases konkursiem. Studenti no viņa nevarēja aizbēgt, arī studijas pabeiguši: viņš bija visur, un viņš nebija viens, aiz viņa stāvēja organizācija, un tai pieklāvās un palīdzēja centīgākie viņa bijušie audzēkņi. Izņēmumus viņš reizēm sastapa komitejas vai padomes galda pretējā pusē. Izņēmumi raudzījās uz viņu bezspēcīgā naidā un joprojām ar bailēm. Tagad viņam vairs nevajadzēja pūlēties, rakstot sūdzības, parakstot spriedumus. Taisni otrādi — tagad pietika kaut ko neparakstīt. Reizēm — pacelt savu veco, sažuvošo roku, balsojot pret, lai gan lielākoties tā bija tikai formalitāte: vēl pirms sēšanās balsot visi par visu jau bija vienojušies un rezultātus zināja, tomēr balsošana bija skaists rituāls, skaista demokrātijas ilūzija. Draugam toreiz bija taisnība, viss beidzās labi, viņam patika

Viņam tiešām vēnā laiž ko nelabu. Viņš pats, būdams tās meičas vietā, noteikti kaut ko salaistu viņa varā nonākušam naidīgam elementam

jaunie laiki, jaunā demokrātija. Gadiem aizritot un pašam novecojot, viņa ietekme tikai pieaug: tagad gandrīz neviens viņam vairs neko nevarēja iebilst, viņu sargāja ilggadējas pieredzes, ranģa un amatu bruņas. Draugam bija taisnība: tādi kā viņš bija kļuvuši neaizstājami. Tādi kā viņš jau tik daudzas desmitgades bija planējuši virs mazo cilvēciņu dzīvēm, ka tie viņiem bija patiesi pieķērušies un bez viņiem dzīvot vairs nespēja. Tādi kā viņš tagad, jaunajos laikos, bija kļuvuši par uzticamības garantu. Pat viens no valsts prezidentiem bija no viņējiem: cilvēkiem vajadzēja uzticamību, tradīciju, stingru roku.

Nemieru raisīja vienīgi tagadējā jaunatne. Pavisam citāda nekā viņa laikos. Tagadējā jaunatne bija tik dumja un izlaidusies, ka pat nenojauta, ar ko tai var beigties nepaklausība. Vajadzēja kādu, kas tiem visu paskaidrotu no jauna. Praktiski parādītu un labi pamācītu, kas notiek, ja neklaus. Viņš bēdējās, ka tā paaudze, kura bija nākusi pēc viņa, šādam uzdevumam ir par vāju. Tagadējai jaunatnei vajadzēja stingru roku, taču viņam pašam vairs nebija ne spēka, ne, galu galā, veselības to stingro roku rādīt. Tieši šī iemesla dēļ viņš pirms dažiem gadiem samazināja pasniegšanas slodzi, līdz no pasniedzēja darba atteicās pavisam. Nebija ne spēka, ne vēlēšanās ķēnāties ar tagadējiem studentiem: viņi uzdeva pārāk daudz jautājumu, gribēja visu zināt, gribēja vairāk semināru un, padomā tik, reizēm pat uzdrošinājās strīdēties ar pasniedzēju, saukdami to par «argumentāciju». Vienreiz neizturējās, viņš zaudēja savaldību, pacēla balsi: «Kad būsit manā vecumā, tad arī varēsīt argumentēt!» — «Bet jūs taču savā vecumā argumentēt nemaz neprotat!» iesaucās kāds pēdējās rindās, izraisot smieklu vilni. Viņš izgāja no auditorijas, gaiteni nācās iedzert sirds-zāles. Tomēr viņš nejutās zaudējis: zināja, ka visu kursu var iznīcināt eksāmenā. Taču toreiz notika kas nepieredzēts: studenti uzrakstīja rektoram iesniegumu, kurā sūdzējās, ka viņa lasītais kurss esot «morāli novecojis, nepietiekami interaktīvs, profesors ne tikai atsakās polemizēt, bet arī neatbild uz precizējošiem jautājumiem, necenšas veicināt kritisko domāšanu un sapratni». Kad prorektors, viens no viņa audzēkņiem, parādīja vēstuli, viņš nespēja noticēt savām acīm. Kritika par to, ka viņš neveicinot kritisko domāšanu! Kaut ko tādu rakstīt par viņu, kurš visu mūžu un visiem spēkiem cīnījies pret kritisko domāšanu! Par viņu, kura paraksts pie vārdiem «kritiski izsakās par iekārtu / vadību / lēmumu» varēja iznīcināt cilvēku, kuram šie vārdi veltīti! Kā gan viņš nepamanīja, kā palaida garām brīdi, kad viss mainījās? Prorektors viņu mierināja, tie esot tikai jauni, tukši, modīgi vārdiņi, kas pēc būtības neko nomainot — interaktivitāte, argumentācija, kritiskā domāšana, taču viņam vairs nebija spēka šos vārdus mācīties. Ne vairs viņa vecumā. Tāpēc kursu lasīt pabeidza kāds no jaunākajiem asistentiem, kurš arī pieņēma eksāmenu. Viņš pats

pasniegt pārstāja, paturēja savā ziņā tikai citu pasniedzēju uzraudzīšanu — viņš taču bija vecākais, ar visaugstākajiem zinātniskajiem tituliem, viņa viedoklim atestācijās bija liels svars: labāk nevis cīnīties ar dumju un nekaunīgu studentu strauēm, bet norikot darbā uzticamus kadrus, tos audzināt un pieskatīt.

Viņš apgriezās uz otriem sāniem, jo sāk žņaupt sirdi. Viņam tiešām vēnā laiž ko nelabu. Viņš pats, būdams tās meičas vietā, noteikti kaut ko salaistu viņa varā nonākušam naidīgam elementam. Prātā pazib doma izraut sistēmas caurulīti no katetra. Tad viņš pārdomā: varbūt meiča cer, ka tieši tā viņš rikosies. Varbūt sistēmā ir zāles, kas taisni uztur viņu pie dzīvības? Viņš šaubās. Šaubīties ir baisi. Viņš nekad mūžā nav šaubījies, vienmēr bijis stiprs, vienmēr zinājis, kas jādara. Sirdsapziņa viņu nav grauzusi ne reizi, un žēlumu viņš nav jutis ne pret vienu un ne pret ko. Tie visi bija naidīgi, kārtību graužoši, kritiski, nepielāgojušies elementi, kurus vajadzēja iznīcināt vai sliktākajā gadījumā vismaz pāraudzināt. Galu galā, ko tad viņš tādu darīja? Neko — tikai viņus sazimēja un uz viņiem norādīja. Par tālāko parūpējās sistēma. Laba, kārtīga sistēma. Sistēma, kas puslīdz labi darbojas joprojām. Kas notiks nākotnē, viņš nezina. Tagadējā jaunatne var sastrādāt muļķības. Tiesa gan, arī mūsdienās gadās labi, paklausīgi jaunieši — tādi, kurus viegli iedvesmot un pareizi ievirzīt ar stāstiem par izmantotajiem, par nevienlīdzību, par cīņu par tiesībām un to, cik svarīgi visiem būt vienlīdzīgiem un vienādiem. Un tad jau vajadzīgs tikai viens solītis, viens mazs grūdiens, un viņi visi var sākt cīnīties pret kritiskiem, neiederīgiem un atšķirīgiem, kārtībai traucējošiem elementiem un tātad — par pareizu lietu. Taču lielais vairums jauniešu mūsdienās ir nekam nederīgi. Izlepuši patērētāji, kurus nekas neinteresē, viņi grib tikai būt veseli, skaisti, laimīgi un bagāti, garšīgi paēst, lasīt ārzemju grāmatas un skatīties filmas ar kinozvaigznēm, milēt, milēties un taisīt mazus rozā bērneļus, kas būtu tikpat skaisti un dumji kā viņi paši. Un vēl, protams, viņi grib visur ceļot, pa visu pasauli. Ceļojumi ir ļaunums. Jo sevišķi — ceļojumi bez drošas ideoloģiskās uzraudzības, bez paskaidrojumiem. Tādi ceļojumi vienmēr kaut ko maina un ne jau uz labo pusi. Jauns cilvēks sāk salīdzināt, domāt un izdarīt — visbiežāk maldīgus — secinājumus. Jauns cilvēks uzreiz kļūst kritisks, sagramstās visādas idejas, kā, atgriezies atpakaļ, varētu dzīvot vai kaut ko darīt labāk. Bet labāk nevajag. Vajag tikai saglabāt tik smagi izcīnīto. Ne velti padomju laikos nevienu nelaida uz ārzemēm un pareizi darīja. Un, ja tomēr izlaida, tad tikai uzticamus, ideoloģiski nobriedušus un noturīgus kadrus. Tādus kā viņš. Kad viņu pirmoreiz palaida stažēties aiz robežas, viņam tur, vienā no tā sauktajām pasaules kultūras galvaspilsētām, nemaz nepatika. Viņš lieliski redzēja visu viltoto spožumu, visus tos krāmus, neveselīgo ārējo greznību, kas principiāli nav piemērota padomju cilvē-

Puslīdz esam izveidojuši arī jūsu nelietību sarakstu, taču visvairāk mūs interesē jūsu emocionālā biogrāfija

kam — lērumu galdarīku, pa atsevišķai dakšiņai katram ēdienam, pēc rozēm smaržojošu tualetes papīru, sieviešu modes, dzīvokļus ar piecām istabām un atsevišķām automašīnām darbam un nedēļas nogalēm, kartupeļus un burkānus veikalos tik tīrus, ka iepirkumu tiklīņu ar tiem mierīgi varētu likt arī uz izejamām drēbēm. Un visbriesmīgākais — redzēja tos nekaunīgos, bagātos cilvēkus, kas smejas par visu, ne ar vienu negrib dalīties un nebaidās ne no kā, izņemot nāvi, slimību vai nelaimes gadījumu. Viņi nebaidījās no valdības, nemaz nerunājot par to, ka no viņa tur vispār neviens nebaidījās. Tieši pieklājīgie, salti pārslidošie skatieni, kuros nebija nekādu baiļu un ne miņas no pazemības, bija visnepatīkamākais. Visu stažēšanās laiku tur ārzemēs viņš jutās pilnīga niecība. Nenozīmīgs nekas, kam nav nekādas ietekmes un no kura neviens nebaidās. Pēc ceļojuma atgriezies atpakaļ, viņš priecājās, rakstīdams atskaiti drošībniekiem un apsūdzēdams vienu kolēģi un kādu ārzemnieku, kurš viņiem šķietami sējās klāt. Patiesībā nekas īpašs nebija noticis, taču, aprakstījis to atskaitē, viņš sajūtās labāk. Sajūtās atgriezies mājās, veiksmīgi noslēdzis ceļojumu. Atmiņas par šo braucienu viņš vēlāk centās dzīt projām. Ceļojumi ir ļaunums, ceļojumi padara cilvēku kritisku vai — vēl ļaunāk — paškritisku. Jā, viņš nešaubās, ka par iemeslu mūsdienu jaunatnes izlaidībai un nekaunībai ir tie viņu nebeidzamie ceļojumi. Vairs nekam netic, par visu ņirgājas, kļūst kritiski, vairs neciena vecākos un varenākos...

Soļi, nospiesta durvju roktura skrapšķis.

— Kā jūtaties? — viņa atkal stāv pie gultas, rokas kabatās, acis izsmiekls. — Kā veicas ar atcerēšanos?

— Jaunkundz, — pacienties šai vārdā ieguldīt maksimāli daudz nicinājuma, viņš draudīgi noprasa, — vai jums ir jēlcāda nojausma, kas es tāds esmu?

— Atkal tā pati vecā dziesma. Cik var malt vienu un to pašu... — meitene baltajā halātā vilusies nomurmina. — Skaidrs, ka mēs zinām, citādi manis te nemaz nebūtu. Mums katram ir pa vienam jūsu oficiālās biogrāfijas eksemplāram ar visiem tituliem un apbalvojumiem, taču jūsu neoficiālā biogrāfija mums šķiet daudz interesantāka. Puslīdz esam izveidojuši arī jūsu nelietību sarakstu, taču visvairāk mūs interesē jūsu emocionālā biogrāfija, psihoanalīze... Kā jūs parasti izvēlāties savus upurus? Vai, nosūdzējis skaistu sievieti, pēc tam masturbējāt, domādams par viņu? Vai varbūt jūs pievilka vīrieši? Kā jūtaties, pirmoreiz nonācis ārzemēs? Vai apjēdzāt, cik nožēlojams izskatījāties brīvās pasaules kontekstā? Vai vismaz apjēdzāt, cik nožēlojams esat tagad? — viņa joprojām ņirgājas.

— Nožēlojams? Jūs pati neapjēdzāt! Neapjēdzāt, pret ko mēģināt nostāties! Neapjēdzāt, ka es neesmu viens! Ir arī citi! Mūsu te ir daudz, mēs esam vesela sistēma!

Meitene teatrāli paskatās apkārt, nosmejas.

— Atvainojos, bet kaut ko nesaprotat jūs pats. Slikti orientējaties realitātē. Paskatieties apkārt. Kur tad ir tie pārējie? Es redzu tikai jūs. Pavisam vienu un bez jebkādas sistēmas. Galu galā, beigās cilvēks vienmēr paliek viens.

— Uz ko jūs cerat? Ka es nožēlošu? Nesagaidīsiet!

— Oi, nē, ko jūs... Tieši to es nevēlētos... Redziet, patiesa, dziļa nožēla, kaut vai pēdējā mirklī, reizēm spēj ļoti daudz ko mainīt, plusu pārvērst par minusu, piešķirt cilvēciskumu, attīrīt caur ciešanām. Mums itin nemaz nevajag, lai jūs nožēlotu! Jo tikai bez nožēlas nonāksit pa taisno ellē. Pa taisno un uzreiz. Ellē, kur jums ir istā vieta. Taisnību sakot, jūs jau tur pa pusei esat. Ar vienu kāju noteikti. Un jau sen.

Viņš atspiežas uz elkoņiem, mazliet paslejas un, sakopojis visu cienīgumu, draudīgi izrunā frāzi, kura savulaik daudziem lika drebēt:

— Jaunkundz, jūs isti nesaprotat, no kuras puses pūš vējš...

Un apklusis atlaižas atpakaļ, jo īsu mirkli šķiet, ka meitene tūlīt sitīs ar dūri. Taču viņa savaldās un nekaunīgi paziņo:

— Man nospļauties, no kuras puses pūš vējš, jo es mājās braukšu ar savu mašīnu, un tur iekšā nepūš.

Tad, piegājusi pie infūzijas sistēmas, izvelk no kabatas šļirci un kaut ko ielaiž tās maisīnā. Vecis gultā sāk gārgt:

— Ko... kas tas ir? Ko jūs tur ielaidāt?

— Tūlīt uzzināsiet. Nebaidieties, jūs esat starp mūsējiem.

Aiz palātas durvīm viņa uzreiz novelk baltu halātu un steidzīgi ieģrūž rokassomiņā. Iedama pa gaiteni, dzird, kā sāk pikstēt palīdzības izsaukšanas signāls, un pēc mirkļa viena māšiņa paskrien garām uz palātu, no kuras viņa tikko iznākusi. Ar liftu viņa nobrauc lejā, iziet pa slimnīcas durvīm, dodas uz stāvlaukumu. Nočiepstas un nopikst vienas mašīnas slēdzene. Apsēdusies mašīnā, viņa drebošām rokām sagramsta cigarešu paciņu, vienu izvelk un kāri aizsmēķē. Puslīdz nomierinājusies un jau lēnāk vilkdama dūmu, viņa kādam piezvana pa mobilo:

— Izdarīju.

Otrā galā arī kāds nočirkstina šķiltavas, arī aizsmēķē. Pēc pauzes sievietes balss saka:

— Ceru, nekādas muļķības nesastrādāji.

— Nē, — atbild meitene. — Visu nostrādāju tīri. Divas isas sarunas un mazliet fizioloģiskā šķidruma. Bija patīkami vērot viņa paranoju. ■

No lietuviešu valodas tulkojusi Dace Meiere

¹ Rindas no Lietuvas PSR himnas.

² Vītis — Lietuvas ģerbonī atveidotais jātnieka tēls un arī pats ģerbonis.

³ *Tautiška giesmė* — neatkarīgās Lietuvas himna.

⁴ Lietuviešu valodā *Tiesa*.

Gunta Šnipke

Piederēšana

Gunta Šnipke (1955) ir dzejniece, arhitekte. Dzīvo Liepājā. Izdotas trīs dzejas grāmatas, 2018. gadā publicētais krājums *Ceļi saņēmis Dzejas dienu balvu*. Publikācijas arī vairākos kopkrājumos. 1996. gadā tapusi luga *Brīnums iestudēta Liepājas teātrī*.

Dzejniekiem
jāmirst jauniem
un smuki
skaitu
klāvs māris pēters juris...
maira...
nekā tur nav skaista
kaut visi skaisti
tik baisi
skaisti
nē
tikai vējš iegriezies
acīs
tikai tā asā gaisma
aizsītu muti
ar dienīško gaisu
jūras
mellumā vientule čūska
maļ rūkdama
rūgti ek
jāvelk vismaz simts gadus
tik
nolist noziedēt izkūpēt iekūņoties
starp četrdesmit un astoņdesmit
nekam nederīgs biogrāfijas gabals
vairs neesi smuki traks
vēl neesi viedi labs
tik
tabakas ražotājs brīdina ka
smēķētāji mirst jauni
es tā tad joprojām
vējā dresējot šķiltavas
glābējā pavārtē vienmēr tumsa
filtra dūms ieduras
plaušā
ziedoju kūpinu kūņojos
tēvs nesauc augšā
tik
brāļi un māsas iekš tumsas
jautā
pēc vārda

Zinu
visas pieturas
šajā pilsētā
bet
pamostas tauriņi
un visi maršruti
vienā
bez apstājas
bezglībā

Iedomājies
viņš ir baznīcas ubags un tad
iedomājies viņam ir darbs iedomājies pārvelkas
vakarā atpogā savus stumbeņus notīra
rētas nopucē zaudēto zobu
mellumu iedomājies kāds viņam
nogurums no sašņorētās tupēšanas lai
kāds būtu laiks nē
tu tikai iedomājies cik viņa mājās viss baisi
neatšķirīgs
no diendienā garām gājēju pajumtēm
totāli apraidītajā mūszemē ar
astoto labāko pieskares ātrumu
pasaulē
iedomājies
pārlaiko topos tos pašus spīdīgos
dupsīšus tais pašās mikrobiksītēs izziņās
apmiļo izklidušos jau lielos bērņus sapņo
par lidmašīnas biļetēm ar akcijas atlaidēm
skaita un skaita un skaita
kreditprocentu nomaksai nenopelnīto līdzīgi
dzīvo viņš iedomājies
tu
tikai iedomājies
būs vieglāk aizmiegtām acīm
neizšķiesties
starp bezdibenīgo mākoņu un
pāri lēcēju slēptāko vietīņu stopkadriem
peļķēs

Māsa

Māsas piederēšana Dievam priecīgi pelēka
aizlijušajā pilsētā ar visām stērbelēm
plakšķēdama iebrauc ar divriteni plikām pēdām
pelēkās zandalēs šķeļ lietu dzied dzidri
mierinoši un viegli viņas piederēšana spēlē
ģitāru viegli un mierinoši viņas piederēšana
starp saules atdzīvinātām priedēm dzied bērēs
priecīgi pelēka iederas viņas piederēšana
starp priedēm iejūk sveķos svecītēs kvēpināmajā
vīrakā ienirst liliju tvanā neaizskaramā
dienā iet viegli caur vīgu un ābolu groziem
nenobaudot bet nenoliedzot viņas piederēšana
iepērkas no tā ko ziedo māsas piederēšana
piedod svēto sedziņu krustdūrienā un caurajās
vilēs pirms pilsēta mostas viņas piederēšana jau
ceļos nožēlo savus grēkus Dievs viens

zin kur slēptus viņas piederēšanā viņas priecīgi
 pelēkā piederēšanā kas nepieder manai
 saprašānai viņas piederēšana ir atvērta zvaniem
 uz mobilo numuriņu kad nāk vācu grupas
 uz stāstu par Meinarda baznīcas dāvināšanu pēc
 Hannoveres no Vatikāna māsas
 piederēšana ar plikām pēdām pelēkās zandalēs
 autā priecīgi augšup raugās viņas
 piederēšana kustina kāju pirkstus ar polisku
 akcentu angļiski stāstītā ritmā viņas
 piederēšana to nemaz nenojaušot kustina kāju
 pirkstus ar melni lakotiem nagiem
 par prieku ekskursantiem
 es arī smejos
 bet nezkāpēc ticu
 māsas piederēšanai

Dažas rotaļu lietas
 liekas
 vecmodīgas
 gandrīz apkaunojošas
 tomēr muļķīgi mīļas
 piemēram dīlstošais skaidu lācis
 vai dzīve

Jemi vienu savu asaru
 Izturi
 Līdz saiet akmeni
 Tad
 Jemi otru akmeni
 Tādu pašu
 Tad
 Strīķē abus
 Līdz dabū smilti
 (ja ceļas dūmi
 būsi norāvis greizi)
 Tad
 Jemi to smilšu sieku
 Teci uz ūdeņa malu
 (labāk uz upi
 bet der arī jūra)
 Tad
 Gaidi
 Gliemeni
 Atveramies
 Tad
 Iemāni pašā maigumā
 Asāko smilšu graudu
 (lielās gan iejem ar vairākus
 bet tās reti nāk)
 Tad
 Gaidi
 Pirms laika tur nekā nebūs
 (pārplēsta gliemene nobeidzas
 bet beigtais vairs neaudzē pērles)
 Tad
 Laidies dibenā

Un meklē savējo
 (iesākumā visas šķiet vienādas
 kā ķīnieši purvcimā
 bet pamazām iemanās
 atšķirt)

Tad
 Plēs tik vaļā
 Un nāks
 Virtenēs vēršana
 Vienkārši
 Gaumes un tehnikas lietas
 (vienmēr jau piesienas
 vispārējai kompozīcijai
 mezgliņiem
 aizdares veidiem
 bet tas nūdien nebūs
 tavu asaru vērts)

Kurš nav galīgs duraks
 Var iemācīties
 Īsumā
 Tas arī viss
 Par dzejošanu

Kur veļi paliks kad mēs
 viņus pelnītā atpūtā bet viņi
 pilni visa zināšanas spēka bet mēs
 paši izredzēti lemt likt un ņemt bet veļi
 ar saviem pestējiem
 piegriezušies
 nez
 vai ko vispār iekrājuši
 vai izdzīvos neēduši
 vai lēnām dzisis vai izmisums dzīs
 tamborēt gleznot minēt
 krustvārdu mīklas līmēt
 papīra puķītes apputējušos logos
 ko vienmēr sapņojuši iemācīties
 lasīt ķīniešu valodā
 pilotēt gaisa balonus
 dejot vēderdejas
 vai atvaļinātajos sapņos
 kausies ar vistas aklumu
 un galu galā
 kur viņi paliks kad aizmirsīs
 visu
 kas notika vakar

Toms Treiberis

Nebija gana

Toms Treiberis (1985) — dzejnieks un publicists. **Dzejoļu krājumi** *Gaismas apstākļi* (2012) un *Drudzis* (2015). **Etīžu teātra Nerten režisors un aktieris, Latvijas Radio 1 kultūras žurnālists. Atdejo no krievu un angļu valodas. Šobrīd strādā pie trešā dzejoļu krājuma.**

Saules vētra

Sagūstītais runāja savādi.
«Saules vetras,» viņš, siekalām šķīstot,
sauca pār virvēm,
«to klust arvien vairak,
un katra nakama — specigaka
par ieprieksejo!»
Komandcentrāli pārvaldīja sūnas.
Ja rūpīgi ieskatījās,
varēja pamanīt, kā tās cilājas,
saknēm skūpstot
releja slēdžus.
Turpinājās misijas 170. diena,
un es savas domas par tevi
biju samazinājis
līdz divām reizēm dienā.
Vienīgi, ja sākās pēkšņa turbulence,
sanāca vairāk.
Citur — tur, no kurienes mēs ieradāmies —
šobrīd tika apbedīts mans suns,
kuru tā arī nekad netiku redzējis,
tikai pārraides ekrānā.
Sazin kas viņam bija iekodis —
piepeši metās uz dzīvākās ielas
mūsu pilsētā, kad to pastaigā
bija izvedusi Madamè X.
«Kur liksim šo mazo, mīlo pelīti?»
man jautāja pārinieks
no pirmās sadales reizes.
Viņš sminēja. Cik nu vien
ar tādiem ievainojumiem
vispār iespējams sminēt.
«Sūtīsim laukā,» es atbildēju,
kaut drīzāk būtu gribējies teikt:
«Lai atved vēlreiz,
kad būs atkal nācis pie prāta.»
Kamēr stāvēju pie iluminatora,
aiz kura izplatījumā
gremojā Milzu Mute,
zaudēju kontroli un aizdomājos
trešoreiz.

Labi, ka pavisam īsi: peldkostims smiltis,
iekosts ābols un uz dvieļa mikstā paciņa
Marlboro, caurcaurēm slapji mati
pār piesarkušo seju.
«Bet vai paši mēs ēdisim?»
uz Milzu Mute skatoties,
nemanot pienācis, jautāja pārinieks.
«Ēdisim, ēdisim,» es pagriezios un teicu.
«Un kā vēl ēdisim.»

Es sapņoju, ka biju nakts.
Pārlieta vilciena sliedēm,
pārlieta slimniekam, kurš
palicis vienīgais pamestā
slimnīcā.

No rīta pamozdamies,
apgērbos un izgāju
apraudzīt ielas.

Avīzēns paziņoja, ka
esot veikts kāds nozīmīgs izgudrojums,
par kuru drīz rakstīšot visas avīzes
un kurš pilnībā izmainīšot
Pasauli.

Vecpilsētas torņu smailes
cīnījās par tiesībām
uzdurt sauli.

Lokoties tās dunoši sarunājās:
«Kaut tevi ķertu lielgabala lode!»,
«Tu — nolāpītā, saskrābātā paklidene!»;
taču pārējo pārklīdēja kajjas.

Satiku savu veco skolotāju.
Viņš bija noguris, bet tomēr
uzstāja, ka izstāstīšot jaunāko anekdoti.

To pašu, kuru viņš mums stāstīja
vēl skolas laikā, kad viņu
patrieca no amata par
neuzticību valsts iekārtai.

Atgriezios mājup, un
mani pārņēma savāds nespēks.

Acis mirgoja zvaigznes,
un pār savandito gultu
pārbrauca reiz nokavētais vilciens.
Gluži kā no rotaļlietu komplekta.

Un, it kā ar šo pārsteigumu
vēl nebūtu gana — ieraudzīju,
ka manas plaukostas
pārklāj kartons.

Blakus dzīvoklim
kāds atslēdza durvis.

Tā bija operdziedātāja,
kuru reiz šajā pilsētā
gandrīz nomētāja ar akmeņiem.

Saudzīga bija ceļasomas
saskaršanās ar kājslauķi.

Bērns, kuru ratiņos ved, laiza to rokturus, bet
ko laizām mēs? Brūces, kuras ieguvām, liekot
zem botāniskā dārza žoga, cerot vēl pēdējo reizi
vasarai ieskatīties vaigā un teikt: «Piedod, mēs
negribējām tevi tik ātri laist prom.» Visklusākais
skatītājs ir ūdens, kad pamalēs eksplodē mūsu
domu salūti, un to degošās atogles aizdedzina
senlaikos būvētu namiņu salmu jumtus. Tikai
ceļā iespējams saprast, kas ir mājas; vai piepeši
attapties, ka to vairs nav. Tad parādās veca tele-
fona būdiņa, kurā ieejot, atklājas mazs, kom-
pakts muzejs. Tajā stāstīts par to, kā ļaudis reiz
gaidīja signāla pārtrūkšanu otrā klausules galā,
lai izdzirdētu katrs savu ilgoto balsi šepat, bla-
kus. Muzejs, kurā attēlota puķu nenoplūkšana
tikko uzziedējušos laukos un jūras nepārkāp-
šana pāri tuvējām kāpām. Mierpilnas ir domas,
kurās miers domā pats par sevi. Kad tajās iero-
das cilvēks, viņš ir diskreiti jāapklusina, jānogul-
da divānā, jāatņem telefons un asi priekšmeti.
Jāliek pie miera, jāizsniedz grāmata lieliem bur-
tiem un jāgaida. Jāsagaida.

Es biju pusaugu Sātana pielūdžējs.
Citīgi gādāju nepieciešamos
artefaktus un pēc labākās sirdsapziņas
mēģināju imitēt Melnajā Grāmatā
izmantoto rakstību.
Man bija melna samta mantija,
un katrs pirkstgals vienreiz
sadurts ar adatu.
Meklēju savējos, bet nekur neatradu.
Metālmūzikas krogos
ļaudis vai nu gulēja,
vai grasījās to darīt;
kodiju sienu apmetumu, lai taptu
niknāks un uzlabotos redze
un pārējās maņas.
Meklēju, nevienu neatradu.
Vakarā, atgriežoties mājās,
apēdu ķiploku un gandrīz
sāku pārdzīvot –
izpalika sārti un asiņu liešana...
Tomēr biju atvieglots,
jo rit taču uz darbu.
Tēvs mani iekārtoja praksē
savā apdrošināšanas kompānijā.
Mans uzdevums bija nodrošināt
savienojumu starp serveriem
dažādās uzņēmuma telpās.

No rita dzēru vēsu teju
un mēģināju atcerēties
Lūgšanu Melnajam Kungam.
Vienīgais teikums,
kuru spēju atcerēties, bija:
«Nāc, apkopo mūsu pulkus...»

noslidēja vaigu kauls
neko svarīgu nespēju pateikt
nebija arī ar ko pierakstīt
tikai sinepēm notriepa dakšiņa
kā vēl neatklāts akords
kāpēc šajā pilsētā
nav iespējas pārvietoties ar kuģīti
no viena rajona uz otru
lai iegādātos marcipānu vai avīzi
un ja būtu algas diena
varbūt pat abus
polaroida attēlā es vēl varētu
atpazīt sevi
bet vakardienas instagramā nē
pārāk ielāpaina šī sega
nesilda vairs nemaz
varbūt jākļūst par eremītu
kurš atsakās no savas gribas
ar otru roku paslepus
tomēr turoties pie tās pavadas

Vietu nav

Mūžība ietilpinās
divos vārdos.
Tava debija leļļu teātri.
Vietu nav – pāri zālei
milzīgs ledus klajums.
Vecpilsētas logos
izdziest gaismas.
Ir senāks laiks
nekā tas,
kas ir tagad.
Ir senāka
sajūta.
Uz galda izbiruši milti.
Labi, ka ne sāls.
Es ļoti nevēlos strīdēties,
un mūžība
tieši šobrīd
ietilpinās divos vārdos.

Vistans Hjū Odens

Spānija

Vistans Hjū Odens (*Wystan Hugh Auden*, 1907–1973) ir britu dzejnieks, literatūrkritiķis un libretists. Viņa agrīnos tekstus ir spēcīgi ietekmējuši klasiskā angļu modernisma dzejnieku darbi, bet jau pagājušā gadsimta 30. gados, nodibinoties autoritārajiem režīmiem Eiropā, Odens arvien plašāk pievērsās sociālo un politisko reāliju tēlojumam, kļūdams par britu kreiso aprindu ruporu.

1937. gadā viņš Spānijā pavada trīs mēnešus – no janvāra līdz martam. Turp viņš dodas ar pārliecību, ka dzejniekam ir jāiegūst nepastarpināta pieredze par lielākajiem politiskajiem notikumiem, lai vispār atļautos tos tēlot. Drīz pēc dzejoļa *Spānija* publicēšanas Odens saņem pārmetumus par tā pārlieku saasināto retoriku un mākslas upurēšanu propagandas nolūkos. Lai arī gadus vēlāk autors dzejoli noraksta kā nekam nederīgu muldoņu, kuras idejai viņš pats nekad nav ticējis, bet tikai vēlējies to daiļrunīgi izklāstīt, tā kodols – nepieciešamība uzņemties individuālu atbildību par sabiedrībā notiekošo – ir būtisks joprojām. ■

Raimonds Ķirķis

Vakardien – viss pagājušais. Mērvienību
Izplatība uz Ķīnu pa tirdzniecības ceļiem;
Skaitikļu un kromlehu iesakņošanās;
Vakardien – aprēķini ar ēnu saulainos apvidos.

Vakardien – apdrošinājuma vērtība noteikta ar
kartēm,
Zilēšana ūdenī, vakardien – ratu riteņu un
Pulksteņu izgudrošana, zirgu
Piejaucēšana. Vakardien – jūrasbraucēju kņada.

Vakardien – burvju un milžu izskaušana,
Cietoksnis kā sastindzis ērglis, nomērīdams
ieleju;

Meža uzslietā kapela;

Vakardien – eņģeļu un platrikļu gargulu grebumi.

Ķeceru tiesa akmens kolonnu ieskāvamā;
Vakardien – krogos teoloģiska naida strīdi
Un brīnumainā izdziedināšana pie avota;
Vakardien – raganu Sabats, bet šodien – ciņa.

Vakardien – dinamo un turbīnu uzstādīšana,
Dzelzceļu būvniecība koloniju tuksnešos;
Vakardien – norūdīta lekcija
Par Cilvēces izcelšanos. Bet šodien – ciņa.

Vakardien – ticība absolūtai grieķiskā vērtībai,
Priekškara nolaišana, varonim mirstot;
Vakardien – lūgšana saulrietam
Un vājprātīgo dievināšana. Bet šodien – ciņa.

Kamēr dzejnieks čukst, izbiedēts starp priedēm,
Vai kur nenosprostots ūdenskritums dzied isi
vai stāvus

Uz klints pie slīpā torņa:

«Ak, iztēle mana. Dodī man jūrnieka veiksmi.»

Un izmeklētājs cieši lūkojas caur savām ierīcēm
Uz necilvēcīgajām provincēm, noturīgo bacili
Vai milzīgo Jupiteru, grodi izdarināto:
«Bet manu draugu dzīvības. Es taujāju. Es
taujāju.»

Un nabagie savās drēgnajās mājēlēs, nometot
Vakara avīzi: «Mūsu diena ir mums par skādi.

Reiz parādiet mums

Vēsturi – mašīnstrādnieci,

Organizatori. Laiku – spirdzinošo upi.»

Un nācijas apvieno saucienus, pielūdzot dzīvi,
Kas piepilda katru māgu un dod pavēli
Slepenajam nakts teroram:
«Vai tad tu nedibināji pilsētvalsti sūkli,

Neizveidoji plašas haizivs un tīģera militārās
Impērijas, nenodibināji drosmīgo rudguzeļu
kara mītnes?

Iejaucies. Ak, nolaidies kā dūja vai

Saniknots tētis, vai smalks inženieris,
galvenais – nolaidies.»

Un dzīve, ja tā vispār atsaucas, atbildēja no sirds
Un acīm, un plaušām, iepretim pilsētas veikaliem
un skvēriem:

«Ai, nē, es neesmu pirmkustinātājs;
Ne šodien, ne jums. Jums es esmu

Līdzskrējējs, pudeles brālis, pamuļķis;
Esmu viss, ko jūs darāt. Esmu jūsu zvērests
Būt labiem, jūsu joku pastāstiņš.
Esmu jūsu darijumu balss. Jūsu laulība.

Ko jūs piedāvājat? Uzbūvēt taisnīgu pilsētu?
Izdarišu.

Piekrītu. Vai arī pašnāvības līgums, romantiska
Nāve? Ļoti labi, es piekrītu,
Jo esmu jūsu izvēle, jūsu spriedums. Jā, es esmu
Spānija.»

Daudzi to ir dzirdējuši tālās pussalās,
Apslāpētos lidzenumos, paklidušās zvejnieku
salās

Vai korumpētās pilsētas centrā.
Ir dzirdējuši un migrējuši kā kaijas, kā ziedu
sēklas.

Kā rūkoņa viņi pieķērās garajiem eksprešiem,
kas grīļojas
Caur netaisnajām zemēm, caur nakti, caur alpu
tuneli;
Viņi pārpeldēja okeānus
Viņi šķērsoja pārejas. Un visi — pasniedza savas
dzīvības.

Sausajā kvadrātā, tajā gabalā, kas nokniebts no
Karstās Āfrikas un tik nemākulīgi pielodēts
apķērīgajai Eiropai;
Tajā plakankalnē, ko iešķēlušas upes,
Mūsu domām ir miesa, mūsu drudža draudīgie
rēgi

Ir tieši un dzīvi. Jo bailes, kas lika mums
atsaukties uz
Zāļu reklāmu un ziemas kruīzu skrejlapu,
Ir kļuvušas par iebrūkošiem pulkiem;
Un mūsu sejas, iestāžu, veikalu fasādes un
drupas

Izstaro alkatību kā šāvēju komandas un lādiņi.
Madrīde ir sirds. Mūsu mirkļu maigums
atplaukst
Kā lazaretēs un smilšu maisi;
Mūsu draudzības stundas — tautas armijā.

Rīt — iespējams, nākotne. Noguruma un
strādnieku
Kustību izpēte; pakāpeniska starojuma
Skalas izzināšana;
Rīt — apziņas paplašināšana ar uzturu un
elpošanu.

Rīt — romantiskas mīlestības jaunatklāšana,

Kraukļu fotografēšana; jautrība zem
Brīvības meistarīgās ēnas;
Rīt — svētku intendanta un mūziķa stunda,

Daiļa kora rēkoņa zem kupola;
Rīt — padomi terjeru audzēšanā;
Rosīgā priekšsēžu vēlēšana
Ar strauji paceltu roku mežu. Bet šodien — ciņa.

Rīt — dzejnieku sprādzieni jaunatnes dēļ,
Pastaigas gar ezeru, nedēļas teicamā savienībā;
Rīt — velosipēdu sacikstes
Piepilsētās vasaras vakaros. Bet šodien — ciņa.

Šodien — tiša nāves iespējamības palielināšana,
Apzinīga vainas pieņemšana par nepieciešamu
slepkavību;

Šodien — varu tēriņi
Vienpusējām, zūdīgām brošūrām un žāvpilnām
sanāksmēm.

Šodien — pagaidu atspaidi: kopīga cigarete,
Kārtis sveču apgaismotā šķūnī un ausis
plošošais koncerts,
Virišķie joki, šodien —
Neveiklie un neapmierinošie apkampieni pirms
savainojumiem.

Zvaigznes ir kritušas. Dzīvnieki novērsīsies.
Mēs esam pamesti novārtā, un laiks ir iss,
Un Vēsture sakautajiem tikvien kā
Diemžēlas var teikt, tomēr ne palīdzēt, ne piedot
spēj.

1937. gada marts

No angļu valodas atdzejojis Raimonds Ķirķis

3 dzejoļi tuvākajiem 100

Dzeja ir labs pavadonis laikos, kad mēdzam arī ciest no teksta pārsātinājuma ārpus metaforu karaļvalsts. Dzejoļu mūsdienīgums ir grūtāk izmērāms nekā mēteļu piegriezuma vai grāmatu dizaina mūsdienīgums; viens no mērķiem šajā trīs dzejoļu izlasē ir apkopot mūsdienīgus tekstus, kas var iedvesmot, iedot koordinātas un vedināt lūkoties pēc nebijušiem impulsiem, simtgades vērtību kambarim paliekot drošā vietā — aiz mums — un tiecoties uz nākamību, aizvien metaforām dzīvu, aizvien brīvu

Zbignevs Herberts

Atdzejojot Zbigneva Herberta (*Zbigniew Herbert*, 1924–1998) darbus man ir bijusi vēlme sen, taču, tā kā viņa krājuma neesamība latviešu valodā ir kļuvusi par visai pierastu lietu līdzās Gombroviča prozas darbu neesamībai un daudzām citām spožām, latviski vēl neatrodamu poļu autoru darbu rindām, nesteidzos sevi ar to konfrontēt pārlietu bieži. Gribas uztaisīt cita poļu dzejas milža Česlava Miloša dzeju savā izlasē, gribas Jaroslava Ivaškeviča prozu izdot un turpināt tulkot visus tos, kam šie vīri varētu būt vectēvi un vecvectēvi. No otras puses, kaut kas skumīgs ir tajā, ka maniem draugiem ir jālasa citi poļu dzejas lielmeistari te angliski, te krieviski, lai cik labi arī būtu atdzejojumi šajās valodās. Sarunā ar kādu draugu nejauši pazibēja Josifa Brodskā it kā vienkāršais žonglējums ar poļu 20. gadsimta dižgaru Šimborskā, Miloša, Herberta (tieši šie trīs, jā) salikumu un neizbēgamām domām par to, kāpēc diviem pirmajiem tika Nobela prēmija, bet trešajam ne (lai arī, zināms, tas neliecina, ka Herberta dzejā būtu mazāk apbalvojamās dzejas vielas un tā tālāk). Šis pieminējums atgādināja man, ka ir vērts pārbaudīt, vai es Zbignevu Herbertu vēl dzirdu un kas manās at-

vilktnēs ir atdzejots. Starp vairākiem citiem atradu šo. Lai tas ir veltījums draugiem, ar kuriem pat pie pusdienām var runāt par teksta augšāmcelšanos un kuri palasot zina, ka ikkatrai paaudzei bija un, ceru, ir savs atšķirīgs Herberts. Mūsējai līdz šim bija Pētera Brūvera atdzejotie Herberta *Pana Cogito* opusi; varbūt tagad laiks meklēt starp tālākajām to pašu grāmatu lapām? ■

Ingmāra Balode

Zbignevs Herberts Uzraksts

Tu skaties uz manām rokām
tās ir vājas — tu saki — kā ziedi
uz manām lūpām tu skaties
tās par mazām lai sacītu: pasaule
— iesim labāk ligoties mirkļa stiebrā
iedzersim vēju
un skatīsimies kā noriet mūsu acis
vītuma smarža ir pati tīkamākā nāsīm
bet drupu formas lieliski noņem sāpes
manī ir liesma kas domā
un vējš ugunsgrēkam vai burām
rokas man nepacietīgas
es varu drauga galvu
no gaisa vien salīpināt

atkārtoju dzejoli kuru es vēlētos
pārtulkot sanskritā
vai piramidā:

kad izsīks zvaigžņu avots
mēs spīdēsim naktīs

kad pārakmeņosies vējš
mēs brāzmosim gaisu

No poļu valodas atdzejojusi Ingmāra Balode

Džefrijs Makdaniels

Mani fascinē klusums. Un dzeja par klusumu. Fascinē ideja ar vārdiem pastāstīt par istu, iespējamu klusumu, jo klusums ir platforma, kurā cilvēki sāk cits citu dzirdēt. Tas ir iespējams, tikai vārdiem atkāpjoties. Šo Džefrija Makdaniela (*Jeffrey McDaniel*, 1967) dzejoli sev atklāju 2014. gadā, lasot amerikāņu žurnālu *Poetry*, tomēr bija jāpaiet pieciem gadiem, lai es uzdrošinātos to pārcelt latviešu valodā. Ir dzejoļi, kas neatkāpjas, un šis bija viens no tādiem. Es jutu nepārvaramu vēlmi ar šo dzejoli dalīties. Izkliegt to kā klusumu, pēc kura ilgojas visa pasaule. Dzejolis atrodams autora dzejas krājumā *The Forgiveness Parade*, kuru citīgi lasu un pētu, un iesaku. ■

Inga Pizāne

Džefrijs Makdaniels Klusā pasaule

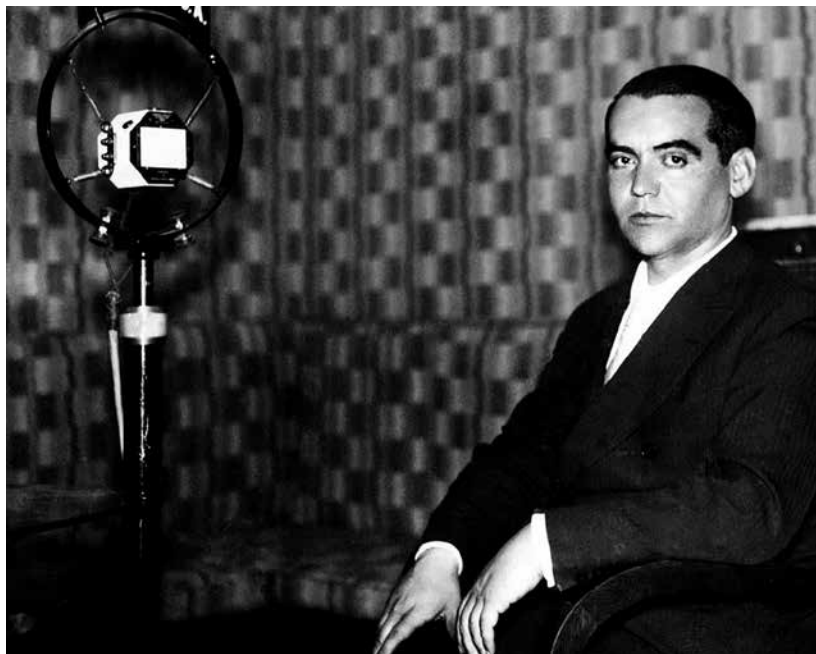
Pūloties panākt, lai
cilvēki biežāk
skatītos viens otram
acīs
un arī lai mierinātu
mēmos,
valdība nolēma
piešķirt katram
cilvēkam precīzi simt
sešdesmit vārdus
dienā.

Kad zvana telefons, es
pielieku to pie auss
nesasveicinoties.
Restorānā
vienkārši norādu ar
pirkstu uz vistas
nūdeļu zupu,
tīri labi pielāgojoties
jaunajai sistēmai.

Vēlu vakarā es zvanu
savai mīļotajai,
ar kuru mūs vieno
attāluma attiecības,
un ar lepnumu saku,
ka šodien esmu
izmantojis tikai
piecdesmit deviņus
vārdus.
«Pārējos pietaupīju
tev.»

Kad viņa neatbild,
zinu, ka visus savus
vārdus viņa jau ir
izmantojusi,
tāpēc lēnām čukstu
viņai «es tevi mīlu»
trīsdesmit divas un vēl
trešdaļu reizes.
Pēc tam mēs vienkārši
paliekam uz līnijas
un klausāmies viens
otra elpā.

No angļu valodas atdzejojusi Inga Pizāne

Federiko Garsija Lorka

Mēs nezinām, kādēļ nespējam milēt ēnas tāpat kā tos, kas tās nomet. Pat olivbirzs ēna var šķīst bieza un lipīga, kamēr virs tās, taisni saulē, sudrabaini mirguļo aplaimotie zari un neaptverami rūgtās ogas. Ja reiz cilvēkiem bija drosme mēģināt ar tām kaut ko iesākt, varbūt tie, ļaudis, var saņemt spēkus un iemilēt to, no kā bīstas? Nezinu. Šo dzejoli es izlasīju kādā no tām reizēm, kad cilvēks cilvēku bez liela iemesla uzciēnā ar labāko dzeju, kas viņam pieejama paša vārdos. Atdzejojumā aridzan. Zinu, ka Dens Dimiņš jau iestrādājies nākamajā tulkojumā (kamēr mēs vēl, pieļauju, lasām pagājušā gada darba augļus un ne tikai tos, palēnām, mācīdamies, strīdēdamies). Es pajautāšu, aizrakstišu, kā tas nākas, ka daļa Federiko Garsijas Lorkas (*Federico del Sagrado Corazón de Jesús García Lorca*, 1898–1936) dzejas viņa rakstbalsī skan tā, it kā autors elpotu tepat blakus. Lai gan reiz man tā bija, ka Lorka bija blakus: pirmoreiz, saskaroties ar Lorkas dzeju Knuta Skujenieka atdzejojumā krājumā *Kliedziens* (1971), ar ko atsākās atdzejotāja pēclēģera dzīve un publikācijas. Tajā krājumā bija man (tolaik bērnam) pielipošais dzejolis ar lūgumu «atstājiet balkonu vaļā». Izrādās, ir vēl dziesmas, kas nedzirdētas un gaidītas, un tādas, it kā vakar būtu piedzimušas, skan. ■

Ingmāra Balode

Federiko Garsija Lorka

Bērnū ērglis

Ak, papīra putniņ!
Bērnū ērgli.
Ar burtu spalvām
bez drauga
un bez ligzdas.

Rokas vēl noslēpumā mērktas
tevi rada aukstā
rudens vakarā, kad
mirst putni un lietus troksnis
mums liek iemilēt lampu,
sirdi un grāmatu.

Tu dzimsti, lai dzīvotu tikai īsu brīdi
trauslā pili
no kārtīm, kas paceļas trīcoša
kā lilijas stiebrs,
un tu prāto tur akls un bez spārnēm.
Bērnū ērglis.

Tomēr tu smeļies par Likteni:
«Rīts ir mūžīgs, mūžīgs ir
rasas avots.»
Un, lai gan tu nekam netici, tu to saki,
bērni jau nenojauš,
ka aiz zvaigznēm ir ēna
un ēna ir tavā pili.

No spāņu valodas atdzejojis Dens Dimiņš

Iekausēt tekstu valodas tradīcijā

Ar Guntaru Godiņu sarunājas Ronalds Briedis

Guntars Godiņš (1958) ir dzejnieks, atdzejojātājs no igauņu un somu valodas un redaktors. Strādājis Latvijas Radio Literāro raidījumu redakcijā, žurnālā *Avots* un *Latvju Teksti*, bijis Latvijas Rakstnieku savienības priekšsēža biedrs, Latvijas vēstniecības Igaunijā kultūras atašejs. Piecu dzejas krājumu un daudzu tulkojumu autors. Saņēmis vairākus Igaunijas un Somijas apbalvojumus.

Guntaru Godiņu satieku neilgi pirms Lieldienām, kad vēl nav zināms, ka Latvijas Literatūras gada balva nominācijā «Labākais ārvalstu literatūras tulkojums» tiks tieši viņam — par latviskoto igauņu eposu *Kalevdēls*. Šo balvu atdzejojātājs saņēms ceturto reizi, iepriekš ar augsto atzinību jau novērtēta gan viņa atdzejojātā igauņu tautasdziesmu izlase *Ozols auga debesīs* (2002), gan somu dzejnieces Heli Lāksonenas dzejas izlase *Kad gos smei* (2012) un Artura Alliksāra grāmatas *Dzeja* (2013) tulkojums. Līdzās Maimai Grīnbergai Godiņš ir viens no aktīvākajiem somugru kaimiņu literatūras tulkotājiem latviešu valodā.

Guntars tikko atgriezies no Tallinas, kur saņēmis Latvijas un Igaunijas Ārlietu ministriju Valodas balvu. Arī tā viņam jau trešā. Arī par igauņu eposa *Kalevdēls* atdzejojumu, kas iznācis apgādā *Nepuņns* un latviski no jauna tulkots 90 gadus pēc tā pirmā tulkojuma publicēšanas¹. Runājam par igauņiem un to, kā tiem skauž Lāčplēša spalvainās krūtis. Kad igauņi piemeklē kādas neveiksmes vai ir slikts laiks, viņš sakot, ka Dievs ir latvietis. Valsts atbalsts kultūrai Igaunijā ir pamatīgs, un summas ar Latviju — nesalīdzināmas. Guntars atceras gadījumu ar Igaunijas Kultūrkapitāla fonda direktoru Avo Violu, kurš nospēlēja kazino valsts naudā. Ja kas tāds notiktu Latvijā, šeit pirmām kārtām likvidētu

fondū. Cietumā Avo Viols uzrakstījis grāmatu. Kad jautāju, vai tā izdota ar Kultūrkapitāla fonda atbalstu, viņš tikai nosmej. Mūsu saruna tomēr galvenokārt par literatūru.

Mēs tiekamies dienā, kad pasauli aplido ziņa, ka nodegusi Parīzes Dievmātes katedrāle. Daudzi tiecas saskatīt tajā noteiktu zīmi, īpaši Lieldienu nedēļā. Vai tu esi mistiķis?

Tik daudz, cik tas saistās ar mitoloģiju. Lai gan nav sveša mistifikācija arī literatūrā. Piemēram, igauņu dzejnieks Arturs Alliksārs mainīja savus biogrāfiskos datus, pat izmainīja dzimšanas gadu. Kādā rakstā viņš min citu skolu, pat izdomā, ka ir studējis Tartu Universitātē. Pirms vairākiem gadiem lasīju mistiķa Svēdenborga darbus. Kad padomju laikos pētīju Vecā Stendera dzīvi un darbus, atklāju kādu retu viņa rakstu latīņu valodā. Vecais Stenders vecumā domāja par zelta taisīšanu. Kas tam bijis par iemeslu? Izrādījās, ka Sunākstes kapos, kur apglabāts Vecais Stenders, atrodas arī kāda vācu izcelsmes ķimīķa kaps. Tajā laikā, kad šis ķimīķis dzīvoja Sunākstē, Vecais Stenders sāka nodarboties ar alķīmiju. Par to vēlāk nekur neesmu lasījis. Tā kā mistifikācija un mistika var būt arī ļoti interesanta pārdomu viela.

Vai tu savu biogrāfiju esi veidojis?

Nē, bet ir parādījušies fakti, kas nesakrīt ar manu dzīvi. Kādā žurnālā biju iekļūvis TOP 10 Franču liceja beidzējos, lai gan es tur neesmu mācījies. Žurnālisti acīmredzot bija pamanījuši, ka tur mācījās mans dēls, kurš arī ir Guntars Godiņš, un bija pārliecināti, ka tas esmu es. Līdzīgi ar Tartu Universitāti. Kādā igauņu izdevumā rakstīts, ka esmu to beidzis. Tās ir kļūdas, bet kļūdas vairo mistifikāciju. Un arī Parīzē katedrāle acīmredzot nodega no vienas rupjas kļūdas, jo nekāda ļaunprātība tur pagaidām nav pierādīta. Kļūdu it kā var labot, tomēr tas nemaz nav iespējams. Pat izlabojot to, šaubas netiek kliedētas. Kļūda dzīvo savu paralēlo dzīvi un paliek. Varbūt kāds tik un tā domās, ka es esmu beidzis Franču liceju vai Tartu Universitāti.

Vai dzeja veidojas no kļūdām?

Vienā ziņā jā, bet tās biežāk ir apzinātas, pat speciāli radītas. It sevišķi, ja mēs skatāmies sirreālistu dzīves un darbus. Minēšu kaut vai Mena Reja labi zināmo Marsela Dišāna portretu 1924. gadā. Kad Dišāns vēlējās izmainīt savu identitāti un pārgērbās par sievieti, ļaujot Menam Rejam viņu nofotografēt. Tā gan nav kļūda, bet vēlme būt par kādu citu, mainīties. Dzejā dažreiz kļūda noved pie cita tēla. Varbūt tāda parādība nemaz neeksistē, nepastāv, bet tu esi radījis kaut kādu mistisku tēlu. Atceros — kad vēl rakstījām ar rakstāmmašīnu, Uldis Bērziņš radiatoraidījumam man iedeva savus dzejoļus rokrakstā. Es pārrakstīju un šur tur biju uzsitis

Ronalds Briedis (1980) ir latviešu dzejnieks. Izdevis dzejoļu krājumus *Asaru gāze* (2004), *Karaoke* (2008) un *Zāles pret nemirstību* (2016). Rakstnieku savienībā vada Literāro akadēmiju.

citus vārdus. Steidzu izlabot, bet Uldis iesaucās: «Pag, pag, varbūt tā ir pat labāk?»

Kāpēc es par biogrāfiju jautāju – tavs tēvs nodarbojās ar mākslu, brālis ir mūziķis, un tu pats vairāk esi literatūrā. Vai tas ir apziņāti, ka intereses sadalījušās pa dažādām jomām?

Nē, es domāju, ka tā ir pilnīga sagadīšanās. Tēvam bija talants. Viņš nekur nav mācījies. Tas viss ir pašmācības ceļā – gleznošana, zīmēšana, rasešana, arī koka un metāla darbi. Savā laikā viņš strādāja par zīmētāju un fotografētāju Viesītes dzelzceļam. Vagons kaut kur nogāja no sliedēm, un viņš naktī tika celts augšā, bija spiests braukt un avāriju uzzimēt. Toreiz tur nebija fotogrāfa. Viņa redzes atmiņa bija fantastiska. Es to pārbaudīju, kad man mašīnā stiklā vajadzēja ielīmēt gumijas gabaliņu. Domāju, ka viņš mēris, bet viņam to nevajadzēja, apskatījās un piegriezta precīzi. Bērnībā un jaunībā mēs ar brāli nodarbojāmies ar mūziku kopā. Es mācījos trompeti Bērnū mūzikas skolā un pat gribēju stāties konservatorijā, bet tad pārdomāju un aizgāju uz filoloģiju. Jaunībā mums bija arī sava rokgrupa, kopējām tā laika ārzemju rokmuzikas grupas. Toreiz man nebija nekādas intereses par literatūru. Kad sākām taisīt savas dziesmas, es rakstīju tekstus un tā nonācu pie dzejas.

Vai mūziķa pieredze tev palīdz?

Ļoti. Es uzskatu, ka tautasdziesmas, *Kalevdēlu*, Alliksāru es nespētu atdzejojot, ja man nebūtu muzikālās izglītības. Man ir profesionāla muzikālā izglītība, lasu notis, orientējos harmonijā utt. Tas palīdz arī dzejas rakstīšanā un tulkojumos. Ja kādam jāuzraksta vai jāatdzejoj kāds dziesmu teksts, vispirms prasu notis. Nereti komponisti man ir teikuši, ka nepazīst notis, tad atbildu, ka tādā gadījumā viņi ir tādi kaktu komponisti. Domāju, ka ar muzikālo dzirdi ir vieglāk arī iemācīties valodas. Tautasdziesmas es nekad netulkoju, ja nebūtu studējis tautas mūziku, jo senais teksts un mūzika papildina, ir ciešā saistībā.

Un tad tu sāki interesēties par malaiziešu un indonēziešu valodām.

Tas bija sen. Man gribējās iemācīties kādu valodu, kas nav obligāta skolā. Savācu grāmatas, vēlāk, pateicoties Knutam [Skujeniekam] un Uldim, dabāju malaiziešu valodas vārdnīcas, mācību grāmatas. Sāku pat atdzejojot viņu tautasdziesmas – pantonus, kas ir ļoti līdzīgi mūsu dainām ar cezūru pa vidu, ritmiskā figūra apmēram tāda pati, rindā lielākoties astoņas zilbes. Bet man nebija, ar ko sarunāties, neviena malaizieša tuvumā nebija, un es nodomāju: nē, man vajag kādu citu, bet muzikālu, ļoti skanīgu valodu, un es izvēlējos igauņu valodu, kas bija tikpat eksotiska, jo tolaik es vēl dzīvoju Viesītē un tur nebija neviena igauņa. Mācījos igauņu valodu, iespējams, tāpēc, ka tā ir ļoti muzikāla. Tās visas ir nejausības, bet, iemācoties vienu va-

lodu, pēc tam nopietni strādājot, iepazīstot tās tautas kultūru, satiekoties ar cilvēkiem, tu nodrošini sev amatu uz divām dzīvēm. Tie mani tulkojamie darbi ir nepadarāmi. Turpat vēl pieķer klāt somus un mazās somugru valodas, un tev ir darbs vismaz trijām dzīvēm.

Roberts Frosts ir teicis, ka dzeja ir tas, kas zūd tulkojumā. Vai tu tam piekrīti?

Poetry is what gets lost in translation – es šo teicienu bieži izmantoju, it īpaši, ja jānolasa kāda lekcija par atdzejoj. Domāju, ka gan zūd, gan arī nezūd. Mēs to apzināmies, jo dzeja ir valoda, tā rodas no valodas, tāpēc loģiski, ka tulkojumā kaut kas zūd. Tulkotājs un jo sevišķi atdzejojotājs nedrīkst būt sastindzis no oriģināla, viņš nedrīkst būt stīvs. Viņam tas jāuzņem sevī, jāpārkausē, izmantojot tos līdzekļus, kas atrodami latviešu valodā, poētikā, un jācenšas sasniegt oriģinālu. Tas ir drīzāk spoguļattēls. Tas, ka kāds procents no tiešā oriģinālteksta zudis, ir pilnīgi skaidrs. Te gan ir jautājums par dzejas sarežģītību, stilistiku, virzienu, manierēm utt. Kaut vai igauņu vai somu tautasdziesmas vai Arturs Alliksārs, Ilmars Lābans vai Juhans Līvs. Katram šādam tekstam ir sava poētiskā vērtība, un katram ir savi līdzekļi. Jebkuram autoram ir savi frazeoloģismi, sava leksika, ko viņš lieto. Kad tulkoju Jānu Kaplinski, centos atdzejojumā izmantot tos vārdus, ko viņš varētu lietot. Nekad neizvēlējos tādu vārdu, ko viņš neņemtu mutē. Kad tulkoju tautasdziesmas, tā ir pilnīgi cita opera, tur ir milzīgi daudz, ko stāstīt. Tā ir poētika, tā ir tradīcija, tā ir pieskaņošanās mūsu folklorai, bet nekādā ziņā ne lokalizēšana. Ja Arturam Alliksāram es akcentēju tikai viņa saturisko vai jēdzienisko, tas atkal nebūs viņš, jo šajā dzejā ir ļoti daudz valodas muzikalitātes un skaniskā efekta. To apvienot, protams, ir grūti, tas ir ilgs un grūts darbs, bet man ļoti svarīga ir iedvesma, ko gūst no oriģinālteksta. Sāku atdzejojot, tulkot tad, kad vēl gāju skolā. Pateicoties ilgajai pieredzei, cenšos nesastingt oriģinālteksta priekšā, bet gan to iekausēt latviešu valodas un poētikas tradīcijā.

Cik dzejnieku esi atdzejojis?

Dzejas grāmatas vien jau kādas 30–40. Ja vēl pieskaita publikācijas antoloģijās, žurnālos, dažādos pasākumos, tad to ir simtiem. Un katram ir cita stilistika, savs piegājiens. Man patīk mainīt autorus. Es tulkoju Matsū Trātu, savā ziņā realīstu, tad pēkšņi ķeros pie sirreālista Ilmara Lābana. Kad esmu noguris no sirreālās poētikas, atdzejoj Contru, un tur atkal ir asprātīgas valodas spēles. Apnik Contra, ņemu Svenu Kivisildniku, Haso Krullu vai Heli Lāksonenu un darbojos ar citiem līdzekļiem. Atdzejojot Heli dzeju, biju spiests radīt jaunu valodu, izmantojot Vidzemes libiskā dialekta iezīmes. Lidz ar to man nekad nav garlaicīgi. Ir tulkotāji, kas tulko vienu un to pašu autoru. Man tas neder.

Vai tu iztulko darbu līdz galam vai strādā

Guntars Godiņš:
«Dabūju malaiziešu
valodas vārdnīcas,
mācību grāmatas.
Sāku pat atdzejot viņu
tautasdziesmas —
pantunus, kas ir ļoti
līdzīgi mūsu dainām
ar cežuru pa vidu.
Bet man nebija, ar ko
sarunāties.»

Foto — Kristaps Kalns

ar vairākiem autoriem vienlaikus un darbojies ar to, ar kuru tajā brīdī interesantāk?

Man tomēr iznāk strādāt ar vairākiem, jo visu laiku kaut kas nāk klāt. Ir dažādi projekti. Tomēr tādu fundamentālo darbu, kāds ir eposs *Kalevdēls*, nevar uzskatīt tikai par tulkošanu, tas vispirms ir pētījums. Eposa atdzejošanu nevaru salīdzināt ar kādas grāmatas tulkošanu, lai cik sarežģīta tā būtu. *Kalevdēls* prasīja vismaz kādas divas trīs augstskolas. Tā ir etnogrāfija, folkloristika, tā ir tautasdziesmu poētika — tas ir fundamentāls darbs, tad vēl senā valoda. Līdztekus eposam tulkoju arī Lēlo Tungalas romānu *Biedrs bērns*. Teicu Lēlo, ka tulkoju šos abus tik atšķirīgos darbus. Viņa man atrakstīja: «Tad tu tulko *Biedru Kalevdēlu*.» Igaunijam ir tāds jociņš

vai anekdote: «Ko tad jūs meklējat tajos izrakumos? — Ai, mēs meklējam Kalevdēla partijas biedra karti.» *Kalevdēlu* savā laikā centās pieskaņot padomju ideoloģijai.

Kāpēc paralēli *Kalevdēlam* bija tieši *Biedrs bērns*?

Tā sagadījās. Varu teikt, ka visi projekti, ko esmu tulkojis no somu un igauņu valodas, ir notikuši pēc manas iniciatīvas. Ļoti retos gadījumos bijis citādi, varbūt kādu bērnu grāmatu izdevniecība ierosināja man iztulkot. Parasti es izdevējam izstāstu, ko tulkošu, ieinteresēju. Mēs neesam tikai tulkotāji, bet savā ziņā arī tulkotās literatūras aģenti. Varbūt strādājam pat labāk nekā kāda aģentūra vai centrs, kas par to atbild un brauc uz grāmatu tirgiem. Jo tulkotājs vislabāk jūt un novērtē tekstu. Daudz kas no tulkotās literatūras ir arī mums neierasts. Tāpēc nevar zināt, vai grāmata aizies vai neaizies, vai kāds pirks vai nepirks, vai tā ieinteresēs vai neieinteresēs. Liels prieks, ja esi trāpījis. Kaut vai Kivirehka *Kaka un pavasaris*, to spēlē pat teātrī. Tāpat Heli Lāksonena. Atdzejojot Heli, es būtībā riskēju, bet tagad dzejas izlasei *Kad gos smei* ir bijuši vairāki papildmetieni, un ar Heli esam uzstājušies pārpildītās zālēs Latvijā, Somijā un Igaunijā.

Kas, tavuprāt, ir būtiskāk — tulkot klasiku vai šodienas autorus?

Es domāju, ka gan — gan. Bet no klasikas jāņem tikai zelta fonds, tad tam ir jēga. *Kalevdēlu* gribēju tulkot tāpēc, ka pirms tam strādāju ar igauņu tautasdziesmām un jau biju izveidojis savu tautasdziesmu atdzejas sistēmu. Iedomājos, ka latviešiem šis fundamentālais darbs ir vajadzīgs, jo savā ziņā tas ir pamattekstis, no kura izauga visa igauņu nacionālā literatūra. Turklāt tas turpina dzīvot dažādos veidos, pat kariķētos.

Tomēr pārsvarā jātulko aktuālais, tas, kas pašlaik notiek literatūrā. Bet var būt visādi. Piemēram, pārtulkoju Raimonda Kaugvera romānu *Četrdesmit sveces*. Lai gan gribēju to tulkot jau 80. gados, zināju, ka tas neies cauri. Romānā ir pārāk daudz tolaik aizliegtā: lēģeris, viens no romāna varoņiem saka, ka krievi sadalīja Poliju kopā ar Vāciju, minēts pat Molotova—Ribentropa pakts. Romāns bija uzrakstīts 1966. gadā un 1967. gadā Igaunijā publicēts. Cilvēki Latvijā lasa šo grāmatu un netic, ka tolaik to vispār bijis iespējams izdot. Igaunijā pamanījās. Pirms Čehoslovākijas notikumiem 1968. gadā to varēja, pēc tam vairs nebūtu iespējams.

Man patik sameklēt tos autorus, kas it kā aizķepina robus mūsu literatūrā, papildina to. Vai tas būtu Kaplinskis, kas ir filozofs, budists dzejā, vai igauņu sirreālisti Ilmars Lābans, Arturs Alliksārs un Andress Ehins. Patik arī atdzejot trakos zēnus Contru, Veiko Merku vai Kivisildniku. Tā ir ironiskā stīga, humors dzejā, kas mums ir retums. Tulkošana ir sava veida misija.

«Esmu atgriezies, izgājis cauri kādam lokam, varbūt pat bijis spiests būt tajā lokā,» tā Guntars Godiņš par nonākšanu pie savas būtības dzejā.

Foto — Kristaps Kalns

Vispirms sāk tulkot, bet vēlāk jau veido savu atdzejas vai tulkošanas politiku.

Man liekas, ka Pumpura eposa dzīvotspēja lielā mērā balstās uz to, ka kultūrvaronī ir ielikta diezgan koncentrēta un ietilpīga metafora — tā spēks ir lāča ausis. Kad tās zaudē, varoņa īpašais statuss zūd. Un katrs autors, kas Lāčplēsim pievēršas, vai tas ir Pumpurs, Rainis vai Zālite, šajā metaforā var ielikt ko savu un to atkal atdzīvina, parādīt no cita skatpunkta. Vai Kalevdēlā arī ir lietas, kas ļauj tam aktualizēties dažādos laikos?

Jā, būtībā visi šie lielie milži nāk no brīnumpasakām — gan Igaunijā, gan Latvijā, gan Somijā. Un no mitoloģijas. Varbūt Lāčplēsis mazāk, vairāk Kalevdēls. Tāpat kā Lāčplēsis dzīvo tālāk citos darbos, citā stilistikā, arī igauņi ļoti bieži izmanto Kalevdēlu, lielākoties gan ironiski. Lāč-

plēsis ir tāds diezgan nopietns, viņam nav tādu nerātņu izdarību kā Kalevdēlam. Bet Kalevdēlā saskatāmas diezgan daudzas pretrunas. Viņa milzīgais augums un varenība, bet līdztekus arī cilvēciskais vājums. Viņš piesmej savu pusmāsu, bez iemesla nogalina somu kalēja dēlu. Milzīgais Kalevdēls prasa padomu mazajam ezītim. Iedomājies — milzis un mazais ezītis! Igauņi labi zina to vietu eposā — igauņim ezītis ir gandrīz vai kā svētais dzīvnieciņš, kas devis padomu lielajam Kalevdēlam. Lāčplēsis ironiskā nozīmē ir izmantots retāk, varbūt tikai Contra mēģinājis savā poēmā *Natural born Lāčplēsis*.

Ir Turbada *Kēves dēls Kurbads*.

Jā, pareizi, to mēs turpinājumos savulaik publicējam žurnālā *Avots*. Trimdā šis darbs bija sacēlis lielu ažiotažu. Bija sašutums, ka apsmiets dižais Lāčplēsis!

Kreicvalds tā pats bija iecerējis, vai tas ir izveidojies nejauši? Cik saprotu, folklorā šī milža tēls ir vairāk kā antivaronis, un eposam tam pat piešķir pozitīvās īpašības.

Var teikt, ka šis milzis tika salikts pa gabaliņam. Igauņiem, tāpat somiem, Kalevu vai Kalevdēlu varam saziņēt pasakās, leģendās, tomēr ļoti minimāli. Kreicvalds un iepriekš arī Fridrihs Roberts Fēlmans paši šo tēlu izveidoja no igauņu folkloras pamattekstiem. Svarīgi zināt arī 19. gadsimta ideoloģiju, tālaika domas un ieceres, kas virmoja Mācīto igauņu biedrībā. Tieši šī biedrība mudināja radīt tautas eposu.

Tulkot Kalevdēlu bija grūti, jo eposam nav skaidri izteiktas sižetiskās līnijas. Tā ir tikai nojaušama. Bet šī neskaidrība ir dabīga, jo mitoloģijā skaidrība ir reta parādība. Te atgriežamies pie sarunas sākumā minētās mistikas. Folkloristika ir vairāk minējuma māksla. No mitoloģiskā skatpunkta Kalevdēls ir saistīts ar Saules dēla nonākšanu uz zemes. Un, iespējams, ir saistība ar Kāli meteorītu, šo reālo notikumu pirms 4000 gadiem. Tas parādās somu *Kalevalā*, setu tautasdziesmās. Pasaules koks — Lielais ozols — nokrīt uz salas, un uz vairākām dienām putekļu mākonis — tumsa — aizsedz sauli. Tāpat kā mūsu mitoloģiskajās tautasdziesmās, arī igauņiem ir Lielā ozola mīts, kas nozīmē triju pasaulu savienojumu.

Cik lielā mērā Kalevdēlā parādās romantiskā varoņa pretrunīgums? Mums tomēr romantisms, vismaz tajā laikā, kad top *Lāčplēsis*, saistās ar tautisko romantismu, un tur vēl tās pretrunas nav. Tas ienāk tikai ar *Veidenbaumu*, līdz tam svarīgāka ir teiksmainā pagātne. Vai igauņiem romantisms tajā laikā līdzīgāks mūsu tautiskajam romantismam vai tam, kas jau bijis Eiropas romantismā?

Gan Fēlmans, gan Kreicvalds arī paši rakstīja līdzīgus romantiskus darbus. Piemēram, Fēlmana darbs *Koit ja Hämariik* (*Rītausma un Vakarblāzma*) ir līdzīgāks latviešu stilistikai, var-

Dzejas krājumi

Tas nepasacītais (1985)
Ar atpakaļejošu datumu (1989)
Ēnu nesēji (1993)
Nakts saule (2000)
 CV [izlase ar jauniem dzejoļiem] (2008)

Dzejas krājumi citās valodās

Öö päike igauņu valodā (2000)
Flying Blind angļu valodā atdzejojusi Jūdžins O'Konels un Māra Rozīte (2005)
Märkret har ingen färg zviedru valodā atdzejojis Juris Kronbergs (2008)

Nozīmīgākie pēdējo gadu tulkojumi no igauņu valodas

Igauņu tautas eposs *Kalevdēls* (*Kalevipoeg*) (2018)
 Lēlo Tungala. *Biedrs bērns* (2018)
 Ludzas igauņu pasakas (2015)
 Jāns Kaplinskis. *Balts papīrs un laiks* (2014)
 Ene Mihkelsone. (*Mēra kaps* 2014)
 Arturs Allikšārs. *Dzeja* (2014)
 Heli Lāksonena. *Kad gos smei* (2012)

būt mazāk Eiropas romantismam. Jo Eiropas romantisms savā ziņā ir intelektuāls. Vienalga, ko piesaucam — Hofmaņa *Runča Mura dzīves uzskatus* vai kādu citu tā laika autora darbu. Igauniešiem tomēr tas bija tautiskais romantisms — igauņu valodas formēšanās, valodnieku pētījumi, vajadzība pēc nacionālās literatūras. Eiropā tas bija pašsaprotams, līdz ar to Eiropas romantisms bija brīvāks, modernāks.

Var teikt, ka igauņu un latviešu literatūra, domāšana un vēsture ir kā vienas tautas vēsture, tikai atšķirīgas valodas. To nevar teikt par lietuviešiem, kas ir pilnīgi cita pasaule. Esmu strīdējies ar valodniekiem, ka latviešu un igauņu valodā ir daudz vairāk līdzību nekā lietuviešu un latviešu. Protams, tas ir pateicoties libiešiem. Tāpēc arī latviešu filologiem svarīgi mācīties ne tikai lietuviešu, bet arī libiešu un igauņu valodu. Vismaz valodas vēstures izpratnes līmenī.

Mēs ar igauņiem esam ilgāk kopā dzīvojuši. Un lietuviešiem nav eposa.

Viņiem tāda izteikta eposa nav, jā. Un tā tomēr ir cita vēsture, lielvalsts, kunigaiši.

Par pretējībām tevī pašā. Tavā dzejā, gan agrīnajā, gan arī vēlāk, dadaistiskajās un sirreālistiskajās spēlēs, ir liela daļa epatāžas. Un, no otras puses, ir arī pilnīgi pretēji teksti, kuros parādās kaut kas klusināts un meditātīvs, te minēšu krājumu *Nakts saule*. Kā tevī tās sadzīvo?

Es domāju, ka tas pirmais efekts vairāk radās no sadzīvošanas ar pastāvošo realitāti, tās ir spēles ar cenzūru, varbūt arī tā laika dzejas tradīcija uzlika savu zīmogu. Vēlāk jau nevarēju tā uzrakstīt. Krājums *Nakts saule*, bet sākot jau ar *Ēnu nesējiem*, vairāk bija eksperiments. Kad jutos noguris no visas šīs esošās poētikas, no jambiskajām kastītēm, man radās *Sonets ar līnijām* vai *Haika ar cipariem*. Biju priedīgs, ka ar krājumu *Nakts saule* beidzot nonācu tur, kur ir mana būtība. Tie ir mani dzejoļi. Mani vienmēr ir interesējis budisms, un savā laikā esmu arī daudz lasījis par to. Pateicoties Jānam Kaplinskim, to varēju darīt vēl tad, kad Latvijā gandrīz neko par šo tēmu nevarēja dabūt. Un šis domāšanas veids man bija un ir tuvs.

Esmu atgriezies, izgājis cauri kādam lokam, varbūt pat bijis spiests būt tajā lokā. Tās ir divas diametrāli pretējas poētikas un domāšanas. Būtībā tā kā divi cilvēki. It kā es un mans dvīņbrālis.

Un tie teksti, kas izlasē CV?

Tad jau es strādāju Tallinā. Tad praktiski viens cikls bija gatavs, kas nedaudz atšķiras no dzejoļiem krājumā *Nakts saule*. Varbūt pat vēl skopāks vārdos. Es uzrakstu dzejoļi, un tas ir mans profesionālais kretinisms. Iespējams, tāpēc, ka esmu atdzejojātājs, gribu to rediģēt, isināt. Redzu liekvārdību, redzu, cik daudz vārdu, vārdu, vārdu. Es gāju uz tādu trīs rindiņu vai vienas rindiņas poētiku. Reizēm saku sev — pietiek tulkot

un atdzejojot, gribu pats rakstīt. Bet tad ir jāaizmūk kaut kur projām. Mans somu draugs aicina uz Malagu. Es gan viņam atbildu, ka tur tik un tā runāšu tikai somu valodā. Kad pie mums ir novembris, februāris, tad somi kā gājputni laižas prom uz Malagu, un somu valoda tur dzirdama vairāk nekā spāņu. Bet tur ir arī interesanta daba, makšķerēšanas iespējas. Varbūt tad varēšu makšķerēt un rakstīt dzejoļus?

Pēc CV ir pagājuši jau vienpadsmit gadi. Vai top arī kas jauns?

Tādās drumslās. Nezinu, vai izdošu drumslas, katrā ziņā es nevaru apsolīt, jo bieži uzdodu sev jautājumu, ko nozīmē profesija «dzejnieks»? Ja tu vairs neraksti, vai tik un tā esi dzejnieks? Kad strādāju vēstniecībā Igaunijā, vienubrīd sāku rakstīt dzejoļus igauņiski. Bet tas bija nejauši. Sēžu, rakstu un konstatēju, ka rakstu igauņiski. Varbūt arī krājums *Nakts saule* šādā stilistikā veidojies daļēji tāpēc, ka domāju un sāku rakstīt igauņiski. Jo katrā valoda paver citas iespējas. Daudzus krājuma *Nakts saule* dzejoļus esmu tulkojis no igauņu valodas uz latviešu. *Nakts saule* iznāca arī igauņiski, un abas grāmatas veidoju gandrīz vienlaikus. Protams, labāk rakstīt savā dzimtajā valodā, citā valodā varbūt nav iespējams būt tik brīvam, bet tādi dzejnieki mums ir. Piemēram, Juris Kronbergs, kurš saka — viņš rakstot ar abām rokām, gan ar kreiso, gan ar labo, arī zviedriski un latviski.

Ko tuvākajā laikā varam no tevis sagaidīt?

Man ir daudz sāktu tulkošanas projektu. Tūlīt beigšu vienu bērnu grāmatu par lidostu un kukaiņiem tajā. Grāmatu *Lidostas blaktis nepadodas* uzrakstījusi jauna igauņu rakstniece Kairi Loka. Asprātīgi. Pamazām atdzejoju Contras bērnu grāmatu *Visi ir visgudrākie*. Ļoti sarežģīti, contriskas vārdu spēles. Aprīlī atbrauc Heli Lāksonena, un sākšu gatavot jaunu viņas dzejas izlasi pieaugušajiem. Tad vēl ir mazāki darbiņi. Turpinu arī rakstīt rakstus par *Kalevdēlu* un tā tulkojumu, uzstājos un lasu lekcijas gan Igaunijā, gan Latvijā. Un jāsāk gatavoties uz copi. No 1. maija visi copmaņi ir laivās. ■

¹ Latviešu valodā eposa fragmenti pirmoreiz publicēti 1904. gadā periodikā *Raiņa atdzejojumā*, bet pilnā apjomā ar nosaukumu *Kalevipoegs* tas izdots 1929. gadā Elinas Zālītes tulkojumā.

Jūlija Dibovska

Avantūra prātā

Andris Kuprišs. *Berline*. Rīga: Orbīta, 2019.

Jūlija Dibovska (1987) ir literatūrzinātniece, kritiķe un redaktore. Gatavo promocijas darbu Latvijas Universitātē un nespēj atrauties no aktuālajiem procesiem literatūrā.

«Vai tu vēlies uzzināt savu ceļu no manis?»¹ iesmejoties policists jautā cilvēkam, kurš steidzas uz staciju un šaubās par izvēlēta ceļa pareizību Franca Kafkas stāstā *Padodies!* Vai mēs vēlamies uzzināt ko jaunu no Andra Kupriša, kuram iznācis stāstu krājums?

Orbitas bibliotēkas izdevumi pašlaik ir pārsteidzošākā prozas, tulkojumu un dzejas sērija Latvijas literatūrā, un šķietami nelielais grāmatīņu izmērs ir maldinošs, gluži kā smejošais policists Kafkas sarakstītajā ainiņā. Andris Kuprišs, kuram Kafka ir tik mīļš, ka viņš atsauca uz to, gan bļiežot lasītājam pierē, gan saglabājot tēlotu distanci, pats ar savām prozas kombinācijām sagādā dažādu līmeņu atklāsmes un priedē ar literāro in- un de-toksikāciju.

Krājuma titulstāsts ir attāls, tomēr gara radnieks Kirila Kobrina *Vēsture. Work in Progress* pēdējai daļai par ieceļošanu Kuldīgā, un tā centrālais tēls arī ir pilsēta. Gluži kā alkohols galvenā varoņa šūniņās, Berline, kas «ir mūžīgā svētdiena» (141), ar savu īpatnējo neatkarību netieši pārņēmusi noskaņu visā krājumā. *Berline* vēsta par kādu vārdā A. (ak, šie Kafkas varoņi) – viņš piedzīvo gluži «brīnišķu», gribēti negribētu ieceļošanu Berlinē; satiek draugus G. un S., dažreiz paliek pa nakti un, lai gan ne tik filozofiski kā Venedikta Jerofejeva varonis *Maskavā—Gailišos*, tomēr nemitīgi lej sevī šur un tur pirktu vai dabūtu alkoholu; piedzīvo delīriju, murgiem līdzīgas vīzijas, lasa Rīgā palikušās draudzenes e-pastus, raksta dienasgrāmatu, kas apgriez kājām gaisā laiku un pat vēstītāja personu. Pāris reizes apēd kādu sviestmaizi. Ar to laikam skandalozā daļa Kupriša prozā beidzas (ir vēl mulsinošais stāsts *Pirksti* par sievietes sāļo smaržu uz vidējā un rādītājpirksta), jo te vērtīgāks princips: stāsts *Berline* ir ierastas matērijas veidots teksts, ne pārāk izaicinošs, tomēr prāta smalkās motorikas cienīgs. Ceļojums ir paradokšāls, nav viegls, nav jauns un tomēr sarakstīts tā, it kā mēs brauktu uz Berlīni pirmo reizi.

Bez jau raksturotās *Berlines*, kur aizdomīga var likties tikai naivā tieksme finālā definēt šo pilsētu un pazūdošais sievietes tēls, par prāta vingrojumu programmā efektīviem atzīstami stāsti *Atvainošanās* (tēvs, dēls un noslēpumainie kursi), *Drosmīgs lēmums* (kā Kafka tumšā istabā meklētu gaismas slēdzi) un Kupriša prozas debijas pirmais spilgtais darbs *Slapjais ledus*, kas jau bija izdots bilingvālajā krājumā *Проза / Proza (Orbīta, 2014)*. Toreiz lasīts, tas palika prātā ar neatminamo mīļumu, sadzīvīskumu un prozaiskumu, bet pietiekami atturīgu, laikus izmantotu apmaldīšanās un atrašanās ainu. Ja šie parametri Kupriša stāstos iestrādāti, tie darbojas veiksmīgi, kā smalks psiholoģisks trilleris (vai šo tieksmi no nelielas baļķu kaudzītes redzespunkta skatīties uz cilvēkam būtiskām kustībām autors arī ņēmis no Kafkas mazstāsta *Koki?*). Stāstu valoda un forma ir lakoniska, loģiska, šķiet, autors pie tās rūpīgi strādājis.

Un, jāteic, Andris Kuprišs tomēr nav Andrejs Ļevkins, kuram taktīlais piegājiens videi ir tik ļoti taktīls, ka teksts var neatsaukties pat uz nemitīgu glāstīšanu. Kuprišs nav dusmīgs vīrietis – un tieši tajā nozīmē, ka ir tuvāks estētiem modernistiem, tam pašam Kafkam, kuru Kuprišs netieši nodēvē par nedusmīgo vīriešu prozas autoru (144). Patiesībā viņa paša prozā pamanāma vīrišķības stereotipa² neesamība. Nosaucot to par dekonstrukciju, vajadzētu skaidrot, ko jaunu Kuprišs ir radījis, taču autoram nekas tamlīdzīgs nav bijis vajadzīgs.

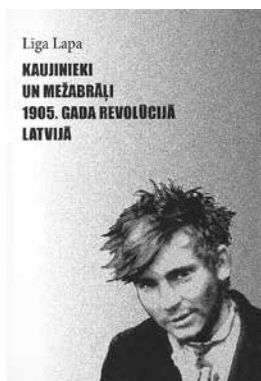
Viņavaroņi (precīzāk, viensvienīgsvaronisvisos stāstos, visticamāk, baltais vīrietis no Austrumeiropas, vecumā ap trīsdesmit) var nokļūt gluži klišejiskā vidē, taču mentāli atrodas ārpusē, neiesaistās šķietami ierastā sīzeta spēlē, ko var sastapt vecmodīgos mīlasstāstos, dēku romānos. Stāsta *Proletāriskā terapija* šāda klišejiska vieta ir bārs, kur briest kautiņš un ir rudmataina bufetniece (atkal jāmin Kafka?), bet varonis pamet vietu tikai ar pistācijām kabatā. Pavisam maigas dabas stāsts ir *Atteikums*, kurā izšķīries vīrietis ierodas ballītē, satiek meiteni un negaidīti secina, ka viņa rokām ir garāka atmiņa nekā viņa vēlmei ļauties jaunām attiecībām. Mūsdienu atraisīto lasītāju spēj izaicināt skolēns, kurš interesējas par vīnu un cigāriem, cieši draudzējoties ar skolotāju neēdīga nosaukuma stāstā *Tu esi pirmais, kam to stāstu*. Kupriša varoņa avantūra drīzāk notiek viņa prātā, nevis ricībā. Un viņa prozas tēla radītie kafkiskie, nedaudz garlaicīgie pārdomu «gabaliņi», kas, manuprāt, grāmatā bieži šķiet lieki un ieskanas Haralda Matuļa ironisko meklējumu balsi, it kā būvē piemiņas zīmi mirstošajai inteliģencei. Tā ir mierīga, reflektējoša un simpātiska sabiedrība, kurā var ielūkoties bez bailēm. ■

¹F. Kafka. *Get it up! The Complete Stories*. Knopf Doubleday Publishing Group, 2012.

²Anna Žabicka. *Redzami neredzami*. <http://www.punctummagazine.lv/2018/06/25/redzami-neredzami/>

Toms Ķikuts

Varoņu nepievilcīgie tuvplāni

Līga Lapa. *Kaujinieki un mežabrāļi 1905. gada revolūcijā*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2018.

Toms Ķikuts (1988) ir Dr. hist., Latvijas Nacionālā vēstures muzeja pētnieks. Veidojis nozīmīgas izstādes un ekspozīcijas muzejos, vairāku pētniecisku publikāciju autors un līdzautors.

Līgas Lapas darbā 1905. gada pieredze Latvijas teritorijā atainota saltā konkrētībā, tuvu klāt pagātnes norises atspoguļojošo dokumentu burtam.

Grāmatas kodolu veido revolūcijas vardarbības hronika, sākot ar detalizētu 1905. gada 13. janvāra Rīgas notikumu izpēti, tālāk ietverot arī slavenākās «ekspropriācijas» un soda ekspedīcijas darbības laiku. Autore mērķtiecīgi devusi priekšroku izmeklēšanas un tiesas dokumentos rodamo faktu analīzei, izvairoties no grūti pārbaudāmām memuāru versijām. Rūpīgi strādāts ar pinceti, nepretendējot uz laikmeta rentgenuzņēmumu.

Lielo vispārinājumu un revolūcijas pārvērtējumu meklētājiem būs jāpiedzīvo vilšanās, ja vien avotu licību pretstatījumā un tiešumā balstītais vēstījums nešķitīs pietiekami iespaidīgs. Taču gan vēsturniekiem, gan vēstures interesentiem un «lietotājiem» it kā hrestomātisko 1905.–1906. gada epizožu atšķetināšana ir nozīmīga, jo daudzām no tām vairāk nekā simt gadu trūcis detalizēta, kritiska izvērtējuma. Papildu uzziņas vērtība noteikti ir arī grāmatas apjomīgajam personu rādītājam (tajā skaitā 1905. gada 13. janvāra 56 upuru sarakstam) ar paskaidrojumiem un avotu norādēm.

Savu monogrāfiju autore sākusi bez skaļiem paziņojumiem par agrāko historiogrāfijas priekšstatu nojaukšanu. Līga Lapa runā nevis par nācijas politiskajiem mērķiem, pastāvēšanas jēgu, gribu un varonību, bet gandrīz tikai par to, kurš kuru par ko un kā nogalināja. Tādējādi 1905. gada revolūcija izgaismojas visai neparasti; arī morāli neērtos, cēlajā nācijas tapšanas stāstā neiederīgos jautājumus autore necenšas aplēpt ar retoriskiem mikstinājumiem. Šis faktuālais notikumu izklāsts pat bez īpaša nolūka nostāda cēlos revolūcijas ideālus pret kaujinieku mērķiem iegūt naudu un ieročus un tādējādi liek balot gan proletariāta, gan arī nacionālās revolūcijas varoņtēlam.

Autores pavērtais priekšskars uz revolūcijas prozaisko pusī ir iespaidīgākā un aizraujošākā grāmatas daļa. Valsts alkohola veikalu, tā saukto monopolu aplaupīšana (226.–228. lpp.) vairs nav attēlota

kā cīņa pret dzeršanu un krogu peļņu, bet gan kā drošs līdzekļu iegūšanas veids pagrīdniekiem; tas pats sakāms par citiem laupīšanu veidiem un draudu vēstulēm. Ekskursss auksto ieroču (rungu, duncu, ar svinu pielietu spieķu) jomā un Rīgas ielās ar šiem rīkiem veikto uzbrukumumu apraksti (42.–43. lpp.) rāda baismu ainu. Nepatikamo portretu papildina pašu kaujinieku vidū izplatītās atriebības dziņas, nodevība, meli, mulķīga iekrišana varas iestāžu nagos un citu paraušana līdzī karātavu vai katorgas bezdibeni, kas liek apšaubīt jo sevišķi padomju vēstures versijā stiprināto priekšstatu par revolucionāru organizētību.

No šķietami «sausiem» faktiem cita pēc citas aužas revolucionāru vērtību un psiholoģiskā portretējuma nīti. Svarīgais atgādinājums par revolūcijas upuru dehumanizāciju (36. lpp.) parāda, kā tika veidots tāds 1905. gada stāsts, lai revolūcijas varoņi nezaudētu ne druskas «pareizības» (ši tēma būtu pelnījusi vēl plašāku izvērsumu). Latvijas historiogrāfijai novatoriski šķiet arī tas, ka te upuri un ievainotie revolūcijas pretinieku pusē nav tikai «carisma kalpi», bet arī cilvēki, kas pilda savu dienesta pienākumu. Tas nemazina patvaldības režīma nežēlību, bet parāda, cik augsta maksa ir revolucionārais ceļš.

Psiholoģisko un vērtību dimensiju revolūcijas vēsturē autore iezīmējusi vairākās epizodēs, piemēram, stāstot par Indriķa Asara un viņa sievas Lavīzes apcietināšanu un tiesu. Detalizētajam Pārdaugavas kaujinieku darbības aprakstam cauri skan autores jautājums: vai bija jēga tam, ka divu velti nogalināto cilvēku dēļ bojā gāja vēl pieci, ieskaitot cietumā dzimušo un mirušo Asaru dēliņu, turklāt badam un trūkumam nolemti palika arī citu revolucionāru bērni? (77.–79. lpp.) Autore vēstījums par revolūcijas laika traģēdijām tomēr palicis gandrīz bezkaislīgs, un akadēmiskā «tā bija» pieeja vietām, šķiet, pārāk dzelzaini ņēmusi virsroku pār notikumu emocionālo kontekstu.

Plašāks 1905. gada revolūcijas vērtējums un pārdomas par tās atstātajām pēdām nācijas dzīvē nodotas grāmatas lasītāja ziņā. Tāpat ik pa brīdim lasītājam pietrūkst autores viedokļa un skaidrojuma, piemēram, par mežabrāļu kustības rašanos un tās dalībnieku skaitu (5000 vīru), ko autore apšaubā, bet jaunas aplēses vietā nepiedāvā (176.–179. lpp.). Arī LSDSP darbība revolūcijā, partijas radikalizācija (75. lpp.) un tās saistība ar vardarbības eskalāciju vēl prasa dziļāku izvērtējumu. Tiem, kuri jau lasījuši Filipa Rufa piedzīvojumu grāmatu *Pa stāvu liesmu debesīs*, pētījumus un memuārus par latviešu teroristu gaitām Helsinkos, Londonā vai atentātu plānošanu Krievijā, zināmu vilšanos varētu sagādāt tas, ka analizēts ir gandrīz vienīgi Latvijas avotu materiāls un norises Vidzemē un Kurzemē.

Tomēr nenoliedzami — Līgas Lapas grāmata kļuvusi par fundamentālu faktoloģisku pētījumu 1905.–1906. gada revolūcijas vēstures izpētē. Cerams, ka ar autores spalvu taps apcerējums arī par revolūcijas uzdotajiem «lielajiem jautājumiem». ■

Gints Apals

Kara stāstu summa

Uldis Neiburgs. «Dievs, Tava zeme deg!»:
Latvijas Otrā pasaules kara stāsti. Rīga: Lauku Avīze, 2014.

Uldis Neiburgs. «Grēka un ienaida liesmās»:
Latvijas Otrā pasaules kara stāsti. Rīga: Latvijas Mediji, 2018.

Balvu *Gada vēsturnieks Latvijā 2018* ļoti pelnīti ieguvis *Dr. hist.* Uldis Neiburgs. Šī panākuma pamatā ir pētnieka izcilās spējas popularizēt vēsturi, pievēršot sabiedrības uzmanību pretrunīgiem pagātnes notikumiem. Ulda Neiburga pieeja ir novatoriska. Aprakstot kādu norisi vai personību, viņš rada mazu stāstu, kas raksturo atsevišķu vēstures aspektu. Apvienojot daudzus stāstus vienā kopumā, rodas priekšstats par veselu laikmetu, kas saglabā aizgājušā laika krāsas un dramatismu.

Ulda Neiburga pieeja spilgti izpaužas divos rakstu krājumos par Latvijas vēsturi Otrajā pasaules karā. 2014. gadā izdota grāmata «*Dievs, Tava zeme deg!*», bet 2018. gadā nācis klajā sējums «*Grēka un ienaida liesmās!*» Apvienojot jau agrāk periodikā publicētus rakstus, abi krājumi veido vienu veselumu — saistošu, emocionālu vēstījumu par tautas un cilvēku likteni, kurā atklātas izvēles iespēju robežas patiesi eksistenciālā situācijā.

Otrā pasaules kara vēstures uztveri arī mūsdienās ietekmē politiski noteikti mīti un pieņēmumi. Informācijas telpā joprojām dzīvo padomju okupācijas režīma noteiktie priekšstati par vācu nacionālsociālisma absolūto ļaunumu, kas attaisno padomju puses rīcību. Vismaz daļēji tie sakrīt ar ievērojamā britu vēsturnieka Normana Deivisa aprakstīto liberālās pieejas paradigmu, kas ietver vairākus joprojām derīgus postulātus: 1) ticību unikālam Rietumu civilizācijas pavedienam, kurā mūsdienu Eiropa attēlota kā cilvēces progresā augstākā virsotne; 2) antifašisma ideoloģiju, kas šo karu traktē kā izšķirošo notikumu labā uzvarai pār ļauno; 3) aizraušanos ar Vācijas vēstures demonizāciju; 4) pateicību Padomju Savienībai, kas transformējas iecietībā pret dažādām Krievijas politikas izpausmēm; 5) vārdos neizteiktu piekriša-

nu Eiropas dalījumam Rietumos un Austrumos; 6) apzinātu visu fakti ignorēšanu, kas neatbilst iepriekšējiem punktiem (Normans Deiviss. *Eiropas vēsture.* Rīga: Jumava, 2009. 64.—65. lpp.).

Pasaulē valdošās vēstures koncepcijas daudzi Latvijas vēsturnieki cenšas samērot gan ar vietējās sabiedrības pieredzi sociālās atmiņas līmenī, gan ar Latvijas valsts tiesiskās nepārtrauktības doktrīnu. Ulda Neiburga rakstu krājumi vairāk iekļaujas sociālās atmiņas literatūras klāstā. Uzmanība tiek pievērsta notikumiem vai personībām, kas raksturo lielāku cilvēku grupu pieredzi un attieksmi pret norisēm. Veidojas jautājumu grupas, kuras lasītājs uztver kā kara laiku raksturojošus lielumus. To salīdzinoša analīze rada kopējo priekšstatu par realitāti un iezīmē zināmu tematisku hierarhiju.

Krājumos ietverti 66 raksti, kuru saturs daļēji pārklājas. No tiem 24 stāsti tieši saistīti ar nacistu okupācijas režīma represijām vai noziegumiem. Šajā aspektā izteikti dominē holokausta tēma. Trūkst plašākas informācijas par padomju okupācijas varas atbalstītāju likteni. Salīdzinājumam padomju varas nodarījumus atspoguļo 11 raksti. Nacistu civilpārvaldes struktūru darbība atspoguļota četros rakstos, turpretim padomju okupācijas iestāžu darbības tēma nav skarta nemaz.

Personību griezumā īpaša uzmanība pievērsta ebreju glābējiem Žanim Lipkem, Aloizam Brokam, Annai Polei, Artūram Motmilleram, Paulam Krūmiņam un Kārlim Frišfeldam. Maz informācijas par holokausta upuru pieredzi, kas skarta tikai Šeinas Gramas, Jentas Levins un Ulda Kurzemnieka gadījumā. Plašāk atspoguļota ar holokausta noziegumiem saistīto virsnieku Herberta Cukura un Konrāda Kalēja pretrunīgā dzīve, taču tipiska ebreju slepkavas portreta grāmatās diemžēl nav.

Līdzīga problēma veidojas ar padomju varas noziegumu atainošanu indivīda līmenī, kur diezgan izsmelošais Vasilija Kononova tēlojums ir vienīgais detalizētais piemērs. Gan nacistu, gan komunistu represiju atainojums šādā aspektā var radīt maldinošu iespaidu, ka kara noziegumi un noziegumi pret cilvēci saistāmi ar vietējās izcelsmes komandieriem, nevis okupācijas varu politiku Latvijā.

Liela daļa krājumos ietvertu stāstu iztirzā karadarbības norisi un atsevišķas operācijas. Vairums no tiem skar Latvijas militārās vienības Vācijas bruņoto spēku sastāvā, kā arī atsevišķu ievērojamu militārpersonu likteņus. Pie šīs kategorijas pieder 13 stāsti, padomju karaspēka vienību darbībai veltīti tikai četri sižeti. Lasītājs gūs labu iespaidu par izcilajiem virsniekiem Kārlī Aperātu, Ernestu Laumani, Alfrēdu Riekstiņu, Miervaldi Adamsonu, Gustavu Praudiņu, Jūliju Ķīlīti, Rūdolfu Kandi un Žani Butku. Tomēr viņu gaitas maz ko stāsta par ierindas karavīra likteni. Nav atbildes uz jautājumu, kāpēc

daudzi Latvijas iedzīvotāji brīvprātīgi stājās Vācijas dienestā, tāpat – vai tikai bailes no soda vēl lielākam cilvēku skaitam lika pakļauties mobilizācijas pavēlei?

Nozīmīga tēma ir pretošanās okupācijas varām, kam Uldis Neiburgs veltījis astoņus rakstus, nosacīti iezīmējot «trešā ceļa» iespējas divu lielvaru sadursmes laikā. Uzmanība pievērsta gan nacionālo partizānu cīņām pret sarkanarmiešiem kara pirmajās dienās, gan Pētera Supes un Bronislava Slucka vadītajām cīņām tā pēdējā gadā, gan Ilzes Kalnāres traģiskajam liktenim.

Tomēr lielāks uzsvars likts uz pretošanos vācu varai, sevišķi Latvijas Centrālās padomes darbību, kas raksturota kā «vienīgais valstiski pareizais ceļš». Saprotais, ka Konstantīns Čakste, Bruno Kalniņš, Ludvigs Sēja un Bernhards Einbergs vēstures retrospekcijā uzskatāmi par tālredzīgas politiskas izvēles simboliem. Tomēr liecības par LCP darbību sociālajā atmiņā ir visai marginālas, šim žanram daudz vairāk atbilst Ulda Neiburga stāsti par plaši zināmo Jāņa Kureļa grupas darbību un Roberta Rubeņa vadītajām kaujām.

Mazāka uzmanība pievērsta ikdienas dzīvei kara laika apstākļos. Lai gan vairāki sižeti atspoguļo civiliedzīvotāju stāvokli un postījumus karadarbības laikā, ekonomiskā situācija un dzīves apstākļi rakstu krājumos praktiski nav atspoguļoti. Izņēmums ir ļoti vērtīgie materiāli par bēgļu laivām uz Zviedriju un civiliedzīvotāju piespiedu evakuāciju no Rīgas 1944. gada rudenī. Iespējams, šie uzsvāri rada nedaudz maldinošu iespaidu par civiliedzīvotāju noskaņojumu un bēgļu kustību kopumā, nav diferencētas informācijas par bēgļu motivāciju.

Rakstu krājumu stiprākā puse ir centieni dekonstruēt mītus, nojaucot robežu starp «labajiem» un «sliktajiem» vēstures tēliem. Vēlme būvēt tiltus starp atšķirīgiem sociālās atmiņas segmentiem Neiburga stāstos nereti iet ļoti tālu, iesniedzoties vērtību sfērā. Vēstures literatūras specifika ir tāda, ka dažādu norišu un personību nozīmi var atspoguļot gan retrospekcijā, gan aizgājušā laika kontekstā. Pirmais aspekts rada jaunus mītus, kas pārspilē šodienas vērtībām atbilstošu faktoru ietekmi. Otrais aspekts nojauc saikni starp cilvēku rīcību un vispārējiem ētiskiem principiem.

Diemžēl vēsturisku personu humanizēšana Uldi Neiburga reizēm noved tuvu morālam relativismam. Neitrāli iecietīgi apzīmējumi ne vienmēr ir vietā, ja runa par Latvijas tautai un valstij naidīgām vardarbīgām grupām. Daži piemēri – 1941. gada vasarā padomju okupācijas varas radītie iznīcinātāju bataljoni, kas bija iesaistīti represijās pret civiliedzīvotājiem, saudzīgi apzīmēti par latviešu strādnieku gvardi, terorists Imants Sudmalis konsekventi saukts par padomju pagrīdnieku, cilvēku slepkavošanā iesaistītie padomju diversanti Kurzemē dēvēti par

kaujiniekiem vai sarkanajiem partizāniem.

Iespējams, šāda pieeja izriet no autora tendences uzskatīt padomju propagandu par legītimu vēstures avotu gan satura, gan leksikas ziņā. Tomēr 21. gadsimta apstākļos mazliet divaina šķiet grāmatā iekļautā eseja par Latvijas Otrā pasaules kara vēstures pētniecības jautājumiem, kurā Uldis Neiburgs dod savu vērtējumu padomju historiogrāfijai: «Saturiski vienveidīgs, bet apjomā ražīgs bija arī Latvijas PSR vēsturnieku ieguldījums Lielā Tēvijas kara pētniecībā.»

Diemžēl padomju historiogrāfijas mantojums abās grāmatās ir arī konceptuāls. Stāstu kopuma hronoloģiskie ietvari sniedzās no 1941. gada 22. jūnija līdz 1945. gada 9. maijam, apakšvirsrakstā minētie Latvijas Otrā pasaules kara stāsti faktiski ir vēstījums par Vācijas un PSRS kara laiku. Taču šī posma notikumu kopsakarības daudzviet paliek neskaidras, jo trūkst informācijas par Otrā pasaules kara sākuma posmu – laiku pirms un pēc Latvijas okupācijas 1940. gada 17. jūnijā.

Konceptuālās pieejas trūkumus var sastapt diezgan bieži. Viens aspekts šādā ziņā saistīts ar kolaborācijas fenomenu, kas stāstos saistīts galvenokārt ar vācu okupācijas periodu. Sadarbība ar padomju okupācijas varu faktiski nav aplūkota kā faktors, kas ietekmē turpmākos notikumus. Piemēram, tas spilgti izpaužas Miervaldim Birzem veltītajā rakstā, kurā galvenā varoņa darbība komjaunatnē pieminēta tikai nepilnā teikumā. Otrs aspekts saistīts ar valstiskuma atgūšanu kā pretošanās pozitīvo mērķi. Lai gan var pieņemt, ka neatkarības atjaunošanu vēlējas visi nacionālie partizāni, būtu nepieciešams argumentēti pamatot, ka šis uzdevums prevaleja pār izdzīvošanas, paš aizsardzības vai atbēgšanas motīviem.

It īpaši sociālās atmiņas žanrā būtu vērts ņemt vērā, ka cilvēku priekšstati par normalitāti bija saistāmi ar situāciju pirms 1939. gada rudens, kad ikdienas dzīvi sāka iespaidot kara tuvošanās, bet ierastās kārtības sabrukums 1940. gadā fundamentāli mainīja vērtību orientierus. Tam sekojošā sabiedrības fragmentācija grupās ar atšķirīgu attieksmi pret norisēm būtu pelnījusi diferencētu analīzi. Bez tās nav iespējams spriest par to, cik daudz cilvēku rīcību noteica eksistenciāli motīvi un cik – neatkarīgas valsts ideāls, ko iespējams uzvert arī kā pirmskara dzīves normalitātes simbolu.

Kopumā Ulda Neiburga stāstu krājumi ir liels solis uz priekšu vēstures komunikācijā plašai sabiedrībai, tie aizpilda tukšumu starp specializētu akadēmisku literatūru un plašsaziņas līdzekļu vienkāršotiem priekšstatiem. Recenzenta kritiskās piezīmes šādā ziņā saistāmas vienīgi ar nepieciešamību turpināt darbu sāktajā virzienā, lai no mazajiem stāstiem veidotos līdzsvarots vēstījums par pagātni, kurā visas pretrunas un viedokļu atšķirības atrod savu vietu. ■

Gints Apals (1965), Dr. hist., ir vēsturnieks un diplomāts. Publicējis pētījumus par jaunlatviešu kustību un citiem 19.–20. gadsimta vēstures jautājumiem, kā arī par starptautiskās politikas tematiem.

Arnis Koroševskis

Biedrs biedram vilks jeb Pasakas nemelo

Arnis Koroševskis (1990) ir literatūrzinātnieks, strādā Andreja Upīša memoriālajā muzejā. Publicējas kopš 2012. gada un rūpējas par apjomīgu mājas bibliotēku.

Jāņa Einfelds vārds periodikā pirmoreiz parādījās pirms 30 gadiem, kopš tā laika izdotas desmit grāmatas, turklāt rakstnieks bijis vienlīdz ražīgs gan romāna, gan isprozas žanrā. Atskatoties uz pēdējos četros gados publicētajiem darbiem, atklājas visai neparasta kopaina – romāns *Rīga* (2015) kļuva par monumentālāko, daudzslāņaināko un savā ziņā sarežģītāko Einfelds devumu, savukārt rakstnieka pēdējā stāstu krājumā *Dunduri un dēmoni* (2017) bija pamanāms īpatnējs lūzums, proti, autors bija šķietami panācis soli tuvāk reālistiskai un ar metaforām nepārsātinātai izteiksmei.

Gluzi kā abstraktajā glezniecībā mākslinieks nevar pilnībā abstrahēties no īstenības, arī Einfelds darbos realitātes klātbūtne ir daudz biežāka, nekā varētu šķist vai vismaz tradicionāli varētu uzskatīt. Noteiktas sociālas problēmas ir uzņūšas veselā virknē iepriekšējo darbu: armijas trulais un nežēlīgais absurds, azartspēļu vai cita veida atkarību posts, pilsētas un provinces pretstatījums (turklāt abās ir pietiekami daudz pretīgā), nelabvēlīgas ģimenes, dažnedažādi noziegumi un to izmeklēšanas gaita, cilvēka un varas attiecības u. c. Einfeldam jau kopš sākotnes bijusi raksturīga koķetērija gan ar lasītāju, gan arī ar literatūras kritiku. Jau par hrestomātisku kļuvošo apgalvojumu, ka patiesībā ar literāriem darbiem netiek pateikts nekas jauns, vien rakstīts par baznīcu gaiļiem, varētu papildināt ar salīdzinoši nesenā intervijā paustajām atziņām: rakstnieks kā būtisku iedvesmas avotu (lai cik tas šķīstu neieedomājami) min 19. gadsimta pasaules literatūras klasiku, jo īpaši krievu reālistus (piemēram, Iva-

nu Gončarovu), un pat izsaka vēlmi, lai turpmāk daiļradē «viss būtu brīvāk, reālāk, sakārtotāks».¹ Jāpiebilst, ka par mēģinājumiem rakstīt reālistisku prozu autors ir izteicies arī iepriekš.² Savulaik traktēts kā postmodernists, bet vēlāk – piesardzīgāk izdalīts it kā ārpus visa «pārējā» literatūras procesa, Jānis Einfelds allaž ir bijis «citādaiss». Vismaz līdz šim.

Armagedona cikls ir divdabīgs tiešā šī vārda nozīmē – darba tituls iezīmē jau atpazīstamas aprīses ar, iespējams, sagaidāmiem postapokaliptiskiem motīviem, taču romāna apraksts liecina par gluži pretējo – tas sola «itin reālistiskā manierē» aprakstīt pagājušā gadsimta nogali. Romāna pirmā ceturtdaļa patiešām var likt lasītājam vaicāt, vai anotācija nav bijusi maldinoša. Vairākos sākotnēji nosacīti saistītos stāstos čum un mudž dīvaini veči un vecenes, margināli raksturi glabā šausminošus noslēpumus, no kādas daudzdzīvokļu ēkas bēniņiem nāk bezdievīgs, smagā metāla koncertam līdzvērtīgs troksnis jeb «vārošs raganu katls», tam visam pa vidu vēl ievērti visprastākā kriminālromāna šabloniskie paņēmieni, notiek nežēlīga slepkavība, romāna darbības laukumā klātesošs vecs un «nekaitīgs» ierocis noteikti izšaus, pēc spriedzes pārpilna un nokaitēta dialoga pasniegtā tēja noteikti būs saindēta, vārdu sakot, atļaušos lietot paša autora frāzi – izveidojas «situācijas ķīselis». Izmantotie vēlinā romantisma gotiskie elementi un savdabīgs dialogs ar dažiem Gunta Bereļa darbu motīviem apliecina, ka arī Einfelds reizēm mēdz runāt muļķības.

Mirkli, kad izmisušajam lasītājam vairs nav saprotama saistība starp kāda traģiski iepriekš nolemta, metaforas vārdā mirstoša pseidovēsturnieka centieniem uziet mistiskas dzimtas ģerboni un izmeklētāju grupu, kas savu izcelsmi saista ar Svēto Grālu, pa istam aizsākas stāsts, kurš – neticēsit! – patiešām atbilst visnotaļ klasiskam izaugsmes romānam.

Lai arī romānā spilgti parādīts padomju okupācijas laiks (stagnācijas perioda izskaņa un pestroikas aizmetņi), laikmeta fons simboliski kalpo virsuzdevumam: bezkaislīgi parādīt apspiedošu un visādi citādi represīvu vidi. Tādu, kurā atšķirīgam jeb radošam cilvēkam nav lemts pastāvēt vai attīstīties. *Armagedona cikls* varētu pretendēt uz distopijas žanru, taču Einfelds ar skaudru un loģisku lietišķumu atgādina, ka pasakas nemelo. Proti, romāns kļūst par nežēlīgu ekskursu mestrozajā padomju vēsturē ar visām tās ciniskajām niansēm. Māras Zālītes romānā *Paradīzes putni* (2018) bērības traumatiskā pieredze projicējas uz noteiktu sadzīvīgu situāciju fona (bežjēdzīgā vardarbība vistu fermā kā visa politiskā režīma līdzība), turpretim Einfeldam elle ir pilnīgi visur – internātā, kurš cilvēku lauž gan fiziski, gan garīgi, pārpildītā ikarusā, piegānītā kopmītnu istabiņā, rindā pie gastronomā, cehā, starp baisajām dzelzsbetona būvēm mikrorajonā, naktssarga dežūru laikā un pat vilciena kupejā.

Jānis Einfelds.
*Armagedona cikls. Rīga:
 Dienas Grāmata, 2019.*

Proftehnisko skolu audzēkņu Oktobra svētku gājiens no Zinātņu akadēmijas skvēra līdz Gorkija tiltam ir viena no spēcīgākajām epizodēm jaunākajā oriģinālprozā – tā ne tikai reālistiski parāda laikmeta absurdo iedabu (iestudētā gājiena groteskumu un sabiedrību, kurā «visiem jābūt vienādiem kā no konveijera»), bet arī kļūst par metaforu padomju režīma mehānismam, attiecībām starp varu un pakļauto, pirmā bailēm un mūžīgo paranoju par otrā nepakļāvību. Vislielāko žulti autors izgāž acimredzamajā un nenoliedzamajā paradoksā – proftehniskās skolas audzēkņi ir «topošie strādnieki», tātad (attīstīta!) sociālisma pamats, taču paši strādāšanā nesaskata ne mazāko jēgu. Gluži kā visos iepriekšējos darbos, arī šajā romānā ir klātesošs Einfeldam tipiskais pasaules dalījums ar cēlā un zemiskā, skaistā un neglītā mūžīgo antagonismu. Iepretī šai trulajai, mankurtiskajai masai atrodas ideālistisks atkritējs, kura mūžs aizrit arhetipiskās atziņas «virs zemes nav taisnības – dūrei tik spēks» ēnā, turklāt autors ciniski norāda, ka nepanesamo šodien (sociālismu) nomainīs rītdiena (kapitālisms), taču tieši tā piederēs lielākajiem spekulantiem.

Tādējādi romāns rit pēc mūžsenas shēmas – vides un sabiedriskās iekārtas īpatnību rezultātā sākas pakāpeniska galvenā varoņa personības degradācija. Šoreiz «neļaudis» vai «dēmoni» ir vidusmēra PSRS pilsoņi, kuri gandrīz vai vienmēr sastopami kā nīgri un naidīgi ļaudis. Lidzības vai drīzāk vecas anekdotes veidolā Einfelds atgādina rūgto patiesību, ka cilvēks cilvēkam, atvainojiet, biedrs biedram ir vilks. Diemžēl vietumis autors sāk pārlieku uzkrītoši moralizēt: «Dzimumi Padomju Savienībā, pavadone savādāk izturē-

ties nemaz nemāk un ar savu stingro pārliecību braukā pa visu plašo valsti. Arī pasažieri ir dzimuši Padomju Savienībā, taču tas vēl nenozīmē, ka viņi ir jāapkalpo.» (145) Einfelds ir pārāk talantīgs rakstnieks, lai varētu atļauties «stāstīt», nevis «rādīt», taču acimredzot šī principa pārkāpums tomēr ir bijis autoram nepieciešams.

Atsvešinājuma ideja uztur dialogu ar prozu, kas marginālā veidolā aplūko pagājušā gadsimta 80. gadu realitāti, vienalga – Vlada Spāres, Jāņa Vēvera darbos vai nesenajā Kristīnes Ulbergas romānā. Patiesi – epizode ar atrašanos vilciena vagonā pirms izceļošanas no Rīgas tā vien atgādina Aivara Tarvida *Robežpārkāpēju* ar visu tālaika drūmāko un bezcerīgāko «čerņu», kas pazib gan aiz kupejas loga, gan arī paša varoņa acīs. Vienlaikus tā ir smalka un intelektuāla atsauksšanās uz jau minētajām Einfelda ietekmēm, atsevišķās sižeta konstrukcijās un darba atmosfērā kopumā atpazīstams Dostojevskas mantojums: vietumis pavīd gan Raskoļņikova mēroga psihodramas, gan kņaza Miškina naivums un neiederēšanās sabiedrībā – tieši tas, ko redzam atspoguļojamies nesaprastajā literātā un dzīves pabērnā Lidzenu Altajā.

Romānā avangardiskais ir sapludināts ar tradicionālo, taču saturs atšķirībā no iepriekšējiem rakstnieka darbiem nav izpludināts metaforās – Einfelds reālistiskais rakstības veids ir tiešs un lietišķs labā šo vārdu nozīmē, līdztekus rakstnieks spēj brīnumus pārvērst ikdienišķajā, bet ikdienišķo – brīnumā.

Paredzams, ka romāns kļūs par vienu no fundamentālākajām 21. gadsimtā uzrakstītajām liecībām par traumatisko un tumšo vēlino padomju laiku. Diemžēl nav iespējams ignorēt atsevišķus trūkumus. No vienas puses, saprotama autora vēlme paspēlēties ar romāna kompozīciju, taču, darbam pārtopot par romānu romānā vai drīzāk par stāstiem apaudzētu romānu, ekstravagantā prologa un epiloga ietvars kļūst lieks, nemotivēts un pārspīlēts. Lasītāja vešana cauri māņu ceļiem šķiet pamatojama vienīgi ar lielisko autora frāzi «nepiesienieties mani vārdiem, tik un tā jūs skaidrību neiegūsiet» (42) un atgādinājumu, ka tas tomēr ir Jānis Einfelds.

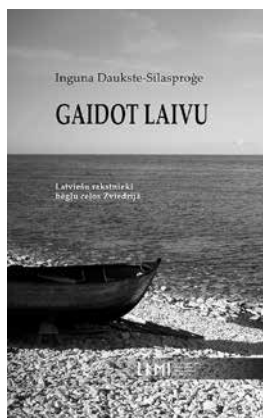
Armagedona cikls ir pagaidām vispieņemamākā un atvērtākā rakstnieka grāmata, kuru novērtēs tā lasītāju daļa, kas no einfeldismiem līdz šim ir cītīgi centušies vairīties, un arī tie, kuriem autora izdomas biežāk un likloči ir ļoti pazīstami un tikami. Atliek cerēt, ka autors turpinās eksperimentēt ar dažādiem līdzekļiem un paņēmieniem, jo no bailēm kļūst par pelēko avi rakstniekam izdevies izbēgt gan toreiz, savas debijas laikā, gan arī tagad. ■

¹ P. Bankovskis, J. Einfelds. *Einfelds kārtība. Konteksts*, 2017, nr. 4. 3. lpp.

² M. Cālēna. *Godīgi meli. Diena*, 2009. gada 27. augusts, nr. 198. 14.lpp.

Dace Lūse

Bēgļu gaitu rekonstrukcija

Gaidot laivu: Latviešu rakstnieki bēgļu ceļos Zviedrijā (2019)

Dace Lūse (1949) ir literatūrzinātniece, filoloģijas doktore. Sarakstījusi monogrāfijas *Latviešu trimdas proza (2000)*, *Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas (2008)*. Grāmatas *Alberts Bels (2010) līdzautore.*

Literatūrzinātniece Inguna Daukste-Silasproģe ir viena no mūsdienu aktīvākajām literatūras pētniecēm, turklāt sarakstījusi apjomīgas monogrāfijas par apjomīgām tēmām. Noturīgākā zinātniskā interese Ingunai Daukstei-Silasproģei vismaz 20 gadu garumā ir par latviešu bēgļu laiku un tā attēlojumu literatūrā pēc Otrā pasaules kara un trimdas gados pēc lielās izklišanas uz ASV, Kanādu, Austrāliju un tepat pa veco Eiropu. Tai veltīti arī iepriekšējie darbi: *Latviešu literārā dzīve un latviešu literatūra bēgļu gados Vācijā (1944–1950)* (2002), *Latviešu literārā dzīve un literatūra ASV un Kanādā. 1950–1965* (2007), *Tāla zeme, tuvi ļaudis. Latvieši Austrālijā: dzīve, literārais process, personības* (2014).

Gaidot laivu: Latviešu rakstnieki bēgļu ceļos Zviedrijā (2019) ir jaunākais Ingunas Daukstes-Silasproģes veikums. Grāmatai viens vadmotīvs — laiva. Tā ir arī simbols bēgļu eksistenciālajai robežizjūtai: kāda dzīves daļa pagājusi, priekšā — nezināmais.

Bagātīgais materiāls sniedz plašu ieskatu par laikposmu, kad Otrā pasaules kara izskaņā apmēram 5000 latviešu devās pāri Baltijas jūrai uz Gotlandi. Autore balstījusi uz nopietniem teorētiskiem pētījumiem psiholoģijā, sociālantropoloģijā, literatūrzinātnē par trimdas problemātiku, izmantojusi dažādus dzīvesstāstus un arhīva materiālus: ir atmiņu fiksācijas, atsauces uz līdz šim apjomīgāko Zviedrijas bēgļu atmiņu vākumu — Valentīnes Lasmanes grāmatu *Pāri jūrai* — un citiem viņas personīgā arhīva materiāliem, ir mutvārdu vēstures (B. Belas, I. Gardas-Rozenbergas u. c.) izmantojums, daudz atsauču uz literāriem tekstiem, kurus Inguna Daukste-Silasproģe pārzina sevišķi labi. Rakstnieki bēgļi savos vēstījumos snieguši māksliniecisku redzējumu par piedzīvotā traģiku.

Grāmatas trijās nodaļās — *Kurzemē, Gotlandē un Zviedrijā* — izvērtēti rādīts bēgļu ceļš prom no mājām līdz Kurzemes piekrastei, bīstamais ceļš pāri jūrai uz Gotlandi un pirmie izdzīvošanas jeb izdzīvošanās gadi zviedru zemē.

Nodaļā *Kurzemē* rādīts, kā Ventspils un Liepājas apkaimē pirms otrreizējās padomju okupāci-

jas saplūst milzīgas bēgļu masas no dažādām Latvijas malām. Lielākajai aizbraucēju daļai ir doma pabēgt tikai uz laiku, viņiem ir cerības un ilgas palikt Kurzemes cietoksni, lai pēc kara jūkām atgrieztos savās mājās. Autore izsekojusi atsevišķu cilvēku pārdzīvojumiem un iespaidiem laivu gaidīšanas posmā — te izmantotas Marisa Vētras, Roberta Legzdiņa atmiņas, Dzintara Soduma, Ingridas Viksnas, Riharda Krauļa, Ainas Zemdegas, Veronikas Strēlertes, Skaidrītes Kaldupes u. c. rakstnieku darbi. Viens no pēdējiem braucieniem prom no Kurzemes krasta 1945. gada 13. maijā atspoguļots Dzintara Soduma romānā *Taisām tiltu pār plašu jūru*.

Otrā nodaļā *Gotlandē* rāda Zviedrijas salu Baltijas jūrā kā latviešu bēgļu glābiņu un kā «starpstaciju», «uzgaidāmo telpu», no kuras jādodas tālāk uz Zviedrijas bēgļu nometnēm. Gotlandē arī iezīmēta ļoti precīzi ar literāro tekstu un atmiņu citējumiem: ko atbraucēji ierauga, izkāpjot krastā otrpus Baltijas jūrai; kas tos sagaida (viesmīlība un sava kārtība ar armijas teltīm, dezinfekcijām, karantīnu u. c.); pēc dažu mēnešu uzturēšanās Gotlandē došanās uz cietzemi. Te ir gan individuāli bēgļu pārdzīvojumi, gan laikmeta raksturojumi.

Visplašākā ir trešā nodaļa *Zviedrijā*, tajā atklāta bēgļu dzīve speciāli ierīkotās karantīnas nometnēs vai pagaidu nometnēs, kuras dažkārt slēdza vai apvienoja lielākās. Daudzi latvieši ātri vien paši meklēja darbu un apmešanās vietu Zviedrijā, lai gan nācās strādāt pavisam vienkāršus, arī fiziskismagus maizes darbus, kas neatbilda Latvijā iegūtajai izglītībai un prasmēm.

Autore ar lielu rūpību izsekojusi sadrumstaloto nometņu rosīgajai dzīvei pa visu Zviedriju, kaut atzīst, ka fakts ir diezgan maz un tie mēdz būt fragmentāri. Tomēr atrasts pietiekami iespaidīgs dokumentālais materiāls, faktoloģiskās liecības un literārie darbi (Alfrēda Dziļuma u. c.), ar kuru starpniecību radīts dzīvs priekšstats par laikposmu, kas grāmatā beidzas ar 1953. gadu — tad latviešu bēgļi *Zviedrijas zemē ir vai nu nostiprinājušies*, vai arī izvēlējušies doties vēl tālākā ceļā, apjaušot, ka kļuvuši par trimdiniekiem.

Savāktais fakts materiāls par latviešu bēgļiem Zviedrijā no 1944./45. līdz 1953. gadam ir nūdien iespaidīgs: apkopotī fakti par Zviedrijas latviešu kultūras dzīves notikumiem — literārie sarīkojumi, izdotās grāmatas, apgādi, periodiskie izdevumi, mākslas izstādes, teātra izrādes, koncertu dzīve, kori, sabiedrisko organizāciju un biedrību rosība. Autore sīki fiksējusi latviešu apmešanās vietas zviedru zemē.

Izdevuma unikālā vērtība ir tajā, ka materiāli par latviešu trimdas sākumgadiem Zviedrijā saistīti vienkopus. Tādējādi šis pētījums par traģisko posmu latviešu dzīvē Otrā pasaules kara beigās un pirmajos pēckara gados Zviedrijā ir nozīmīgs gan Latvijas politiskajā, gan literatūras vēsturē un līdz ar iepriekš izdotajiem Ingunas Daukstes-Silasproģes darbiem veido monumentālu kultūrslāni. ■

Krišjānis Zelģis

Atskats uz Eiropas dzejas festivālu

Krišjānis Zelģis (1985) ir latviešu dzejnieks, kurš reizēm raksta prozu. Četru dzejas grāmatu autors. Jaunākais krājums *zvēri* (2016) izdots angļu un katalāņu valodā. Turpina darīt alu, ceļot un rakstīt dzeju.

Eiropas dzejas festivāls aizsācies pavisam nesēnā pagātnē — pirmais notika 2018. gada aprīlī trijās dažādās Lielbritānijas pilsētās. Tomēr tā sākumu grūti definēt, jo tas izaudzis no dzejas projekta *The Enemies Project*, septiņu gadu laikā attīstoties līdz festivāla formātam. Līdzīga forma piemīt, piemēram, arī *European Poetry Night* un *The European Camarade*.

Festivālam raksturīgi veicināt sadarbību starp dzejniekiem, kas iepriekš nav strādājuši kopā, un jaunu izteiksmes formu meklējumi. Dažus mēnešus pirms tā norises katram dalībniekam tiek iedalīts pārinieks — dzejnieks no kādas citas Eiropas valsts. Uzdevums — sagatavot septiņas minūtes garu priekšnesumu. Nekādu ierobežojumu nav. Man bija tas gods piedalīties festivālā pagājušā gada novembrī Londonā, savukārt dzejniece Inga Pizāne piedalījās jau pirmajā festivālā 2018. gada aprīlī Mančestrā. Iepriekšējā festivāla dalībnieku darbi izdoti dzejas izlasē *Europoe* (*Kingston University Press*, 2019), tur ir arī mani un Ingas darbi.

Šogad festivāls norisinājās no 4. līdz 15. aprīlim trijās Lielbritānijas pilsētās — Londonā, Noridžā, Mančestrā — un Dublinā Īrijā. 80 dalībnieku no visas Eiropas un viens austrālietis 11 dienās četrās pilsētās divās valstīs deviņos lasījumos radīja vairāk nekā 100 jaunu kopdarbu. Latvijai festivālā pārstāvēja dzejnieki Inga Gaile, Madara Gruntmane, Artis Ostups, Inga Pizāne un Krišjānis Zelģis. Londonā Latvijas autoriem veltītā vakarā piedalījās Gaile, Ostups, Pizāne un Zelģis. Pēc tam uz Noridžu un Mančestru ceļoja Pizāne un Zelģis, bet festivālu Dublinā noslēdza Madara Gruntmane.

Nevar nepieminēt festivāla dibinātāju — direktoru, dzejnieku, rakstnieku, dramaturgu, vizuālo, skaņu un performanču mākslinieku, aktieri, pasniedzēju, redaktoru un visa epicentru Stīvenu

Fauleru (*Steven Fowler*), pazīstamu arī kā *SJ Fowler*. Stīvena karjera sākusies kā profesionālam jauktās cīņas (*MMA*) cīkstonim, bet pašlaik viņš ir radošās rakstības un angļu literatūras pasniedzējs Kingstonas Universitātē. Stīvens ir septiņu dzejas grāmatu autors, un tieši dzeju viņš šķietami mīl visvairāk, jo tā esot viņu izglābusi no ļoti tumšām vietām. Viņš ar performanci uzstājies Rīgā festivālā *Urban Poetry* 2014. gadā. Stīvens ir arī visu Eiropas Dzejas festivāla pasākumu vadītājs, un lielā mērā tas ir viena cilvēka organizēts pasākums, bet tajā iesaistās arī dažādas Eiropas valstu literatūru popularizējošas organizācijas, to skaitā *Latvian Literature*.

Pirms festivālā ieradās Latvijas delegācija, jau bija notikuši arī Norvēģijas, Austrijas, Šveices un skaņu dzejai veltīti vakari. Latvijas autoru uzstāšanās noritēja *Burley Fisher* grāmatnīcā Londonas ziemeļu daļā — jaunā, mākslinieku iecienītā rajonā. Lai gan tas bija jau piektais festivāla pasākums, par apmeklētāju interesi nevarēja žēloties.

Tā pirmajā daļā ar septiņiem sololasījumiem sevi prezentēja iepriekšējo festivāla dienu dalībnieki no Spānijas, Lielbritānijas, Slovēnijas, Grieķijas, Somijas, Portugāles, Serbijas. Otrā daļā bija veltīta Latvijas dzejnieku sadarbības performancēm. Inga Gaile uzstājās kopā ar Veinu Holoveju-Smitu (*Wayne Holloway-Smith*). Performance iekļāva arī Ingas dziedāšanu gan latviešu, gan angļu valodā. Teksts bija būvēts, meklējot saskarsmes punktus autoru tekstos, kā arī radot kopēju tekstu, pabeidzot otra iesākto — atklājās neparastas paralēles abu dzejnieku darbos.

Ingas Pizānes un Mišas Fostera (*Mischa Foster*) performances pamatā bija vienlaicīgs dzejas lasījums, kas, savstarpēji mijiedarbojoties un no kakofonijas trokšņa pārejot klusumā, spēja atklāt jaunus uztveres slāņus un radīja pārsteidzoši trauslu gaisotni.

Arta Ostupa un Krisijas Viljamsas (*Chrissy Williams*) performance bija veidota ap Arta dzejoļa *Hanzas iela* tulkojumu angļu valodā. Dzejolis bija pārveidots, izmantojot radošās rakstības n+7 metodi: visus lietvārdus ar vārdnīcas palīdzību nomaina pret nākamo septīto lietvārdu, tādējādi radot vairākas visnotaļ smieklīgas dzejoļa versijas. N+7 metodi festivāla dalībnieki izmantoja vairākkārt.

Vakaru noslēdza ūdens tēmai veltīta šo rindiņu autora un Stīvena performance. Tekstuālo pamatu veidoja mans dzejolis par minerālūdeni. Trīsdaļīgo performanci veidojām ap ūdens rituāliem. Pēc teksta pirmās daļas pamišus lasījuma Stīvens svētīja ar ūdeni mani, pēc otrās teksta daļas mēs abi vienā piegājienā izdzērām litru ūdens, pēc trešās teksta daļas devāmies ārā uz ielas, kur Stīvens noskūpstīja manas kājas un mazgāja tās ar minerālūdeni, savukārt es mazgāju Stīvena matus. Performanci noslēdzām ar teksta lasījumu.

Pēc pirmā vakara festivāls ātri paņēma mūs savā ritmā: ierašanās jaunā pilsētā, duša, pusdienas,

Eiropas literatūras festivāla rīkotājs Stīvens Dž. Faulers un Krišjānis Zelģis kopīgajā performancē.
Foto — Inga Pizāne

tikšanās ar uzstāšanās partneri, ko parasti sastop pirmoreiz, performance, vakariņas, alus, viesnīca, nedaudzas miega stundas, atkal ceļšanās, došanās uz nākamo pilsētu, pa ceļam strādājot pie tekstu labojumiem angļu valodā, tad viesnīca, duša, pusdienas, tikšanās, uzstāšanās, vakariņas, alus. Pilsētas apskate nozīmēja gar logu slidošu ainavu. Katrā vietā daudz jaunu cilvēku, daudz sarunu par līdzīgām tēmām, tomēr ikreiz citādas. Festivāla it kā haotiskais, bet vienlaikus visai reglamentētais kustīgums deva iespēju atrast savu stūrīti, savu sarunu partneri, vai arī tam visam uzgriezt muguru. Klusums vilcienu pārbraucienos, trīs mārciņu *meal deal* (pusdienu piedāvājums, kurā var izvēlēties sviestmaizi, dzērienu un nelielu čipsu paciņu) dažādās Anglijas stacijās un lielveikalos. Istabīņa viesnīcā, kurā nomet somu, lai tūdaļ dotos tālāk. Nogurums mijās ar garīgu pacēlumu, atklājot sev jaunu autoru, jaunu stāstu vai vienkārši satiekot labu cilvēku.

Noridžas pasākums notika viduslaiku tirgotāju zālē, kas koka ribu dēļ atgādināja apgāztu laivu. Šajās telpās saimniekoja Nacionālais rakstniecības centrs (*The National Centre for Writing*). Noridžai ir senas rakstniecības tradīcijas, un pilsēta iekļauta UNESCO literatūras pilsētu sarakstā. Pasākums šeit ir mazāk eksplozīvs un, šķiet, vairāk pietāv lēnīgajam Noridžas ritmam. Piedalās 11 pāri. Ingas Pizānes pāriniece ir vietējā dzejniece Helēna Aivoriņa (*Helen Ivory*), savukārt mana vakara partnere ir Anna Katenka (*Anna Cathenka*), kas Noridžā dzīvo salīdzinoši nesēn.

Inga un Helēnas sadarbība veidojās ap dzejo-

ļiem, kas sarakstīti, par pamatu ņemot abu dzejnieču *Instagram* kontos atrastus teksta fragmentus un atdzīvinot ikdienas poētismu, kas sākumā ir šķietami nemanāms, bet pamazām atklāj kompleksus, šifrētus ziņojumus klausītājiem. Manas un Annas sadarbība tekstuāli balstījās mūsu dzejas kopējās tēmās. Atradu Annas dzejoli, kurā viņa runā par Deividu Boviju, kas sabalsojās ar manu dzejoli, kurā pieminu šo dziedātāju. Tad Anna uzrakstīja jaundarbu kā atbildi manam Bovija dzejolim. Otru trijnieku veidoja mans dzejolis par nobraukto stirniņu, Annas atbilde un mana atbilde atbildei. Performanci veidoja pastaiga kā saruna starp skatītājiem. Telpā bija diezgan auksti, un vairums lasītāju izvēlējās lieki nekustēties, kas zināmā mērā atbilda iespaidam par pilsētu dienas laikā. Naktī pilsētu pārņēma dažādu vecumu cilvēki, kuru mērķis bija veldzēt neticami spēcīgas slāpes, ienesot krietni mežonīgākas vēsmas, kādas pie mums iespējams sastapt lauku zaļumballēs vai zvejnieksvētkos.

Nākamajā rītā kopā ar *meal deal* rezervēm devāmies 4,5 stundas ilgā pārbraucienā uz Mančestru. Braucieni vadīju, viedtālruni sagatavojot papildu labojumus pēdējai performancē kopā ar dzejnieku Hariju Menu (*Harry Man*). Draņķīgais tikla pārklājums šī uzdevuma izpildei paņēma pārsteidzoši daudz laika. Ieradāties Mančestrā tikai dažas stundas pirms pasākuma, tādēļ viesnīcas atrašanās, dušai un pusdienām uzreiz sekoja tikšanās ar Hariju.

Pēdējā vakarā abi ar Ingu uzstājāmie Starptautiskā Entonija Bērdžesa fonda (*The International Anthony Burgess Foundation*) telpās — reiz industriālās revolūcijas laikā celtā masīvā kļieģeļu noliktavā, kas norisei piešķīra nedaudz smagnēju gaisotni. Kopā ar Hariju radītie teksti centrējās ap frazeoloģismiem. Es izmantoju angļu frazeoloģismus *He is over the moon*, *Speaking of the devil* un *A leopard can't change his spots*. Harijs izvēlējās latviešu frazeoloģismus *Nespraud ausis batonus* un *Nedzen velnu*. Uzstāšanās formāts bija visnotaļ tradicionāls lasījums, kurā spēlējāmie ar melu tēmu. Ingas un Martina Kratca (*Martin Kratz*) lasījums bija par abu dzejas tekstos atrodamo kaimiņu tēmu. Mierīgais priekšnesums vienmērīgi izklāja līdzīgās dzejas pasaules.

Lai arī bija jaušamas noguruma pēdas, autori tomēr vēl rada sevī spēku mesties Mančestras sestdienas naktī, tā strauji sadedzinot atlikušās stundas līdz agrajam rīta lidojumam caur Helsinkiem uz Rīgu.

Festivālā dzeju varēja dzirdēt skanam dažādās valodās. Bija par futbolistiem rakstīta dzeja, un bija arī tāda, kas sastāvēja no cipariem, dzeju lasīja pat no krekliņiem. Ne visas idejas bija veiksmīgi realizētas, bet šādā formātā meklējumi ir pieļaujami.

Visi festivāla video un daudzu citu vērtīgu dzejas performanču video (ap 1500) ir atrodamī Stīvena *YouTube* kanālā *Fowlerpoetry*. Silti iesaku! ■

Vārdos un skaitļos

Pēdējos gados latviešu literatūra saņēmusi līdz šim lielāko finansiālo atbalstu no valsts budžeta spēku izmēģināšanai starptautiskā mērogā. Kā notika rakstniecības eksporta izrāviens, kura galvenais fokuss bija 2018. gada Londonas grāmatu tirgus? Un kas būs tālāk?

Žurnālistes Aijas Cālītes vadītā sarunā piedalās: Arno Jundze, Rakstnieku savienības priekšsēdētājs, rakstnieks; Vilis Kasims, tulkotājs, literārais aģents; Renāte Punka, Latvijas Grāmatizdevēju asociācijas valdes priekšsēdētāja, izdevniecības Jāņa Rozes apgāds vadītāja; Juta Pīrāga, platformas *Latvian Literature* un *Ventspils Starptautiskās Rakstnieku un tulkotāju mājas pārstāve*; Osvalds Zebris, rakstnieks.

Kāpēc latviešu literatūra vispār ir jātulko citās valodās? Vai tā pienes ko jaunu, atšķirīgu?

Arno Jundze. Tulkojumi ir Latvijas valsts vizītkarte. Reklāmas kampaņas, dziedāšana, zilas govīs klipos — tas neko īsti nepasaka. To apliecina daudzu valstu piemēri, ka rakstnieki ir vārda kultūras vēstnieki pasaulē.

Osvalds Zebris. Tieši par šo jautājumu nesen runāju Budapeštā, kur piedalījos savas grāmatas *Gaiļu kalna ēnā* ungāru tulkojuma atvēršanā un kur izvērtās diskusija arī par mazo valodu literatūras tulkošanu citās valodās. Lielā mērā saistībā ar savu grāmatu un visu vēsturisko romānu sēriju man ārpus Latvijas nācies stāstīt par Latvijas vēsturi, un šo interesi izraisīja tieši romāni.

Renāte Punka. Kā izdevēja varu apstiprināt, ka ne tikai ar daiļliteratūru, bet arī ar uzzīņu literatūru, ceļvežiem un pavārgrāmatām Latvijas grāmatniecība iziet pasaulē. Pie mums lielākoties prioritāte tiek piešķirta augstvērtīgai literatūrai, bet ir iedzīvotāju skaita ziņā tikpat nelielas valstis kā Latvija, kuras dod naudu arī savas detektīvliteratūras tulkošanai, jo tas ir viens no veidiem, kā popularizēt valsts kultūru.

Apjomīgi teksti, kuros parādās nacionālās īpatnības, mentalitāte, vēsture, — šajā globalizācijas laikā tie ir būtiski. Kad starptautiskos pasākumos tiek ar kolēģiem, viens no biežākajiem

ir jautājums: iesaki kādu labu rakstnieku, kura darbus vērts iztulkot!

Juta Pīrāga. Tā ir arī kultūras diplomātijas daļa, sakari ar citām valstīm tiek veidoti caur literatūru.

Vilis Kasims. Pašiem autoriem ir vērtīgi apbružāties starptautiskā vidē, redzēt, kas notiek ārpusē. Tas ļauj literatūrai arī mazliet izplesties. Tā ir papildu deva attīstībai.

Kas īstenoja Latvijas līdzdalību Londonas grāmatu gadatīrgū 2018. gadā?

R. P. Agrāk latviešu literatūras eksports bija citas organizācijas pārziņā, un atbalsts tam hroniski bija nepietiekams. Grāmatniecības padome vismaz kopš 2008. gada interesējās, vai ar nelielo budžetu šai organizācijai tiešām ir iespējams realizēt uzdotās funkcijas. Bet pienākumu veicēji ar to bija mierā... un nekas būtisks arī nenotika.

J. P. 2015. gada rudenī Kultūras ministrija literatūras nozarei dalībai Londonas gadatīrgū bija piešķirusi finansējumu nepilnu divu miljonu eiro apmērā četriem darbības gadiem. Bija nepieciešams izveidot jaunu, ilgtspējīgu Latvijas literatūras eksporta platformu — lai pārvarētu Latviešu literatūras centra krahā, apvienojās Latvijas Rakstnieku savienība, Latvijas Grāmatizdevēju asociācija un Starptautiskā Rakstnieku un tulkotāju māja. Tapa *Latvian Literature*, radīta jauna interneta vietne ar šādu nosaukumu. Izveidojām veiksmīgu sadarbību arī ar Latvijas Investīciju un attīstības aģentūru, kas Londonas grāmatu tirgū nodrošināja stenda dizainu un būvi, un *Latvijas Institūtu*, kas palīdzēja ar mediju vizišu organizēšanu. Mēs padziļināti pētījām, ko un kā dara mūsu kaimiņi, un paraleli būvējām savu gada aktivitāšu plānu. Organizējām ārvalstu izdevēju vizītes, mediju vizītes, arī tulkotāju darbnīcas, lai celtu tulkotāju kapacitāti.

Ko ietver «atbalsts tulkojumam»?

J. P. Ar to saprotam atbalstu ārvalstu izdevējiem un tulkotājiem. Mēs sedzam grāmatas tulkojuma izmaksas pilnā apmērā, tādā veidā tulkotājus gan piesaistot, gan motivējot, gan nodarbinot. Mazinot finansiālo risku ārvalstu izdevējiem, padarām izdošanu pievilcīgāku, jo faktiski tiem jāstrādā ar mazpazīstamas literatūras izdošanu. Tāda prakse pastāv Eiropā, un arī citur pasaulē izveidotas sistemātiskas atbalsta programmas tulkotās literatūras izdošanai.

R. P. Noteikumi ir dažādi. Ir valstis, kur atbalsts ir ierobežots, tikai 50% apmērā no tulkojuma, ir valstis, kuras diezgan dāsni sedz arī drukas izmaksas. Tas ir kultūrpolitikas un no tās izrietošais finansējuma apjoma jautājums.

A. J. Ja esi iesācējs un tevi neviens nepazīst, bet tirgū iekšā jātiec, vienīgais, kā to var izdarīt, ir maksāt. Var stāstīt, ka esam unikāli, ka mums ir izcila kultūra, bet visi ir unikāli — nevienu tas neinteresē. To sen saprot gan ziemeļvalstis, gan citi reģioni.

O. Z. Ļoti laba iniciatīva ir literāro aģentu

95% literatūras ir no angļiski rakstošā tirgus, un šajos 5% ir, sākot no itāļiem un krieviem un beidzot ar mums un zviedriem, visi pārējie

institūcijas izveide. Mums tagad ir trīs literārie aģenti, kas pārstāv visu valsti. Ja ārzemēs par to stāstu, man septiņas reizes pārprasa: vai tiešām visu valsti?! Aģents izpēta tirgu, atrod, piemēram, Lielbritānijas tirgū divaiņus, kuri interesējas par Austrumeiropu. Ar šiem divaiņiem tad arī var strādāt.

Jo konkurence grāmatu tirgū ir vājprātīga. Kāds izdevēju pārstāvis par angļu valodā izdotajām grāmatām teica, ka 5% ir tas tirgus, par ko mēs, latvieši, konkurējam ar visu pasauli. 95% literatūras ir no angļiski rakstošā tirgus, un šajos 5% ir, sākot no itāļiem un krieviem un beidzot ar mums un zviedriem, visi pārējie.

R. P. Tiesa, ņemot vērā kopējo jaunumu skaitu, arī šie 5% joprojām ir iespaidīgs, ar pieciem cipariem rakstāms skaitlis, un par savu vietu ir vērts pacīnīties.

Ja atsaucamies uz skandināvu detektīvromānu milzīgo popularitāti, tad ziniet – lai to sasniegtu, bija vajadzīgi 30 gadi, to man teica cilvēks, kurš jau 70. gados bija sācis mērķtiecīgi tulkot angļu valodā romānu pilnos tekstus, klauvējis un klauvējis pie anglosakšu izdevēju durtiņām, kamēr tās atvērās.

Ja par sistēmu, kā tiek dalīti granti tulkotājiem, – mums vispirms jāpanāk, lai šie izdevēji un tulkotāji vispār pieteiktos.

Pirms trim gadiem situācija bija bezcerīga. Bija zināms, ka Latvija naudu literatūras tulkošanai nedod, tāpēc ar tulkošanu nodarbojās tikai daži entuziasti. Gatavojoties startam Londonā, vienojāmies, ka jāizvirza prioritātes. Iezīmējām naudu primāri tulkojumiem angļu valodā, bet arī citām lielajām valodām, vēlējamies dot priekšroku tuvākajiem kaimiņiem. Angļu valoda ir svarīga, jo ar tās starpniecību iespējams pārdot tiesības arī citām zemēm, ne tikai Lielbritānijai.

V. K. Ieinteresēt izdevēju par grāmatu, kurai nav paraugtulkotuma angļiski, ir praktiski neiespējami, jo parasti tur neviens nesaprot latviešu valodu. Ja tulkojums angļu valodā jau ir, izdevējs pats var izlemt, vai vēlas ieguldīt savu naudu tā izdošanā.

Ar kāda ranga izdevniecībām jūs strādājat?

V. K. Šobrīd mums ir daudz vieglāk strādāt ar mazajām izdevniecībām. Jo tajās lēmumu par grāmatas izdošanu nevēti vairākos līmeņos. Nelielā izdevniecībā ir galvenais redaktors un vēl pāris darbinieku, vienmēr uzreiz var runāt ar pirmo personu. Un ir lielākas izredzes, ka līgumu izdosies noslēgt. Mums ir svarīgi, lai grāmatas būtu iznākušas, lai grāmatu tirgos tās būtu pieejamas.

Dominējošā ir angļu valoda?

J. P. Jā, savukārt pēdējā laika tendence – pēc Londonas nedaudz aktivizējušies somu, spāņu, itāļu, franču un krievu izdevēji. Būtībā visi tie, ar kuriem mērķtiecīgi strādājam. Sākam sūtīt literāros aģentus bez stenda uz grāmatu tirgiem

Maskavā, Prāgā, Parīzē, Gēteborgā, Helsinkos un Krakovā. Sadarbībā ar partnerorganizācijām ārvalstīs Latvijas pārstāvji ir bijuši arī grāmatu tirgos Abū Dabī, Ķīnā, Indijā un Šārdžā. Iesaisījušās šajā darbā ir arī Latvijas vēstniecības ārvalstīs un paši tulkotāji, kuriem ir kontakti ar izdevējiem. Lielisks piemērs ir brīnišķīgā tulkotāja Margerita Karbonaro (*Margherita Carbonaro*), kas pati tieši komunicē ar itāļu izdevējiem un stāsta, ka tāds un tāds romāns, kuru esmu izlasījusi, jūsu izdevniecībai piestāvēs.

R. P. Itālija ir veiksmes stāsts, jo grāmatas izdotas ne vairs mazajās, bet vidējās izdevniecībās. Viena izdevniecība tur specializējas ziemeļnieku darbu izdošanā un paņem klāt arī baltiešus. Itālijas intelektuāļu aprindās šo apgādu vērtē pietiekami augstu. Ja finansējums būs, tad arī angļu pusē jālūkojas uz vidēja mēroga izdevniecībām. Izstādes ir svarīgas atpazīstamības iegūšanai. Ar tādu «pilināšanas metodi» šis darbs jāturpina, un, kad muskuļi nedaudz uzraudzēti, paceļamas arī nedaudz smagākas lietas.

O. Z. Tulkotāji ir ļoti nozīmīgi, sevišķi tie, kas tiešām tulko no latviešu valodas, neizmantojot starpvalodu. Mana romāna tulkotāja Ungārijā Aranka Lachāzi (*Aranka Laczházy*) tulkoja tieši no latviešu valodas, un viņa arī panāca, ka grāmatu izdod cienijama izdevniecība *L'Harmattan*, bija visā ļoti ieinteresēta. Tulkotāji faktiski ir mūsu aģenti.

R. P. Saskaņā ar tulkošanas teoriju būtu pareizi, ka tulkotājs tulko uz savu dzimto valodu. Iepriekšējos gados nereti tulkojumus veica vai nu vecākās paaudzes trimdas latvieši, vai tepat Latvijā izglītojušies cilvēki, un dzirdēts par gadījumiem, kad izdevējs tulkojuma kvalitātes dēļ grāmatu atteicies izdot. Šobrīd ārzemēs jau izaugusi bilingvālā paaudze, kas tiešām ir ieinteresēta un spēj kvalitatīvi veikt šos tulkojumus no latviešu valodas.

Cik tulkotāju no latviešu valodas citās valodās pašlaik ir jūsu sadarbības partneri un uz kādām valodām?

J. P. 2015. gadā apjautām, ka situācija ar tulkotājiem pat angļu valodā ir pavisam bēdīga. Vispirms sākām identificēt tos, kas iepriekš kaut ko bija darījuši, sākām viņus meklēt, ieinteresēt, aicinājām uz tulkošanas darbnīcām Rīgā.

Pašlaik mūsu datubāzē ir nedaudz vairāk par 10 tulkotājiem uz angļu valodu un 80 tulkotāju uz citām – vācu, franču, itāļu, lietuviešu, igauņu, somu, horvātu, norvēģu, zviedru, poļu, krievu, japāņu, spāņu, ukraiņu, gruzīnu, čehu, bulgāru, ungāru – valodām, ar kuriem cenšamies aktīvi sazināties. Esam izveidojuši arī ilgtermiņa plānu darbam ar tulkotājiem. 2017. gadā organizējam pirmo latviešu literatūras tulkotāju tikšanos Rīgā, kurā piedalījās apmēram 15–17 tulkotāju, pagājušajā gadā jau bija 40.

Kāds ir noslēgto līgumu skaits ar izdevniecībām iepretim jau veikto tulkojumu skaitam?

Dens Brauns retajās atklātības reizēs vienmēr atgādina, ka no viņa pirmā romāna tirāžas nopirka tikai 50 eksemplārus

J. P. No 2016. līdz 2019. gada pavasarim ir pārdotas 45 latviešu autoru tiesības izdot grāmatu angļu valodā un 111 autortiesības uz citām valodām. Pilns tulkojums tiek veidots tikai tad, ja preti ir ārvalstu izdevējs, kas nozīmē, ka veikto tulkojumu skaits ir līdzvērtīgs. Vēl ir pirms 2016. gada veikti pilnie tulkojumi, kurus drīkstam izmantot. Tāpat arī Latvijas autori un izdevēji paši ir pasūtījuši kāda darba pilnu tulkojumu un atļāvuši mums ar tiem strādāt.

Kā ikdienas «darba» materiālu *Latvian Literature* (tajā skaitā aģenti) un Latvijas izdevēji izmanto paraugtulkojumus, kas veikti apmēram 300 potenciāli eksportspējīgākiem darbiem vai nomināti, saņēmuši vietējās balvas.

Ļoti veiksmīgs izrādījās Noras Ikstenas romāns *Mātes piens*, par to noslēgtas tiesības 12 valodās. Londonas gadatirgū Noru arī virzījām kā «dienas autori». Grāmata angļu valodā tikko bija iznākusi, izdevējs bija ieinteresēts un no savas puses piedāvāja tikšanos ar britu mediju pārstāvjiem, un tādā sniega bumbas efektā tā raisīja interesi arī citos izdevējos. Jāņa Joņeva romāns *Jelgava 94* ir iznācis 10 valodās.

Vai ārvalstu izdevējiem piedāvāti tiek arī latviešu literārā mantojuma darbi? Varbūt Ezeriņš, Blaumanis... Vai akcents tomēr vairāk ir uz mūsdienu literatūru?

J. P. Tie izdevēji Eiropā, kuru profilam atbilst literatūras klasika, parasti arī grib ko tādu izdot. Ar Anšlava Egliša *Homo novus*, kuram atradām izdevēju Lielbritānijā un piemeklējām tulkotāju, gan piedzīvojām neveiksmi: izrādījās, ka autortiesības pieder kādai biedrībai ASV, un tā atteicās sadarboties.

Kādā specifiskā vācu izdevniecībā, kas izdod gan mirušos, gan aizmirstos klasiskus, nākamajā gadā iznāks Edvarta Virzas *Straumēni*. Zigmunda Skujiņa *Miesas krāsas domino* nupat iznāca Itālijā ļoti labā izdevniecībā, *Kailums* — Lielbritānijā. Alberta Bela *Bezmiega* tulkojums laists klajā Lielbritānijā, Regīnas Ezeras *Aka* — Itālijā. Kāda vācu tulkotāja bija sajūsmā par Blaumani, bet jāskatās, vai atradisim izdevēju. Mēs piedāvājam klasiku un gādājam par paraugtulkojumu.

V. K. Kopumā uzsvars tomēr ir uz mūsdienu literatūru. Salīdzinājumam — kāda ir situācija tulkoto grāmatu tirgū Latvijā? Iznāk šis tas no 20. gs. otrās puses autoru, tā saukto mūsdienu klasiku, darbiem, bet no agrākas literatūras reti kas tiek publicēts. Līdzīga proporcija ir arī mūsu autoriem ārzemēs. Izdevējus daudz vairāk interesē autori, kas raksta mūsdienīgā valodā, kas parāda šodienas vai vismaz neseno realitāti.

Kāda literatūras aina caur tulkojumiem ieraugāma? Vai tā rada kaut cik aptverošu priekšstatu par latviešu literatūru?

R. P. Šis jautājums ir bezjēdzīgs. Pēc tā, kas tiek izdots latviski, mums taču nav nekāda priekšstata, piemēram, par britu literatūru, jo lielākoties no angļu valodas tiek tulkoti detektīvi, dāmu ro-

māni, romantiskās komēdijas. No autoriem, kas tur uzskata par nopietniem literātiem, latviešu valodā lasāms tikai retais. Literatūras daudzveidību nodrošina tās valstis, kas apzināti veido kultūrpolitiku, un izdevēju izvēle. Tāpat arī tulkojumi no latviešu valodas nerāda mūsu literatūras kopainu.

J. P. Izdevējus, kas atbrauc uz šejieni vizītēs, ar lekciju *Mūsdienu latviešu literatūra* cenšamies iepazīstināt ar kopainu, žanriem, autoriem.

V. K. Parasti pēc šīs lekcijas mēs, aģenti, arī tiekamies ar izdevējiem, runājam, kas kuram iekritis prātā, kāda ir interese — arī no grāmatu veikalos redzētā. Reizēm tīri intuitīvi piedāvājam — šim izdevējam piestāvētu tas vai cits autors. Un tad seko viņu reakcija.

Vai šai valsts apmaksātajai tulkojumu programmai bija kāds formulēts mērķis?

J. P. Mērķis ir finansiāli atbalstīt ārvalstu izdevējus Latvijas literatūras izdošanā, tādējādi veicinot ārvalstu izdevēju interesi. Aizvadītajā trīs gadu periodā bija uzdevums pārdot vismaz 25 latviešu autoru darbu autortiesības izdevējiem, kuri izdod grāmatas angļu valodā. Pirmkārt, lai Londonas grāmatu tirgū būtu pienācīga grāmatu kolekcija, otrkārt, angļu valoda ir «ceļš» uz citām pasaules valodām.

A. J. Mērķi un kvantitatīvie rādītāji ļoti precīzi bija norādīti līgumos ar Kultūras ministriju (publiski pieejami internetā). Tur bija gan paraugtulkojumu, gan tulkojumu skaits, gan atbalsts izdevējiem, kam bija jāstenojas konkrētā ārvalstīs izdodamā grāmatu skaitā. Drīz vien saratām, ka, piemēram, tulkojumu uz «neangļu» valodām varētu būt vairāk, nekā prasīts, ja vien būtu vairāk līdzekļu konkursiem. Jau 2017. gadā naudas tam bija par maz.

Kādas ir latviešu literatūras tulkojumu tirāžas?

V. K. Dažādas, bet vidējā — apmēram tūkstošis. Līdzīgas kā citu mūsu reģiona valstu tulkotajām grāmatām, kas nav komercliteratūra. Atskaitot atsevišķus veiksmes stāstus, kad grāmatai tiek pievērsta pastiprināta mediju uzmanība, tulkotā literatūra ir nišas produkts.

A. J. Lielākā tirāža, ko redzējam Latvijas Rakstnieku savienības rīkotajos konkursu līgumos, bija 5000. Bet nevajag domāt, ka 1000 eksemplāru tirāža ir maza. Dens Brauns retajās atklātības reizēs vienmēr atgādina, ka no viņa pirmā romāna tirāžas nopirka tikai 50 eksemplārus.

Vidējais vācu rakstnieks, izrādās, gadā nopelna apmēram 5000 eiro, tas nozīmē samērojāmību ar Latvijas situāciju. Protams, grāmatu tirgū netrūkst autoru miljonāru gan atalgojuma, gan tirāžu jomā, bet lielākā daļa ir laimīgi par 2000 eksemplāriem. Arī Apvienotās Karalistes statistika daudz neatšķiras.

Skaidrs, ka nevar pielikt klāt katram izdevējam policistu. Tomēr ir daudz norāžu, kas liecina

Vīriešu tualetē divi cilvēki ienāk, ierauga šo reklāmu un — kas tas tāds vispār ir?! Bet pēc desmit minūtēm es viņus jau redzēju mūsu stendā

par apriti — blogeru ieraksti, lasītāju atsauksmes, tirdzniecība internetā, recenzijas, pasākumi un festivāli, uz kuriem aicina autorus. Ja tas viss notiek, grāmata dzīvo.

Kas notiek tālāk pēc grāmatas izdošanas? Vai ir zināms, cik eksemplāru pārdoti? Cik plaši grāmatas pieejamas, piemēram, Lielbritānijā?

J. P. Grāmatu izplatīšanas plānu ārvalstu izdevēji iesniedz kopā ar atbalsta projekta pieteikumu, un mūsu ekspertu komisija var vērtēt, vai tas ir gana plašs, vai grāmata vispār kaut kur parādīsies.

Pārdotos eksemplārus gan nevienai izdevniecībai nav pienākums uzrādīt, taču lietuviski izdotsis Noras Ikstenas *Mātes piens* ir dižpārdokļu sarakstā Lietuvas grāmatnīcu tīklā, arī darba angļu izdevēja teica, ka metiens ir izpārdots un viņa drukā otru.

V. K. Ne visi tulkotie darbi ir tik plaši pieejami, kā mēs gribētu, bet ir arī patīkami pārsteigumi, piemēram, Kristīnes Ulbergas *Zaļo vārnu* angļu versijā redzēju izceltu pat vienā no lielākajiem Kopenhāgenas grāmatveikaliem *Politikens Boghal*. Šī grāmata ir arī Lielbritānijas lielāko veikalu ķēdēs. Citas grāmatas vairāk atrodamas reģionālajos vai specializētajos veikalos. Ir ļoti specifiski darbi, piemēram, dainu tulkojumi, kas nemaz nav paredzēti plašai auditorijai.

Cik finansiāli izdevīgi autoram ir tas, ka viņa grāmata tiek tulkota un iznāk ārzemēs?

J. P. Tas atkarīgs no tā, kam pieder autortiesības, un visbiežāk tā ir izdevniecība. Autora līgums ar izdevēju nosaka, kāda daļa no saņemtā honorāra pienākas autoram.

R. P. Pagaidām ieņēmumi no autortiesību pārdošanas noteikti nav pārāk prāvi, jo avansa apjoms ir atkarīgs no vairākiem faktoriem, īpaši jau plānotās tirāžas. Taču, jo atpazīstamāki būsīm un lielāks prestižs būs Latvijas autoriem, jo lielāka būs arī naudas plūsma.

Vai autoram noteikti jāpiedalās savas grāmatas popularizēšanas pasākumos?

V. K. Izdevēji to parasti vēlas, protams, ja autors ir ar mieru un spēj sarunāties ar auditoriju. Tas vienmēr ir pluss.

J. P. Mums gan nav bijis neviena gadījuma, kad kāds atteiktos izdot grāmatu tāpēc, ka autors nevēlas piedalīties promocijas pasākumos. Tad izdevējs izvēlas citu mārketinga stratēģiju. Bērnu grāmatas var pārstāvēt ilustrāciju autors, sarīko darbnīcas. Citos gadījumos lielākā intensitātē notiek sadarbība ar medijiem, lai nodrošinātu recenzijas.

A. J. Nepieciešams, lai pēc iespējas vairāki mūsu autori tiktu aizvesti uz Frankfurti vai Londonu, lai redzētu, kādi ir literatūras procesi pasaulē. Nav obligāti jānoslēdz līgumi, bet jāuztver tendences. Jāmācās arī sevi pasniegt, parādīt.

Kā tika izvēlēti tulkojamie darbi vai autori, un kā tiem tika piesaistīti tulkotāji? Vai

atlases procesā bija kādi kritēriji? Kas akceptēja *Latvian Literature* izvēli?

V. K. Mēs izmēģinājām dažādas pieejas, lai izvēlētos darbus, kurus iekļaut bukletos un kuriem sagatavot paraugtulkojumus. Aicinājām izdevniecības izvirzīt savus kandidātus, darbus vērtēja pēc iepriekš izstrādātiem kritērijiem (piemēram, darba atzinība Latvijas lasītāju un kritiķu vidū, iepriekšējie tulkojumi, tulkotāju interese), piesaistījām arī neatkarīgu ekspertu. Grantu pieteikumus izvērtēja īpaša komisija. Tulkotāju piesaiste lielākoties bija atkarīga no viņu pašu intereses un spējam.

J. P. Tulkojamos darbus izdošanai izvēlējās vienīgi ārvalstu izdevējs, jo viņam ar šo grāmatu tālāk jāstrādā savā tirgū.

Visus stratēģiskos lēmumus pieņēma Sadarbības memoranda padome, kas tika izveidota līdz ar *LL* platformu, lai veicinātu informācijas apriti starp visām literatūras organizācijām. Sadarbības memoranda padomē ir divi pārstāvji no Starptautiskās Rakstnieku un tulkotāju mājas, divi pārstāvji no Latvijas Grāmatizdevēju asociācijas, divi pārstāvji no Latvijas Rakstnieku savienības, pa vienam pārstāvim no Valsts Kultūrkapitāla fonda un Kultūras ministrijas.

R. P. Tulkotāju un izdevēju pieteikumus Latvijas puses līdzfinansējuma saņemšanai vērtēja memoranda padomes apstiprināta ekspertu komisija — nozares profesionāļi, neitrāli un neatkarīgi, cik nu tas mazajā Latvijā vispār iespējams.

Savukārt ārvalstu izdevēji saņēma informāciju gan par Latvijas mūsdienu literatūru, gan klasiku. Papildus arī atsevišķi informējām par *LaLi-GaBa* un Jāņa Baltvilka balvas laureātiem, savus jaunumus varēja pieteikt ikviens Latvijas izdevējs, tiem tikai bija jābūt eksportspējīgiem.

Kā Baltijas un pat plašākā mērogā unikāls projekts tika pasniegta sērija *Mēs. Latvija, XX gadsimts*. Taču gala izvēle jebkurā gadījumā bija un ir ārvalstu izdevēju pašu ziņā.

Kā tika izvēlēti Londonas tirgus dalībnieki no Latvijas puses?

J. P. Londonā notiekošais ir grāmatniecības profesionāļu grāmatu tirgus, tur nenotiek grāmatu atvēršanas vai autoru lasījumi. Oficiālo kultūras programmu viesu valsts statusā esošai valstij nosaka Britu padome Lielbritānijā, kas iepriekš bija noslēgusi ar mums līgumu par šīs programmas izveidi.

Pieņemts, ka Britu padome iepazīstina ar 12 autoriem no attiecīgā gada viesu statusā esošās valsts rakstniekiem (semināros, sarunās un pasākumos ārpus grāmatu tirgus). Tā kā bijām kopā trīs valstis, tad katra no Baltijas valstīm varēja nominēt tikai četrus autorus, kurus Britu padome varēja apstiprināt vai neapstiprināt. No Latvijas puses šos autorus izvēlējās Sadarbības memoranda padome, vadoties pēc Britu padomes ļoti skaidri noteiktiem kritērijiem (autora vecu-

Tā ir vesela piramīda, kurā ir arī grāmatu veikali, bibliotēkas, un autors ir tā visa pamatā

mu, dzimumu, pārstāvēto žanru ieskaitot).

Taču, tā kā mūsu primārais mērķis bija veidot ilgtermiņa attiecības ar sadarbības partneriem Lielbritānijā, tad veidojam kultūras programmu visa gada garumā – ietverot Latvijas autoru grāmatu prezentācijas Lielbritānijā, dalību literāros festivālos, sadarbības projektos un darbnīcās, kā arī citos pasākumos.

Kopumā šajā laikposmā 117 Latvijas autori un nozares profesionāļi apmeklējuši dažādu valstu festivālus (to skaitā Singapūrā, Ķīnā, ASV, Kanādā).

A. J. Par to tika daudz spriests, bija arī visādi strīdi. Skaidrs, ka vajadzēja izvēlēties tos autorus, kuriem iznāks darbi angļu valodā un kuri prot sevi pasniegt angļu valodā. 2017. gadā poļu autori Londonā runāja poliski. Viss bija skaisti, bet, kā saprotu, britu izdevējiem par viņiem nekāda interese neradās. Nevieni viņus *BBC* uzstāties neaicināja. Latvijai panākumi bija, un to ir grūti neredzēt.

Vai saskaņojāt savu darbību ar lietuviešiem un igauņiem, ar kuriem tika radīts pat kopējs zīmols?

J. P. Platforma *Latvian Literature* strādāja ciešā sadarbībā ar Lietuvas un Igaunijas menedžmenta komandām tiktāl, cik to noteica noslēgtais līgums ar Londonas grāmatu tirgu un Britu padomi – tātad par kopējo programmu. Protams, katrai valstij bija arī savi konkrēti mērķi, tādēļ katrai bija savas individuālās programmas.

Kāds iespaids Londonā bija reklāmas kampaņai *I'm introvert*?

J. P. Tā panāca tik jūtamu izdevēju uzmanību, kādu citādi mēs varbūt pat neiegūtu. Sapratām, ka mums jāizceļas arī Baltijas valstu vidū, un šī drosmīgā kampaņa piesaistīja gan apmeklētājus, gan izdevējus, gan medijus. Kampaņa tiks turpināta, bet ne vairs tik lielā intensitātē kā līdz šim.

A. J. Man pašam gadījās pieredzēt situāciju, kad vīriešu tualetē divi cilvēki ienāk, ierauga šo reklāmu (plakāti bija izvietoti sabiedriskajās tualetēs – red.) un – kas tas tāds vispār ir?! Bet pēc desmit minūtēm es viņus jau redzēju mūsu stendā. Tas ir komisks piemērs, bet parāda, kā šī kampaņa nostrādāja, un tas anglis, kuru pilnīgi neinteresē tie baltieši, – kad viņu izsiti no ierastā tāds reklāmas nieks, viņš «pavelkas» arī uz mūsu literatūru. Un vienkārši cilvēki Londonas gadatirgū tāpat vien nestaigā.

Kā lai panāk, ka iesāktais tiek turpināts un valsts sniedz atbalstu latviešu literatūras eksportam?

A. J. Tas ir publiskā lobija darbs – ir jāiet un jārunā ar politiķiem. Ja to nedara, nekas arī nenotiks. Tas ir nepatīkams, garlaicīgs, ilgs darbs. Vismazāk te vajag runas Pietuka Krustiņa garā par unikalitāti un izcilību. Ir nepieciešami konkrēti argumenti, un tie šobrīd ir.

R. P. Tā ir tāda normālas Eiropas valsts pareiza kultūrpolitika – atbalstīt grāmatniecību. Gan

valsts iekšienē, gan uz ārpusi. Eksporta lieta no teikti ir jāturpina, ir jāsprauz augsti mērķi. Viesu valsts statuss Frankfurtē, ja tādu mērķi sev nospraužam, ir kultūrpolitisks darbs vairāku gadu garumā, kurš, tāpat kā Londona, ļauj turēt nozari uzmanības degpunktā gan Latvijā, gan starptautiski. Viesu valsts statuss Frankfurtes grāmatu gadatirgū ir lieliska iespēja visai kultūras nozarei. Liela daļa valstu to parasti izvērš par milzīgu kultūras projektu gada garumā. Un Vācijas puse uz to tā arī raugās: ja jūs nākat uz Frankfurti, kas ir pasaules grāmatu lielākais gadatirgus, jums ir valā arī izstāžu zāļu, koncertzāļu durvis.

J. P. *Latvian Literature* ir skaidrs plāns, aprēķināts nepieciešamais finansējums. Ceram, ka ar padarīto esam apmierinājuši, ka varam iet tālāk uz priekšu. Lai turpinātu aizsāktu un panāktu mūsu literatūras prezentāciju un izdošanas tiesību pārdošanu ikdienišķā režīmā, mums vajadzētu apmēram 450 000 eiro gadā. Salīdzinot ar kaimiņiem – Lietuvā tam atvēl 440 000, Igaunijā 732 000, Somijā 1 200 000, Zviedrijā 950 000, Polijā 1 500 000 eiro gadā.

A. J. Grāmatniecība ir industrija. Tajā tiek nodarbināti tūkstošiem cilvēku, ieskaitot poligrāfiju. Tā ienes respektējamus nodokļus. Tā ir vesela piramīda, kurā ir arī grāmatu veikali, bibliotēkas, un autors ir tā visa pamatā. Paņemiet ārā autoru, un tas viss sagāžas. Ja kāds grib likt sprunguļus ceļā grāmatniecībai, tas ir vienkārši nožēlojami.

V. K. Piramīdas pamatā ir lasītājs. Ja cilvēks lasīs literatūru, tad tā nepazudīs. Ir jāatbalsta lasīšanas kultūra ilgtermiņā, citu variantu nav. Tad var tālāk runāt par rakstniekiem, par grāmatu izplatību.

O. Z. Kā autors gribu pateikt, ka svarīgākais man ir bijis, ir un būs teksts, ko es rakstu. Bet ir mazliet citāda sajūta, zinot, ka aiz muguras ir šī rakstniecības eksportu balstošā infrastruktūra. Un pēdējos gados patiešām esmu to jutis.

R. P. Ja paskatās, kādus ciparus savas literatūras eksportam jau gadu desmitiem tērē citas valstis, piemēram, Islande, kur lasītāju skaits ir 3–4 reizes mazāks nekā pie mums, tad tas budžets, kādu Latvija atvēlēja latviešu literatūras prezentācijai Londonā, tai ir ikgadējs. Tāpēc, ieejot grāmatnīcā Reikjavīkā, redzams milzīgs galds – pilns ar islandiešu autoru grāmatām, kas iztulcotas angļu valodā. Ar tām viņi arī popularizē Islandes kultūru un realitāti. Tāpat ir Igaunijā.

Lietuva bijusi viesu valsts gan Boloņas, gan Frankfurtes grāmatu gadatirgos un gadiem ilgi stiprinājusi savu grāmatniecību, atvēlot pietiekamu naudu gan nozares pārstāvnīcībai ārzemju tirgos, gan pasākumiem kultūras diplomātijā.

Latvijā kopš 1990. līdz 2018. gadam kopumā ir reģistrēti (varbūt kāds nav apzināts) 509 izdoti tulkojumi citās valodās. 184, tātad 36%, no tiem ir iznākuši pēdējos trijos gados. Skaidri redzama sasaiste ar finansējuma pieejamību. ■

Edvīns Evarts

Cerību un vilšanās gadi

Nacistu mājienu par latviešu vietu «jaunajā Eiropā» 1941.—1945. gadā bija neskaidri un nenoteikti

Edvīns Evarts (1976) ir vēsturnieks, Dr. hist., vairāku desmitu publikāciju autors par Latviju Otrā pasaules kara laikā. Kopā ar Juri Pavloviču sarakstījis monogrāfiju *Ikdienas dzīve Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā 1941—1945* (2016).

Par nacistiskās Vācijas okupācijas gadiem Latvijā mūsdienu sabiedrībai ir aizvien attālināts priekšstats, kurā kā galvenie jautājumi uzvirto Latviešu leģions, latviešu došanās bēgļu gaitās un holokausts. Tomēr arī šo norišu dziļākai izpratnei nepieciešams plašāks vispārējās situācijas raksturojums.

1941. gada 22. jūnijā nacistiskā Vācija sāka jau sen plānotu, bet dažādu iemeslu dēļ vairākkārt atliktu uzbrukumu Padomju Savienībai. Padomju puse uzbrukumam nebija gatava, tā sekas bija desmitu tūkstošu Sarkanās armijas karavīru nonākšana nacistu gūstā.

Sākās notikumu virpulis, kas aizrāva nebūtībā daudzu tūkstošu cilvēku dzīvības. Jau pirmajās kara stundās Vācijas aviācija bombardēja Ventspili un Liepāju. Uzbrūkošās vācu armijas grupējuma *Ziemeļi* trieciens bija straujš, un vācieši jau 1. jūlijā iekaroja Rīgu, bet 8. jūlijā visu Latviju, vienīgo nopietno pretestību sastopot Liepājā, kur ielenktās Sarkanās armijas daļas pretojās no 24. līdz 29. jūnijam.

Iekarotajās teritorijās vācu militārā pārvalde nekavējoties izveidoja t. s. komandantūru sistēmu, kuras galvenais uzdevums bija gādāt par vācu armijas vajadzību izpildi un iedzīvotāju «nomierināšanu», ar to saprotot kārtības atjaunošanu un militāro grupējumu likvidāciju. Tā kā vācu armijai trūka vietējo apstākļu pazinēju, it sevišķi speciā-

listu saimniecības jomā, tā bija ieinteresēta sadarbībā ar vietējiem iedzīvotājiem.

Uzbrūkošās Vācijas armijas daļas Latvijā sagaidīja ar dažādām jūtām. Pārsvaru sākumā skaidri guva labvēlīga attieksme pret svešo karaspēku. Pēc padomju okupācijas gada represijām un burtiski pirms deviņām dienām notikušās deportācijas, kurā izsūtīja vairāk nekā 15 400 cilvēku, iedzīvotāji cerēja gan uz represiju izbeigšanos, gan uz Latvijas neatkarības atjaunošanu kaut vai ierobežotā apjomā.

Tie vīri lauku apvidos, kuriem bija jēlcāda militāra pieredze, pēc pašu iniciatīvas organizējās mazākās vai lielākās grupiņās un, izmantojot nedaudzos ieročus, kas vēl bija palikuši viņu rīcībā, centās veicināt padomju karaspēka atkāpšanos. Lielākoties tas nozīmēja Sarkanās armijas vienību apšaudi no slēpņiem, jo reāls pretspēks labi bruņotajiem padomju karavīriem viņi nebija. Uzskatāms piemērs tam bija bruņotā sadursme pie Limbažiem 4. jūlijā.

Spontāni gan Rīgā, gan citviet pie mājām tika izkārti Latvijas karogi, kurus vācieši pirmajās nedēļās nemaz necentās aizliegt. Cerības uz apstākļu uzlabošanu pastiprināja 1. jūlijā atjaunotā Rīgas radiofona pārraides sākumā atskaņotā Latvijas Republikas himna, ko cilvēki uztvēra kā pirmo soli neatkarīgās valsts atjaunošanas virzienā. Šīs cerības visvairāk bija izplatītas tieši bijušo ierēdņu un politiķu aprindās. Tomēr vācu armijas pārstāvju izvairīgās atbildes par nākamo «jauno kārtību» bieži aprobežojās tikai ar norādi, ka šos jautājumus izlemšot vācu civilpārvalde. Tas daudzos radīja maldīgas ilūzijas, ka joprojām ir iespējama sava veida neatkarības atjaunošana. Vienlaikus vērmahta vadība atbalstīja bijušo ierēdņu vēlmi atjaunot iestāžu darbu, un jau 2. jūlijā atjaunotā Pašvaldības departamenta direktors Juris Zankovics aicināja atgriezties darbā visas amatpersonas, kas bija strādājušas pēdējā neatkarīgās Latvijas gadā. Daudzviet gan nācās meklēt jaunus amata kandidātus, jo padomju laikā daudzi bija deportēti, daļa nogalināti. Attiecību normalizēšanā būtisks faktors bija tas, ka okupācijas vara sākumā īpaši nepārbaudīja ierēdņu politisko uzticamību.

1941. gada jūlija sākumā karadarbība Latvijas teritorijā pakāpeniski pierima un lielāko daļu iedzīvotāju vairāk nodarbināja ikdienas jautājumi, piemēram, pārtikas apgādes atjaunošana pilsētās. Arī drošība uz ceļiem, jo daudzviet Latvijā vācieši iekarotajos apgabalos vēl atradās sarkanarmieši, kas nebija paguvuši atkāpties.

Pakāpeniski iezīmējās arī vācu iestāžu nostāja politiskajā jomā. Presē neparādījās neviens raksts, kurā būtu jēlcādas norādes par vāciešu plānoto kārtību iekarotajās teritorijās. Tikmēr Latvijas laukos un mazpilsētās masveidā tika iznīcināti cilvēki, kurus pasludināja par ienaidniekiem, — gan komunisti, pie kuriem bez pārbaudes sākumā piešķaitīja arī daudzus denunciaciju rezultātā arestētos, gan ebreji. Brutālās cilvēku slepkavības radīja

Sagrautā Vecrīga**1941. gada jūlijā.**

Nezināma autora foto.
Latvijas Nacionālā arhīva
krājums

arvien piesardzīgāku attieksmi pret jauno režīmu.

1941. gada 3. jūlijā latviešu politiķi saņēma pirmo skaidro signālu, ka vācieši nav ieinteresēti atjaunot jebkādas patstāvīgas iestādes. Bijušā Latvijas satiksmes ministra Bernharda Einberga mēģinājums veidot pagaidu valdību — Latvijas Organizācijas centru — tika nepārprotami noraidīts. Septembrī sekoja politisko partiju darbības aizliegums, Latvijas teritorija tagad bija Latvijas ģenerālapgabals Ostlandē un atradās Vācijas Okupēto austrumu apgabalu ministrijas pārziņā. Vērmahata pavēlniecība sekmēja tikai tādu administratīvo struktūru izveidošanos, kas atvieglāja tehnisko vietējās pārvaldes jautājumu risināšanu.

Frontei virzoties tālāk uz austrumiem, pakāpeniski okupācijas vara veidoja vācu civilpārvaldes struktūras, kuras pilnībā Latvijas teritoriju pārņēma 1941. gada 1. septembrī. Līdz ar tās ieviešanu iedzīvotāji varēja sākt apjaust nacistiskās Vācijas nostāju. Piemēram, augustā vācieši sāka plašu ielu un laukumu pārdēvēšanu Latvijas lielākajās pilsētās, kas izsauca nepatiku iedzīvotājos.

Tomēr kopumā 1941. gada jūlijā un augustā iedzīvotāji joprojām cerēja uz abpusēji akceptējamu sadarbības izveidošanos. Gatavība meklēt sadarbības iespējas bija vērojama Latvijas ģenerālapgabalā izveidotajos sešos novada komisariātos — Liepājā, Jelgavā, Valmierā, Daugavpilī, Rīgā un Rīgas lauku novada komisariātā. Par šādu noskaņojumu ziņoja arī ieceltie vācu novadu komisāri, kuri norādīja šādas nostājas motivāciju — «visos apriņķos iedzīvotāji boļševiku laikā ir pārcietuši tik daudz grūtību, ka tagad autoritatīvajā vācu pārvaldē viņi saskata (problēmu) risinājumu». Cerot uz padomju režīma nacionalizēto zemes īpašumu atgūšanu, jauno varu sevišķi atbalstīja zemnieki vecsaimnieki.

Tomēr vācu civilpārvalde nekādus konkrētus politiskus solījumus nedeva, aizbildinoties ar ka-

radarbības turpināšanos un solot šos jautājumus risināt jau pēc kara. Mājieni par latviešu (bet ne Latvijas!) «vietu jaunajā Eiropā», kurus līdz pat kara beigām skandināja nacistu kontrolētā prese, nesniedza skaidrību par nākotni.

Latvijas iedzīvotāju attieksme pret vāciešiem

Okupācijas varas izvairīgā nostāja un dzīves apstākļi arvien vairāk polarizēja Latvijas sabiedrības attieksmi pret nacistu režīmu. Visu Latvijas sabiedrību, izņemot nacistu teroram pakļautos iedzīvotājus, šajā ziņā varēja nosacīti iedalīt trijās grupās: 1) zemnieki, 2) strādnieki un bezzemnieki un 3) inteliģence. Katrai no grupām bija savi argumenti sadarbībai ar nacistiem vai tās nepieņemšanai.

Liela daļa zemnieku pauda salīdzinoši vislabvēlīgāko attieksmi pret vāciešiem, jo, kā jau minēts, valdība vispārējs uzskats, ka vācieši atdos zemes īpašniekiem nacionalizētās zemes. Turklāt zemnieki ikdienā tikpat kā neizjuta pārtikas trūkumu. Iespējas iemānīt pret pašu izaudzētiem pārtikas produktiem dzīvei nepieciešamās lietas padarīja tos par vislabāk apgādāto iedzīvotāju grupu. Cerības uz vācu kārtības ieviešanu gan mazliet aizēnoja bailes no vācu baronu atgriešanās, tomēr kopumā visi novadu komisāri atzīmēja zemniecības pozitīvo attieksmi pret vāciešiem. Piemēram, 1941. gadā Valmieras novada komisārs ziņoja, ka trīs piektdaļas, bet Jelgavas — pat 90%, zemnieku esot izturējušies pret vāciešiem labvēlīgi, kas izpaudies arī ziedojumu vākšanā vērmahatam.

Otrā Latvijas sabiedrības grupa — strādnieki un bezzemnieki — pret vāciešiem bija noskaņota krietni atturīgāk. Šo cilvēku vajadzības daudzās jomās, piemēram, apgādē, netika ņemtas vērā, un tas tikai pastiprināja nepatiku pret okupācijas varu. Karadarbības izraisītajā vispārējā baiļu at-

Neskaitāmas grupas un grupiņas riņķoja varas dēļ ap vācu dienesta iestādēm. Ar lūgumiem, memorandiem, ziņojumiem un citām ziņām

mosfērā, kad kaimiņos bija nogalināti simtiem cilvēku, regulāri tika pārmeklētas lauku mājas un pat veseli pilsētu kvartāli, iedzīvotāji jutās nospiesti. Aizdomas par piederību komunistiem, ieviestā t. s. pārtikas racionēšanas jeb normētās sadales sistēma, kas tomēr negarantēja iespēju šos produktus arī iegādāties, tāpat salīdzinoši mazās algas radīja auglīgu augsni pretvācu noskaņojumam. Ciešumi bija pārpildīti ar cilvēkiem, kurus apsūdzēja par komunistu atbalstīšanu, pamatojoties tikai uz denunciacijām. To ierobežošanai laikraksts *Tevija* 1941. gada 9. septembrī pat publicēja īpašu rakstu ar zīmīgu virsrakstu *Izbeigt nomelnošanas sacensību!* Okupācijas režīma arestēto cilvēku lietas netika pienācīgi izmeklētas, un daudzi palika ieslodzījumā ilgāku laiku.

Pie inteliģences vācieši pieskaitīja ļoti dažādas iedzīvotāju grupas – ierēdņus, akadēmiski izglītotās personas, vadošos kultūras darbiniekus, studentus u. c. Vācu ierēdņu ieskatā tā bija visbīstamākā grupa, kas sevi nesa valsts patstāvības ideju. Tāpēc inteliģenci, bet jo īpaši Rīgas inteliģenci, vajadzēja izolēt no pārējās latviešu tautas daļas. Ierēdņus, kas vāciešu acīs sevi bija «sakompromitējuši» ar izteikumiem par neatkarību, pārvaldes struktūrās nebija paredzēts iesaistīt.

Attiecības ar inteliģenci gan veidojās krietni sarežģītākas, jo tā bija iekšēji visvairāk saskaldītā iedzīvotāju grupa, kuru veidoja ļoti dažādu uzskatu un pārliecību cilvēki. Vismaz 1941. gadā inteliģence vēl tikai meklēja savu vietu sabiedrībā, mēģinot saprast patiesos vāciešu plānus. Pēc Bernharda Einberga kolaborācijas piedāvājuma neveiksmes gan privāti, gan sarunās ar vācu iestādēm inteliģences pārstāvji mēģināja skaidrot savu nostāju par Latvijas valstiskuma atjaunošanu un panākt ietekmi dažādu iestāžu vadībā. Diemžēl dažādās grupas savā starpā sadarbojās reti, kas radīja haotisku iespaidu vācu ierēdņu acīs. Ģenerālkomisāra Rīgā politiskās nodaļas vadītāja Valtera Kapa ziņojumā par stāvokli 1941. gada 4. decembrī teikts: «Neskaitāmas grupas un grupiņas riņķoja varas dēļ ap vācu dienesta iestādēm. Ar lūgumiem, memorandiem, ziņojumiem un citām ziņām, ar visu veidu ielūgumiem un citiem līdzekļiem tās mēģināja ietekmēt vācu iestāžu darbiniekus.»

Attiecības saimnieciskajā jomā

Visu trīs grupu sākotnēji pozitīvā vai vismaz neitrālā attieksme pret vāciešiem ar katru mēnesi pasliktinājās, tā cēlonis bija tādas saimniecības sistēmas veidošana, kurā latviešiem bija minimāla ietekme. Neapmierinātību izraisīja 1941. gada 18. jūlijā ieviestā racionēšanas sistēma atsevišķiem pārtikas produktiem. Šo produktu skaits ātri pieauga, un līdz 1941. gada beigām tajā bija ierakstīti jau tikpat kā visi svarīgākie produkti un arī saimniecības preces, to skaitā metāla darinājumi, piemēram, pakavi, spaiņi, cirvji un zāģi, kā arī ziepes, petroleja, auklas, apģērbs un apavi. Stratēģiski svarīgos rūpniecības ražojumus, piemēram, būv-

materiālus un elektroinstalācijas vadus varēja iegādāties tikai ar īpašām atļaujām.

Preču krājumi, ar kuriem būtu varēts segt lielāko daļu vajadzību, tika sūtīti vispirms vērmahtam frontē un uz Vāciju. Vietējiem iedzīvotājiem tika atstāts tikai minimums, bet arī tas visiem nebija pieejams preču transportēšanas problēmu dēļ. Pārtikas, medikamentu un citu preču trūkums izsauca pirmo lielo neapmierinātību, kas 1941. gada vasarā vēl bija mērena, jo iedzīvotāji to sākotnēji uztvēra kā kara laika nepieciešamību.

Ieviestās pārtikas normas bija šoks Latvijas iedzīvotājiem, kas starpkaru laikā bija dzīvojuši pārticībā. Turklāt ik pa pāris mēnešiem šīs devas tika samazinātas. Jau 1941. gada nogalē kļuva zināms, ka atsevišķu produktu normas Vācijā ir augstākas nekā Latvijā, kas izsauca neizpratni un sašutumu. Iedzīvotāji nevarēja zināt, ka Vācijas reihsmaršals Hermanis Ģērings ir pavēlējis turēt iedzīvotāju patēriņa normas iespējami zemākā līmenī, kas Latvijas gadījumā bija 60% no Vācijas normām.

Rezultātā vissliktākajā situācijā nonāca tie pilsētnieki, kuriem laukos vairs nebija radnieku, kas varētu palīdzēt ar pārtikas produktiem, jo ar kartītiem iegūstamajām precēm iedzīvotāju acīs bija tikai iztiku papildinošs raksturs. Protams, pastāvēja iespēja nelegāli iegādāties preces melnajā tirgū, tomēr cenas bija tik augstas, ka iepirkties tur varēja tikai turīgākie vai tie, kuriem bija, ko piedāvāt maiņai. Tuvojoties ziemai, pilsētās sāka trūkt malķa. Iedzīvotāju kurnēšana kļuva arvien atklātāka.

Tomēr nozīmīgākā saimnieciskā problēma, kuras atrisinājumu iedzīvotāji gaidīja visvairāk, bija īpašumu reprivatizācija. Padomju vara gadu iepriekš bija atņēmusi iedzīvotājiem lielāko daļu amatniecības, tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumu bez jebkādam kompensācijām. Tādēļ reprivatizāciju gaidīja kā pašsaprotamu lietu, tomēr vācieši nesteidza šo jautājumu risināt.

1941. gada 17. jūlijā tika izdots rīkojums par visu Padomju Savienības īpašumu pārņemšanu, kas nozīmēja arī nacionalizēto zemju un uzņēmumu nonākšanu Vācijas īpašumā. Rīkojums noteica, ka īpašumu tiesību kārtošana paredzēta vēlākā laika posmā, neko sīkāk nepaskaidrojot. Patiesos iemeslus vietējie iedzīvotāji nevarēja zināt – to, ka vāciešu acīs reprivatizācija apgrūtinātu uz vēlāku laiku atlikto cilvēku izsūtīšanu no Latvijas.

Neraugoties uz kolonizācijas plāniem, kuru izstrāde turpinājās līdz pat 1943. gada beigām, realitātē vāciešiem nebija administratīvo resursu visu īpašumu pārvaldīšanai. Turklāt daudzi sīkie uzņēmumi darbojās neefektīvi vai vispār bija pārtraukuši darbu, un tas būtiski apgrūtināja saimniecības funkcionēšanu kopumā. Tā kā vajadzība iegūt drošu frontes aizmuguri nebija zudusi, vācieši pārdomāja nepieciešamos soļus vismaz daļējas reprivatizācijas sākšanai. 1941. gada 17. oktobrī Ostlandes reihskomisariātā, kas ietvēra arī Latvijas ģenerālkomisariātu, tika izdots rīkojums par amatniecības, sīkrūpniecības un mazumtirdz-

Arvien skaidrāk nacistiskās Vācijas ierēdņu patiesos mērķus varēja izprast, vērojot tos darbībā

niecības «jaunizveidošanu». Reprivatizācijas vietā arī bijušajiem lauku zemju īpašniekiem viņiem agrāk piederējušo mantu atdeva tikai pārvaldišanā un lietošanā, skaidri norādot, ka tas joprojām ir Vācijas īpašums.

Lielie rūpniecības un amatniecības uzņēmumi, kuros strādāja vairāk nekā 20 darbinieku, palika vāciešu rokās. Privatizācijai, piemēram, nebija pakļauti lielie restorāni – tos jau bija paspēts izīrēt vāciešu firmām vai fiziskajām personām. Mazāko uzņēmumu privatizācija arī noritēja lēnām, jo vajadzēja izpildīt veselu rindu nosacījumu, kurus pārbaudīja septiņas dažādas iestādes.

Faktiski vēl 1941. gadā vietējo iedzīvotāju attiecībās ar vāciešiem valdīja vienvirziena ieinteresētība, jo vācieši bija pārliecināti par uzvaru, tādēļ centās tikai izmantot iedzīvotājus, nevis veidot kādas stabilas, uz abpusēju izdevīgumu balstītas attiecības. Zināms pavērsiena punkts šajās attiecībās bija notikumi frontē, kur kaujā par Maskavu 1941. gada 5. decembrī iestājās vāciešiem nelabvēlīgs lūzums.

Saimniecībā arvien skaidrāk varēja saskatīt, ka vācieši pārņem lielākos uzņēmumus (VEF, *Vairogu, Tosmari, Kvadrātu*, Liepājas uzņēmumu *Radiotehnika*, Bolderājas kuģu būvētavu, Zaslauka ķīmisko fabriku u. c.), kuri deva vislielāko peļņu. 1941. gadā lielākās rūpnīcas pārņēma vācu armijas resori, savukārt 1942. gadā Latvijā sāka ienākt vācu koncerni *Phoenix, Daimler-Benz AG, Robert Bosch GmbH* un citi, kas pārņēma ne tikai atsevišķas rūpnīcas, bet veselās saimniecības nozares. Vietējām pārvaldes struktūrām tika liegta jebkāda kontrole pār šiem koncerniem. Iedzīvotājiem kļuva skaidrs, ka noteikšana saimnieciskajā dzīvē viņiem tiek atņemta. Tā kā oficiālu skaidrojumu nebija, par to, kāds būs latviešu stāvoklis pēc vāciešu uzvaras karā, sāka izplatīties arvien vairāk baumu. Tas veidojās par svarīgu faktoru vāciešu un latviešu attiecībās.

1942. gada sākumā izrādījās, ka daudzus reprivatizētos (daļēji īpašniekiem atdotos) uzņēmumus pēc kāda laika nākas slēgt, jo tajos trūkst gan darbinieku, gan izejmateriālu. Arvien skaidrāk bija noprotams, ka vācieši latviešus uzskata par mazāk vērtīgiem cilvēkiem. Lielai daļai iedzīvotāju bija jāizdzīvo no algas, kas bija daudz mazāka nekā vācu iestāžu aprēķinātais nepieciešamais eksistences minimums. Piemēram, gandrīz trešdaļa ierēdņu un sabiedriskā dienesta darbinieku (29%) nesaņēma šo aprēķināto iztikas minimumu. Līdzīgā situācijā bija arī strādnieki, kuru vidējā alga bija ap 100 reihsmarku mēnesī, kaut arī aprēķinātais iztikas minimums bija 135 reihsmarkas. Sieviešu situācija bija vēl sliktāka – viņas saņēma tikai 80% no vīriešu algas.

Vāciešiem maksāja ievērojami lielākas algas salīdzinājumā ar vietējiem iedzīvotājiem. Viņiem tika iekārtoti speciāli veikali, vilcienu un tramvaju vāciešiem bija speciāli vagoni, darbojās kazino tikai vāciešu vajadzībām utt. Vācu iestādēm, kas

sekoja līdzī sabiedrības attieksmei pret okupācijas varu, nācās secināt, ka strauji pieaug to cilvēku skaits, kas bija aptvēruši, ka «latvietim uz priekšu būs jādzīvo kā vāciešu «baltajam vergam»». Turklāt cenu un algu mākslīgu ieturēšanu vietējie iedzīvotāji gluži pamatoti uzskatīja par «vispārēju deklāciju un aplaupīšanu».

Pakāpeniski mainījās arī to lauku iedzīvotāju attieksme pret okupācijas varu, kas sākotnēji bija labvēlīgi vai vismaz neitrāli noskaņoti. To neizraisīja pārtikas trūkums, kas laukos joprojām nebija tik spēcīgi jūtams, bet vairāk gan rūpniecības preču un apģērba deficīts. Piemēram, okupācijas vara atzina, ka no paredzētās apavu kvotas Latvijas ģenerālapgabalam ir iespējams apmierināt tikai desmito daļu no pieprasījuma. Melnajā tirgū kurpju pāris tāpēc maksāja pat līdz 70 reihsmarkām. Tādas lauku iedzīvotājiem nepieciešamas preces kā petroleja, pakavi, pakavu naglas, ratu smēre utt. trūka visu kara laiku.

Neuzticības pieaugums

Neraugoties uz samilzušajām saimnieciskajām grūtībām, daļa Latvijas iedzīvotāju turpināja cerēt, ka sadarbība ar vāciešiem tomēr ir mazākais no diviem ļaunumiem, ņemot vērā padomju gadā pārdzīvoto. Tomēr 18. novembra svinēšanas aizliegums skaidri apliecināja, ka vācieši negatavoja atjaunot Latvijas valstiskumu.

Arvien skaidrāk nacistiskās Vācijas ierēdņu patiesos mērķus varēja izprast, vērojot tos darbībā. 1942. gada februārī Latvijas ģenerālapgabalu pārvalde ziņoja par kāda vācu ierēdņa pavēli: latviešu dzelzceļa strādniekus par pārkāpumiem sodīt ar rīkstes sodu, kas lika atcerēties pagājušos «baronu laikus». Sašutums sabiedrībā bija pietiekami liels, lai rīkstes sodu tomēr neieviestu un attiecīgo ierēdni atlaistu no amata, taču tikai nedaudzi zināja, ka patiesībā viņu pārcēla augstākā posteni Berlīnē.

Attiecības ar vācu okupācijas varu sarežģīja vācu ierēdņu augstprātīgā attieksme pret vietējiem iedzīvotājiem, ko visai atklāti puda Ostlandes vācu avīzes. Piemēram, laikrakstu *Deutsche Zeitung im Ostland* vai *Der Stürmer* slejās ik pa laikam varēja lasīt latviešiem naidīgas nacionālsociālistu idejas. Acimredzami netika uzskatīts par iespējamu, ka šīs avīzes varētu lasīt iekaroto teritoriju pamattautas. Tomēr informācijas trūkuma apstākļos latvieši, it sevišķi ierēdņi, tās lasīja, centās iegūt visu pieejamo informāciju par Vācijas nākotnes plāniem. Avīžu rakstos bija atklāti gan vāciešu nodomi kolonizēt iekarotos apgabalus, gan apcerēti plāni, piemēram, latviešu meitenes, kas satikušās ar vērmahta karavīriem, ievietot publiskajos namos. Jurisprudences students Kārlis Ritums atmiņu grāmatā *Kā es to redzēju* apliecina, ka latviešu sabiedrība aktīvi pārrunāja šos un citus līdzīgus tematus. Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret vācu okupācijas varu neapšaubāmi ietekmēja arī aizliegtā ārzemju raidstaciju klausīšanās, par ko draudēja pat ieslodzījums koncentrācijas nomet-

Līdz pat kara beigām vāciešu un latviešu attiecībās dominēja bailes un nedrošība

nē. Kaut arī vācu iestādes bija pavēlējušas nodot radioaparātus, daudzi tos bija paslēpuši un mēģināja iegūt ziņas no ārpusaules.

Attiecības starp latviešiem un vāciešiem turpināja pasliktināties, ko konstatēja arī vācu iestādes, pievēršot uzmanību ikdienišķām situācijām, piemēram, sadzīves konfliktiem, kas izraisījās, iepērkoties veikalos. 1942. gada 10. martā ģenerālkomisārs Hinrihs Loze apkopojošā ziņojumā Berlīnei par situāciju Latvijas ģenerālapgabalā minēja, ka iedzīvotāju nostāja pēdējo mēnešu laikā ir kļuvusi vāciešiem nedraudzīga. Baumas un minējumi par nākotni nogurdināja iedzīvotājus. Vācu augstākie ierēdņi atzina, ka pēc vietējo iedzīvotāju ekonomiskā stāvokļa pasliktināšanās citu rezultātu arī nevarēja gaidīt.

Spēles ar Zemes pašpārvaldi

1942. gadā arvien vairāk kļuva skaidrs, ka karš Austrumu frontē nenoslēgsies tuvākajā nākotnē. Tādēļ vācu vara arī Latvijā bija ieinteresēta ilglaicīgākas sadarbības veidošanā, uzlabojot attiecības ar vietējiem iedzīvotājiem.

Rezultātā tā paša gada 9. maijā oficiāli tika paziņots par Zemes pašpārvaldes izveidi (administratīvā līmenī tā bija darbojusies jau no 1941. gada vasaras, taču tai nebija juridiski pamatotu pilnvaru) un sešu ģenerāldirektoru iecelšanu. Tam gan bija vairāk simboliska nozīme, jo katrs ģenerāldirektors bija personīgi atbildīgs attiecīgajai ģenerālkomisariāta struktūrai, taču praksē tā bija tikai izpildvienība, kas pati lēmumus nepieņēma. Kaut arī Zemes pašpārvaldē strādāja vāciešu pārbaudīti ierēdņi, tie 7. jūlija kopējā sēdē tomēr apsprieda iespēju par Latvijas valsts atjaunošanu, jo līdz Rīgai bija atnākušas baumas par to, ka augstākais SS un policijas vadītājs Fridrihs Jekelns, inspicēdams frontē pie Ļeņingradas izvietotos latviešu policijas bataljonus, ko tamlīdzīgu bija izteicis sarunā ar virsniekiem. Patiesībā gan Jekelna runa bija domāta tikai cīņasspara uzlabošanai, un par to viņš vēlāk bija spiests sniegt paskaidrojumus savai priekšniecībai.

Zemes pašpārvaldes darbība tomēr izrādījās visai maz piemērota attiecību uzlabošanai ar vietējiem iedzīvotājiem, jo tās ietekme sabiedrībā nebija tik liela, kā vācieši bija cerējuši. Turklāt saimnieciskās dzīves uzlabošanās tā arī nenotika. Iespējams, tas mudināja atsevišķus vadošus latviešu ierēdņus izteikt priekšlikumus, lai Latvijai piešķir autonomijas statusu, līdzīgi kā Slovākijai. Tomēr šādi sadarbības mēģinājumi tika noraidīti.

Nesekmīgās karadarbības dēļ jau 1942. gada beigās nacistiskā Vācija sāka apsvērt, kā savos militārajos spēkos iesaistīt okupēto apgabalu iedzīvotājus. Zinot par arvien pieaugošo saspīlējumu attiecībās starp vietējiem iedzīvotājiem un okupācijas varas ierēdņiem, sekmīgāka mobilizācijas procesa nodrošināšanai tika apdomātas iespējas to sasaistīt ar vispārēju reprivatizāciju. Šāda lēmuma nepieciešamību pātrināja vāciešu sakāve

Staļingradas kaujā 1943. gada februārī. Vienlaikus vācu vara pārdomāja iespējas arī citu jautājumu risināšanā, kas iedzīvotājiem bija ļoti svarīgi, piemēram, Latvijas pārtikas devas pielīdzināšana Vācijā paredzētām devām un nodokļu sistēmas sabalansēšana, jau sākot ar 1. aprīli, kas, pēc Rīgas pilsētas komisāra Hugo Vitroka domām, strauji uzlabotu vāciešu un latviešu attiecības.

1943. gada 18. februārī tika izdoti noteikumi par privātīpašuma atjaunošanu Igaunijas, Latvijas un Lietuvas ģenerālapgabalos. Vispārējā reprivatizācija no vāciešu puses tika pasniegta kā liela uzticības izrādīšana iekarotajām tautām, tomēr tās ātri izprata patiesos šādas pretimnākšanas cēloņus. Turklāt procesi noritēja gausi, un klida pat sarkastiskas piezīmes, ka būs nepieciešami vairāki gadu desmiti, pirms iedzīvotāji atgūs savus īpašumus. Paredzēto uzlabojumu vietā 1943. gadā sekoja ekonomiskās situācijas pasliktināšanās, jo vācu kara saimniecība vairs nespēja apgādāt pilnībā pat fronti, nemaz nerunājot par civiliedzīvotājiem. 1943. gada raža arī bija mazāka, jo iepriekšējā gadā jau bija trūcis lauksaimniecībai nepieciešamā mēslojuma.

Kara noslēgumā

Tomēr 1943. gada nogalē pakāpeniski mainījās latviešu tautas attieksme gan pret saimnieciskajām problēmām, gan pret vāciešiem. Vācijas sagrāves frontē, piemēram, Kurskas kaujā 1943. gada jūlijā–augustā, ļāva noprast, ka vērmahts savas iespējas ir izsmēlis. Tas nozīmēja arī reālus draudus, ka padomju vara varētu atgriezties un atsākt represijas pret iedzīvotājiem. Šādā situācijā saimnieciskās problēmas it kā nostājās otrajā plānā. Attiecības ar vāciešiem kļuva sarežģītākas, jo, no vienas puses, ekonomiski klājās arvien sliktāk, bet, no otras puses, vismaz daļēji tika atzīta nepieciešamība atbalstīt vāciešus cīņā ar Sarkano armiju. Piemēram, zemnieku vidū bija vērojama lielāka gatavība maksāt nodokļus, kā ziņoja vācu saimnieciskā inspekcija *Nord*.

Šo nostāju pastiprināja vēl viens faktors, kas 1943. gadā ieguva strauji pieaugošu nozīmi. Jau 1942. gada beigās Latvijas teritorijā, sevišķi Latgalē, bija vērojama sarkano partizānu aktivitāte. 1943. gadā tā pieauga. Vāciešu nespēja garantēt drošību izraisīja lielu neapmierinātību ar okupācijas varu, kas nodokļus joprojām ievāca, bet nespēja parūpēties par pašiem nodokļu maksātājiem. Iedzīvotāju nostāja pret vāciešu pasākumiem partizānu apdraudētajos rajonos kļuva arvien rezignētāka un vienaldzīgāka. Tāda attieksme saglabājās līdz 1944. gada vasarai, kad 17. jūlijā Sarkanā armija pārgāja Latvijas robežu un par iedzīvotāju galveno problēmu kļuva izdzīvošana.

Līdz pat kara beigām vāciešu un latviešu attiecībās dominēja bailes un nedrošība. Dažkārt tās noveda pie sadarbības ar vāciešiem, citkārt veicināja pretošanos, tomēr 1945. gadā kara beigās tika gaidītas kā posta un šausmu laikmeta izbeigšanās. ■

Rakstā izmantoti Latvijas Valsts vēstures arhīva, Vācijas Federālā arhīva Berlīnē (*Bundesarchiv Berlin*) un vācu okupācijas laika preses publikāciju materiāli.

Margita Gūtmane

Vizma. Kādas grāmatas piecdesmitgade

Margita Gūtmane (1943) ir Jelgavā dzimusi latviešu rakstniece. 1944. gadā mātes māsa viņu aizveda bēgļu gaitās uz Vāciju, bet māte neizkļuva no Latvijas un 1945. gadā izsūtīta. Margita mācījusies vācu skolās, Minsteres Latviešu ģimnāzijā. Stokholmas Universitātē studējusi baltu valodas, Hamburgas Universitātē literatūrvēsturi. Kopš 1996. gada beigām dzīvo Latvijā. Izdevusi četrus dzejoļu krājumus un trīs prozas darbus.

«Reti, tomēr palaikam notiek tā, ka mākslinieka darbs un personības tēls kādā laikā, vietā un sabiedrībā pārkāpj mākslas (..) robežas un pārtop par ko tiešāku — sabiedrības attieksmju veidotāju un polarizētāju, kura ietekme pārsniedz parasto mākslas mīļotāja loku un grūti fiksējamā veidā, bet tādēļ ne mazāk iespaidīgi formē sabiedrisko domu. Tāds liktenis un loma 20. gs. 60.–80. gados bija Vizmas Belševas dzejai, karstāko degpunktu sasniedzot ar *Gadu gredzenu* darbiem un turpinot gruzdēt un kvēlot arī pēc tam.» (Inta Čaklā.)

Ir grāmatas (un cilvēki), kas izmaina visu dzīvi. Vizmas Belševas dzeja ne tikai formēja «sabiedrisko domu» Padomju Latvijā, tā ietekmēja arī manu dzīvi trimdā.

Mēs bijām atēdušies trimdas «histērisko nacionālismu», kas ar gadiem bija kļuvis tukšāks, skaļāks un primitīvāks. Un te pēkšņi «jauns patriotisms», kas nāca no Padomju Latvijas! Vizmai Belševicai pārmeta «tautas zaimošanu» un «nacionālās pašcieņas trūkumu»? Tikai jāpārlasa *Indriķa Latvieša piezīmes uz Livonijas hronikas malām* vai *Latvijas vēstures motīvs: Vecrīga*, lai visas tā laika jūtas, dusmas, spīts, ilgas un mīlestība vienā rāvienā atgrieztos. Ne Vizma zaimoja savu tautu — mēs paši to darījām un turpinām darīt vēl joprojām.

Sekoja klusums. Piespiedu klusums. Rīga klusēja? Klusēja. Un ne tikai Rīga. Klusēja trimda, bet pie pirmās izdevības atjaunotajā valstī ieņēma ministru posteņus: trimdas nacionāļi un šejienes komunisti, manuprāt, bija vienoti kādā grandiozā nodevībā.

Nezinājām? Zinājām, lai gan izlikāmies nezinām. Kādēļ izliekamies tik pārsteigti par šodien atklātām nodevībām? Nekas jau nav mainījies.

Sen patiesības akās ūdens rūgtis.
Ar meliem sajaukts, nedzesina slāpes.

Uldis Ģermanis 1994. gadā rakstīja: «Mēs nepār-

spilēsim arī, ja teiksim, ka Godmaņa valdība bija pārsvarā tipiska stukaču valdība. Tikai tā izskaidrojamas šīs valdības izdarības.» Tad kādēļ klusējām?

Vienaldzība? Trulums? Glēvums?
Nejautā. Tev neatbildēs.

Ir jājautā. Kad nodevību un melus vairs nevar neredzēt.

Bailēs no brīža,
kad patiesību vairs nevarēs neredzēt —
Mūsu vīri glēvi.
Sarkstiet, mūsu mazie dēli,
Senis nesarkst tēvi.

Un bijušais Latvijas Universitātes rektors (un citi rektori, mācītāji, tiesneši utt.), kas, pieķerts ziņošanā, saraksta attaisnojošu domrakstu saviem draugiem un kolēģiem, «kam ir tiesības zināt», lai melotu atkal, televīzijā intervijā apgalvodams, ka viņam nav bijis kontaktu ar VDK. Ar nodevību un meliem, skatīdamies tieši kamerā, tieši acīs. Cilvēks, kurš, kā runā, pat pretendēja uz Latvijas Valsts prezidenta amatu? Kā viņš domāja reprezentēt tautu un valsti? Runāt aizvesto piemiņas dienās, teikt runas valsts svētkos? Ne jau «vēsture» melo, bet gan cilvēki.

Pār malām vilšanās un vēlo šaubu mērs.

Man nav nekādu tiesību kādam ko pārmet par notikumiem pirms 1990. gada.

Es nezinu, kā pati būtu izturējusies. Bet bija cilvēki, kas spēja izturēt un izturēties citādi. Tas dod ticību arī sev.

Bailes? Arī Vizmai bija bailes. Kādā vēstulē Ojāram Vācietim viņa apraksta mazu epizodi laukos: «Man šovakar vienai te bail. Pirmo reizi. Sākumā pa laikiem ap māju braukāja svešas kravas mašīnas...»

Intervijā Rolfam Ekmanim viņa stāsta par notikumiem, kas 70. gados risinājās ap VDK kratišanā konfiscēto ukraiņu disidenta Ivana Džjubas manuskriptu *Internacionālisms vai rusifikācija?*, kuru Vizma bija tulkojusi. «Mani publicēt solīja pēc Džjubas procesa. Un man jautāja, kā es vērtēju Džjubas darbu. Protams, ja es gribētu turpmāk labi dzīvot, man vajadzēja izgāzt sašutumu par Džjubu un viņa grāmatu. Bet es sacīju ko citu — ja rakstniekam ir redzams, ka viņa tauta, viņa valoda ir apdraudēta, tad viņam ir par to jāraksta.» Vizmai tolaik jau bija drukas aizliegums, draudēja turpmāka «izolēšana», varbūt pat aresta draudi.

Šodien nav aizlieguma, bet brīvās Latvijas valsts Izglītības ministrijas ierēdņu trulums un aprobežotība tāpat apdraud latviešu valodas eksistenci. Un gadiem ilgi. Cik sistemātiski notiek mēģinājumi iznīdēt latviešu literatūru (un līdz ar to valodu) no skolu programmām? Ir vērts pasekot, kuras tā sauktās latviešu partijas izceļas ar savu divkosību un apzinātu strādāšanu pretī latviešu tautas interesēm. Vai kāds vispār ir interesējies par sekām?

Atmodas laika politiskā griba, drosme un varēšana no Daugavmalas pārcelta izčākstēt piknikos un tusiņos «sakoptajos» māju pagalmos. Mēs kļūstam par baltām, tukšām vēstures lapām

Kādas šodien ir studentu zināšanas latviešu literatūrā un vēsturē pirmajā kursā augstskolās, kur pilnīgi nekaunīgi notiek pāreja no iepriekš lietotās krievu valodas uz angļu valodu, un savās valstīs nesekmīgi ārzemju rektori augstprātīgi atsakās iemācīties valsts valodu?

Lēns ir bērza baltums.

Ašs ir cirvja cirtiens.

(..)

Viegli nocirst koku.

Maza, starptautiska atkāpe. Atceros vācu televīzijas kadrus, kad cilvēki pēc 1989. gada gāja pārbaudīt savus datus *Stasi* (bijušās VDR drošības dienests) arhīvos. Dokumentu krātuvē iegāja smaidīdami, bet iznāca satriekti, jo ziņotāji izrādījās nevis kaimiņi, bet pašu ģimenes locekļi, vīrs, sieva, vecāki, bērni. 2008. gadā atklājās, ka Milans Kundera 1950. gadā denuncējis kādu pretkomunisma spiegu. Toreiz četri Nobela prēmijas laureāti, to skaitā Vāclavs Havels, ņēmās viņu aizstāvēt, nespēdami noticēt šādai nodevībai un kā argumentu minot: «Bija tādi laiki.» Gadu vēlāk jauns dokuments apstiprināja Kunderas nodevību: viņa denuncētais Mirosļavs Dvoračeks tika notiesāts uz nāvi, vēlāk «apžēlots» uz 14 gadiem darba nometnē.

Bija tādi laiki, kad nodevība tika prasīta no visiem.

Kā greisirdīga sieva Roma prasa,
Lai ik uz soļa mīlestību zvēr
Tai publiski... Un spiegu acīm lasa
Starp manām rindām, ka tai nepieder
Šī sirds, kādreiz tik ļāvīga un naiva.

O, nodevēju tauta, vai ir vērts
Par tevi būt, par tevi galvu nolikt?
O, suņu tauta! Asins bļodā mērc
Tev saimnieks maizes vietā ceļa oli.
(..)

O, kalpu tauta! Saldā priekā trīc

Tev mugura, kad saimnieks tevi nesit,

Bet tavus brāļus.

(..)

Jo kunga rokā goda zīme mirdz,
Ko viņš tev kaklā kārs, kad miesa dzelzīm šaustā
Beigs raustīties.

Un atkal sulots zars

Būs atcirsts tava dzīvā spēka kokam.

Par *Gadu gredzeniem* nerunā. Par Vizmu Belševicu raksta: latvietes temperaments, sievietes pašcieņa, dzejnieces intelekts. Kinokomēdiju *Tās dullās Paulīnes dēļ* pa laikam rāda televīzijā. Vizmai tā filma nepatīka. Runā par *Billes* fenomenu, par «simtgades filmu», par nācijas kopējām bērības atmiņām. Kas ir nācijas kopējās atmiņas: *Bille* vai *Gadu gredzeni*?

Gadu gredzeni ir pārāk aktuāli un neērti, jo dur ar pirkstu brūcē. *Gadu gredzeni* ir kā ūdens šķirtne arī šodien. Pavaicājiēt kādam, ko viņš domā par šo grāmatu, — iestājas neērta klusums, izvairīšanās. Te domas pašķiras kā bibliiskie ūdeņi. Bet ne jau tamedēļ, lai mēs sausām kājām izietu pa vidu. *Gadu gredzeni* prasa katra izšķiršanos.

Gadu gredzeni ir citas atmiņas, nekā gribam at-

cerēties. Mēs negribam redzēt savu glēvumu, negribam, lai mums atgādina par laipošanu, pielāgošanos, pazemojumu. *Gadu gredzeni* pasaka tieši seji, kādi esam, bet ko visu laiku noklusējam, jo negribam dzirdēt, negribam tādi būt bijuši. Tādi būt.

Latvijas simtgade sakrita ar *Gadu gredzenu* piecdesmitgadi. Simtgadei kopumā atvēlēti 60 miljoni eiro. Vienalga, kā taisnojās kultūras ministre, vai nauda tērēta no valsts budžeta vai pašvaldību budžetiem, vai speciālas programmas, — manā skatījumā 60 miljoni iztrallināti visādos pasākumos, salūtos un koncertos. Kas nebija slinks, varēja pieņemt koncertu, un savējiem tika, jo savējie vērtēja savējos. Un vai kāda nozīme tam, cik tika tērēti Rīgas salūtā — 240 000 vai 370 000, ja Rīgas domē visā krāšņumā atklājas korupcija un valsts izzagšana? Tā ir mūsu nodokļu nauda, kas izšauta gaisā un iztrallināta visādās haltūrās. Simtgades svinīgo tukšumu cilvēki tā pa istam laikam pamanīja noslēguma koncertā pie Nacionālās bibliotēkas. Te nav runa par (pārspīlētām) autoratlīdzībām, bet par haltūrām. Tas — Latvijas simtgadei? Tāds tukšums? Tāds tukšums. Latvija tērēja vairāk nekā Igaunija un Somija savām simtgadēm kopā.

Vai kāds vēl atceras, par ko nauda tika tērēta, kad Rīga bija Eiropas kultūras galvaspilsēta? Man prātā nāk viens vienīgs pasākums, bet ar to tad arī iegājām pasaules ziņu aprītē. Pilnīgi aizrāvās elpa, cik fantastiska un ģeniāla ideja — grāmatu ķēde no vecās Nacionālās bibliotēkas uz jauno bibliotēku ledainā laikā pāri Akmens tiltam. Uz brīdi parādījām, ka esam kultūras tauta — bez haltūrām, bez liekiem finansējumiem.

2017. gada 19. novembrī sāku pierakstīt avižu virsrakstus, vairāk joka pēc, tomēr ar nodomu izsekot Latvijas notikumiem simtgades gadā. Lai nerastos pārpratums — es nedzīvoju avižu virsrakstos vien un nebarojos no tiem. Taču aiz katra virsraksta ir stāsts un reāli cilvēki. Rezultāts ir graujošs: 125 lappuses (tikai virsraksti!) valsts izzagšanas, korupcijas, noziegumu, zādzību, slepkavību, izvarošanas, varmācības, cietsirdības, birokrātijas murgu, iestāžu un ministriju augstprātības un stulbuma, ierēdņu visatļautības, nabadzības, pašnāvību, neizdarību, cietsirdības, ņirgāšanās par citu nelaimēm, ugunsgrēku, ļaunprātīgu dedzināšanu, etnisku kūdišanu un melu, melu, melu. Uz šī fona, kas ir «mūsu valsts» ikdienu un realitāte, visas svētku runas izklausījās ciniskas un «falšas» (atvainojos par rupjo ģermānismu), un, ja kāds bija paties savās «svinīgajās» uzrunās, tad jo ciniskāk un briesmīgāk.

Uz kādiem pamatiem pastāv mūsu valsts? Vieniģi uz vārda «Latvija»?

1990. gada 4. maijā LPSR Augstākā Padome pieņēma deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu, un 4. maijam Latvijas vēsturē ir tāda pati nozīme kā 18. novembrim, par ko Uldis Ģermanis teicis: «Mēs pagodinām paši sevi, apliecinām savas tautas vēstures un kultūras apziņu. Lai kāda tauta varētu pastāvēt, tai vajadzīga sava paš-

Vāka makets.
Mākslinieks Kārlis
Vidiņš. 1968. gads.
Latvijas Valsts arhīva
krājums

cieņa. Kas pats sevi neciena, to necieni arī neviens cits.»

Mūsdienu Latvijā Kultūras ministrija 4. maiju pārvērš par apolītiskiem, kaut kādiem bezvēsturiskiem «baltā galdauta svētkiem». Cik garīgi tukšai jābūt sabiedrībai, lai šāds trulums gūtu atbalstu? Atmosfēra laika politiskā griba, drošme un varēšana no Daugavmalas pārcelta izčākstēt piknikos un tusiņos «sakoptajos» māju pagalmos. Mēs kļūstam par baltām, tukšām vēstures lapām. Varbūt arī 18. novembrī pārvērš, piemēram, par *Latvian Beerfest*?

Kurā brīdī sākās šī smadzeņu skalošana?

Neviena nācija nevar pastāvēt bez vēsturiskās un kultūras atmiņas. Mūsu identitāti veido kultūras atmiņas: ja tās pozitīvas — tie esam mēs, ja negatīvas — tie neesam mēs. Vai 1990. gada 4. maijā atjaunotā Latvija ir vēstures pārpratums? Kur palikusi tā laika drošme, kur palikusi politiskā un morālā varēšana, kur palikuši tā laika ideāli un uzdrīkstēšanās?

Pirms turpat 20 gadiem rakstīju: «Mēs varam dzīvot un domāt vienīgi savas vēstures ietvaros. Mums ir sava identitāte — viduseiropiska, latviska, nemitīgi apdraudēta. Citādas mums nekad nav bijis un nebūs. Mums tā tikai jāapzinās un jāpieņem.»

Identitāte kļūst saistoša, ja cilvēki runā vienā valodā un dalās līdzīgā pieredzē, ko veido paaudzes. Pašlaik liekas, ka daži laikabiedri grib ar mūsu politisko un kultūras atmiņu ne tikai manipulēt, bet arī to masīvi pārveidot. Tas, ko dzirdam augstās svētku runās, drīzāk rada distancētības izjūtu — tie neesam mēs. Bet kas mēs esam? Vai mēs vispār esam? Ka es, piemēram, esmu «latvietē», ir pilnīgi absurda situācija. No otras puses, tieši šis absurds rada manu identitāti. Identitātes zudums kā identitāte. Te nu mēs esam. Pilnīgi absurda situācijā — «Baltā galdauta svētkos».

Vai vienīgā kopējā identitāte latviešiem ir Dziesmusvētki? Jo lielāks masu pasākums, jo diženāka un nesatricināmāka mūsu identitāte? Globālā mērogā? Bet kas notiek pārējos četros piecos gados, kad nedziedam un nedejojam? Kad pametam valsti?

Mirdza Ķempe savu primitīvo vārsmojumu *Rīga neklusē* kā ideoloģiski pareizu atbildi Vizmai Belševicai sacerēja 1969. gadā:

Arī Rīgai pāri lepna Gaisma lās.
Vai vien Livonijas Indriķi mums lasīt spēt,
Vecā vēsturē tās divdomības sēt,
Kuras mietpilsoņus ieliksmo?
Galveno lai redzam,
Ne kā strausi smiltīm galvas sedzam!
Ko mums slapstīties tā pa vēsturi,
Kad no mūsu dzīvības bezgaldaudz bij prasīts,
Ka pat gadu simti neizdzestu
Pārestības, upurus un mokas —
Vārdus atklātus lai runā mutes, raksta rokas!
Kurā pusē, dzejniek, stāvi! Tu par dzīvību vai nāvi?

Arvīds Grigulis piebalsoja apsūdzībai: «Belševicu neviens neattaisnos.» Te vietā Dainas Bleieres

atziņa: laikabiedri labi apzinājās, ka ne jau vēstures grāmatas ilustrāciju Belševica ir rakstījusi, bet runa ir par nepretošanos svešai varai, verdziskumu un nodevību mūsos pašos.

1990. gadā kādā vēstulē Vizma man atklāj: «Kā politiska darbiniece esmu izgāziesies. Velti mani ievēlēja Pilsoņu kongresā un Latvijas komitejā. Nevienam es tajā komitejā neesmu vajadzīga. Jau pirmajā sēdē ar visu miesu jutu, ka esmu bloķējams svešķermenis. Un tiku bloķēta. Lai būtu tā.»

Cik daudz no Vizmas pašas pārdzīvotā ieplūdis poēmā *Indriķa Latvieša piezīmes uz Livonijas hronikas malām*? Nodevība, attiecības ar varu, sirdsapziņa... Indriķis ir gan vācu iekarotāju hronists, bet arī latvietis, «kauls no tautas kaula», kas redz savas tautas nodevību, bet reizē pats ir nodevējs. Savas tautas nodevējs.

To zobenbrāļa liksmību!

Viņš var

Ar tavu palīgu tev pašai cirvi nokalt.

Kad tava iztapīgā seja pārāk dergs,

Kur Jūdas apse tā,

lai pakārties es eju,

Tavs, vergu tautas, zemiskākais vergs,

Kas pieder krustnešiem ar zobenu un dzeju.

Kā sadzīvot ar savu nodevību —

Es gribu sadegt. Ugunskapu dodiet!

Garš bija mūžs. Bet mūža nomods — iss.

Visaugstākais no manu tēvu godiem —

Pa stāvu liesmu uzkāpt debesīs

Un izkliegt netaisnību, kurā mana tauta

Ar dzelzi kvēlojošu nīdēta un kauta.

Kādā sarunā Vizma teica: «Ja kāds saka: bija tādi laiki — netici! Tādu laiku nebija. Vienmēr bija izvēle. Nevienam nebija jākļūst par cūku!»

Vissāpīgākās ir poēmas beigas, kad Indriķis nolād savu tautu. Vai Indriķim ir tiesības nolādēt savu tautu? Jā, ir. Nolādēdams tautu, viņš nolād arī sevi, savu glēvumu un nodevību:

No pelnu vējos izvēdītām mājām

Reiz viņi nāks un prasīs man: kāpēc

Uz debesīm un savu tautu brēc?

Vai gana posta nav, ka mūsu kaunu sēšus

Sēj pasaulē? Vai neesam mēs smieti

Bez tevis dievs gan? Un es atbildēju.

Kliedz, mana tauta! Lokies! Tavās rētās

Vēl bēršu sāli, lai tu neaizmirstu

Neko. Audz sāpju naidā svelotā, kas svētāks

Par piedošanas maigumu. Es mirstu

Ar tevi, lai tu atdzimtu. Tev būs

Krāt nāvi, postu, negodu un kaunu!

Un raudi! Asaras par dzelzi kļūs,

Kad pienāks laiks. Un piemeklēts tiks ļaunums

No dzelžu lietus. Mana roka vāja

Un nespēj tavas pārestības piedzīt.

Bet vārdi — tas ir zobens abpusgriezīgs

Pār viņu pilīm un pār tavām mājām.

Agrākos laikos, kad dega māja, cilvēki glāba Bībeli.

Man vienmēr līdzās 50 gadus veca *Gadu gredzenu* kopija. ■

Rūta Mežavilka

Politiskais aktīvisms

Rūta Mežavilka (1971) studējusi Latvijas Mākslas akadēmijā. Dzejas krājumi *Vēstules no sālszemes* (1999), *Ikdienas dzīves* (2005) un *Dz.* (2010). Romāns *Dzimuši Latvijai* (2012) apbalvots 2011. gada Latvijas Rakstnieku savienības un mecenāta Raimonda Gerkena atbalstītajā romānu konkursā.

Latviešu rakstnieks nekad nav varējis būt profesionālis vien, proti, tāds, kurš rada tikai literārus tekstus. Gandrīz vienmēr tam nācies uzņemties īpašu misiju: būt par harismātisku nācijas balto tēvu, vaideloti, ideju izteicēju un ko tik vēl ne. Nu vismaz ir jāpauž viedoklis politiskos jautājumos un jāmudina uz gaišo nākotni. Šādu lomu literāti jau vēsturiski pildījuši gan 19. gadsimta tautiskās atmodas un jaunstrāvnieku laikā, gan 1905. gada revolūcijā un nākamajos gados, izauklējot vispirms vārdos Latvijas valsts neatkarību. Vārda meistaruma loma nemazinājās arī pēc Ulmaņa valsts apvērsuma un padomju totalitārā režīma gados. Tikai «gaišās nākotnes» apveidi mainījās — atkarībā no sabiedrības gaidām un varas idejiskajām nostādnēm.

Pašlaik rakstnieks Latvijā it kā atrodas neziņā: kā īsti pieklātos? Būt sabiedriski aktīvam un politikā ieinteresētam? Vai jāuztur spēkā nācijas karognesēja un morāli ētiskā etalona arhetips, vai jāatzīst, ka rakstniecība ir profesija bez blakus pienākumiem sabiedrības labā?

Manuprāt, tā tomēr ir profesionāla nodarbe, turklāt nedod pašsaprotamus bonusus darbībai politikā. Lai novērstu pretrunas pašas teiktajā, paskaidrošu, ka es politikā pirms gada iesaistījos kā cilvēktiesību aktiviste, pārstāvēt vārdzirdīgo cilvēku NVO, nevis kā literāru darbu radītāja.

Kādā brīdī sapratu, ka līdz zināmam līmenim nevalstiska organizācija spēj ietekmēt lēmumu pieņemšanu, bet aiz tā sākas partiju un politiķu ietekmes sfēras, kur aktīvisti vairs netiek iekšā. NVO var iegūt atpazīstamību, skaļi signalizēt par problēmām, apmeklēt forumus, sniegt ieteikumus, taču likumus pieņemt politiķi.

Latvijas politikai ir akūti nepieciešama humānā dimensija. Politikai jāklūst sociāli vērstai — ne tikai atbalstot sociāli mazaizsargātās grupas, bet pašām partijām transformējoties par humānām organizācijām. Partijām jāpārstāv savi biedri un vēlētāji, nevis atsevišķi līderi un lielsponsori. Utopiski? Jā.

90. gadu sākumā, noplokot Atmodas laika entuziasmam un saduroties ar brūkošās komandekonomikas realitāti, daudzi zaudēja interesi par politiskajiem procesiem un sāka uzskatīt politiku par kaut ko ļaunu un netīru. It īpaši tadēļ, ka tobrīd

Rietumos valdošā neoliberālā doktrīna pieprasīja gandrīz bezkontroles *laissez faire* ekonomiku. Šķīta — atliek iedarbināt brīvā tirgus mehānismu, visu palaist savā vaļā, un ekonomiskie procesi lieliski izkārtosies paši. Daži tā laika ekonomisti pat piesauca brīnišķīgo «šoka terapiju» — cenu un tirgus tūlītēju atbrīvošanu no jebkādas valsts kontroles. Lai ir inflācija, lai ir masu bezdarbs — šokētie iedzīvotāji drīz vien sapratīs, kā jāstrādā, un viss atkal sāks iet uz augšu. Tos laikus piedzīvojušie atceras, ka šīs teorijas un pieņēmumi praksē neistenojās. Zaudējumi bija lieli, it īpaši morāli ētiskajā ziņā. Un ticības zudums ideāliem nozīmē ko neatgriezenisku, kam sabiedrībā ir daudz smagākas un dziļākas sekas nekā darbavietas vai mantas zaudējumam.

Ap 90. gadu beigām sabiedrībā jau bija izveidojies diezgan noturīgs politiķa egoistiskā ļaundara un prostitūtas tēls. Kā ironiski un trāpīgi norādījis dzejnieks Kārlis Vērdiņš, «bērniņ, neej politikā, politikā viss ir sliktis». Un jāteic — līdzšinējā partiju veidošanās prakse šo politiķa profesijas stigmatu tikai apstiprina. Neatkarīgos ar sliktu piemēru uzskaitīšanu — atsevišķu ekonomisko grupējumu ietekme lēmumu pieņemšanā un korupcija ir apcerēta daudzkārt.

Vai iespējama citāda — humāna — politika?

Jēdziens *grassroots* (skat. dictionary.cambridge.org/dictionary/english/grassroots) nozīmē t. s. vienkāršo cilvēku iesaistīšanos politikā un savu tiesību aizstāvībā. Politikai jāklūst pieejamai ikvienam, ne tikai elites, tajā skaitā intelektuālās, pārstāvjiem.

Skatī skaisti, taču ikvienam, kurš grib iesaistīties šādās *grassroots* veida kustībās, sev jāatbild uz jautājumu — vai ir gatavība un iespējas ieguldīt šajā procesā savu laiku un personīgos resursus?

Vai esat gatavs no darba brīvajā laikā bez atbildības veidot sociālo portālu saturu, runāt ar cilvēkiem ielās, maketēt plakātus, stāvēt piketos utt.? Vai spēsiet regulāri maksāt biedru naudu, arī tad, ja knapi izdzīvojat no algas līdz algai un 5–10 eiro ir būtiska ģimenes budžeta daļa? Vai esat gatavs sastapties ar skepsi, neizpratni, izsmieklu? Vai esat gatavs, ka varat tikt atlaists no darba savu politisko aktivitāšu dēļ? Un vai esat gatavs ar visu minēto nodarboties ne tikai atsevišķos jūtu uzplūdu brīžos neilgi pirms kārtējām vēlēšanām, bet noturīgi un sistemātiski?

Latvijas sabiedrībā pamazām, bet tomēr notiek paradigmu maiņa. Ir izveidojusies pilsoniska sabiedrība, un cilvēki arvien vairāk grib iesaistīties sabiedriskos procesos un politikā. To apliecina arvien lielāks nevalstisko organizāciju skaits, sākot no apkaimju biedrībām un beidzot ar konkrētu diagnožu pacientu apvienībām. Cilvēkiem nav vienalga, viņos radusies apņēmība censties kaut ko ietekmēt gan savās, gan visas sabiedrības interesēs.

Tāpēc arī «ēju politikā», un literātu vidē neesmu vienīgā. Varbūt nācijas glābēja jēdziens jānomaina ar mūsdienu jēgu — pilsonisko un/vai politisko aktīvismu. Tad ne tikai kauliņi būs mesti, bet arī sarkītis istajās vietās. ■